

Studie a texty

Evangelické teologické fakulty

Studie a texty

Evangelické teologické fakulty

řídí Martin Prudký

číslo 28 (2017/1)

Jan Augusta

Nové texty – nové perspektivy

Jan Augusta
Nové texty – nové
perspektivy

Uspořádala Tabita Landová

Studie a texty Evangelické teologické fakulty

Řídí Martin Prudký

Vychází dvakrát ročně

Vydává Univerzita Karlova v Praze, Evangelická teologická fakulta

Adresa: UK ETF, pošt. př. 529, Černá 9, 115 55 Praha 1

<http://www.etf.cuni.cz/sat>

ISSN (print) 1802-6818

ISSN (on line) 1805-2762

Obsah

TABITA LANDOVÁ Předmluva	1
JINDŘICH HALAMA Teologie manželství u Jana Augusty	5
TABITA LANDOVÁ Augustovo Umění práce. K myšlenkovému pozadí a otázce adresáta prakticko-teologického spisu	15
JIŘÍ JUST Summovník Jana Augusty a jeho dochování. Příspěvek k tématu bratrské knižní kultury a k možnostem jejího dalšího výzkumu	41
ROBERT DITTMANN Textologie perikop Augustova Summovníku	57
KATEŘINA KUBANOVÁ Augustův Summovník a jeho grafická podoba	81
ANETA MLADĚJOVSKÁ Druhý život Augustových písní v katolických a evangelických kancionálech 16.–18. století	89
Autoři studií	111
Seznam zkratek	113

Předmluva

Předkládané číslo časopisu *Studie a texty Evangelické teologické fakulty* přináší soubor šesti studií, jejichž společným jmenovatelem je dílo významného biskupa jednoty bratrské, Jana Augusty. Čtyři příspěvky byly původně předneseny na konferenci „Jan Augusta: Nové texty – nové perspektivy“, která se konala 25. listopadu 2016 v prostorách Evangelické teologické fakulty UK (Halama, Just, Dittmann, Kubanová). Dva zbývající příspěvky (Mladějovská, Landová) na této konferenci nezazněly, ale rovněž zapadají do profilu tematického čísla.

Badatelský zájem o dílo Jana Augusty u nás v posledních letech výrazně ožil, a to zejména díky objevení, resp. identifikaci některých jeho spisů, o jejichž sepsání sice badatelé věděli, nicméně je pokládali za nedochované. Roku 2011 bylo zjištěno, že v anonymně vydaném spisu *Registrum aneb Zpráva* (*Knihopis*, č. 14 768) z poloviny 16. století se nachází rejstřík perikop Jana Augusty, upravený a vydaný Janem Černým kolem roku 1558. Roku 2012 identifikoval Jiří Just Augustovu tištěnou postilu, známou pod označením *Summovník*, kterou bratrský biskup sepsal v průběhu svého křivoklátského věznění mezi lety 1555–1557 a nechal vytisknout několik let po svém propuštění, nejspíše roku 1570 (*Knihopis*, č. 4055). Nalezená postila v současné době představuje nejstarší dochovanou postilu z prostředí jednoty bratrské. Lze jen litovat, že se identifikace Augustova *Summovníku* nedožil profesor Josef Smolík (1922–2009), který je autorem jediné Augustovy novodobé biografie (*Bratr Jan Augusta*, 1984) a současně řady drobnějších studií, jejichž klíčovým motivem je Augustovo ekumenické úsilí o sblížení mezi jednotou bratrskou a církví podobojí.

Mezi nově identifikované spisy Jana Augusty patří dále – jak jsem se pokusila ukázat v *Listech filologických* (2017/3–4) – spis *Dialog, to jest, Dvou formanů rozmlouvání* (*Knihopis*, č. 16003), který byl dosud připisován Adamu Šturmovi. Obsahový rozbor Augustova pojetí církve pak přináší argumenty podpírající hypotézu, že z jeho pera pocházejí předmluva a doslov k překladu Lutherových spisů *O klíích* a *O církví* z roku 1544 (?) (*Knihopis*, č. 5114). Zkoumání se obrací také k dalším, již déle známým Augustovým textům, kterým dosud nebyla věnována velká pozornost, a usiluje uchopit jejich význam z nových interpretačních perspektiv.

Současného výzkumu Augustova díla se chopila řada badatelek a badatelů z různých vědních oborů – teologie, hymnologie, historie či jazykovědy. Výzkum probíhá také v rámci několika projektů. Augustovou hymnologickou tvorbou se zabývá Eliška Baťová, řešitelka projektu „Hymnologické koncepce Jana Blahoslava a Jana Augusty“ (GA ČR č. 14-22997S) a autorka připravované monografie *Písně bratra Jana Augusty. Druhá tvář bratrské hymnografie* (Praha: KLP, 2018). Písněová tvorba Jana Augusty je rovněž tématem disertačního projektu Anety Mladějovské na Ostravské univerzitě. Z perspektivy prakticko-teologické se Augustovým dílem zabývá Tabita Landová v rámci projektu „Kázání a homiletická teorie Jana Augusty v kontextu homiletiky Jednoty bratrské“ (GA ČR č. 16-09001S).

Zkoumání díla Jana Augusty je oblastí, v níž dochází k vzájemné mezioborové diskuzi. Interdisciplinární diskurs přitom vznikl zcela přirozeně a lze jej pokládat za důsledek mnohostrannosti Augustova díla, které se dotýká nejen řady teologických oborů (biblistiky, systematické teologie a etiky, praktické teologie), ale má význam také v oblasti hymnologické či lingvistické. Pro historické bádání je nadto lákavý Augustův dramatický životní úděl a recepce jeho díla v rámci jednoty bratrské i za jejími hranicemi.

Řazení příspěvků v tomto čísle sleduje chronologii Augustových děl, jimž se jednotlivé studie věnují. Jindřich Halama ve svém příspěvku „Teologie manželství u Jana Augusty“ na základě rukopisu Augustova *Kázání o stavu manželském* (1535) sleduje vliv luterské reformace na českou jednotu ve 30. letech 16. století. Ukazuje, že asketický ideál sice nemizí, ale přestává být dominantní, manželství ztrácí status svátosti, rozšiřuje se prostor pro svobodné rozhodování manželů a je kladen mnohem větší důraz na Boží milost.

Tabita Landová se ve své studii „Augustovo *Umění práce*“ pokouší ukázat, že tento prakticko-teologický spis (1550, tiskem 1560), podávající ucelenou koncepci kněžské práce v církvi, má své myšlenkové kořeny v době před Augustovým zatčením, pravděpodobně již v první polovině 40. let 16. století – podobně jako jeho nová koncepce perikop podle Apoštolského vyznání víry. V této době dochází k určitému opadnutí okouzlení luterstvím a je pocitována naléhavá potřeba morální i duchovní obnovy církve, což vede k pozvolnému návratu k teologickému učení Lukáše Pražského. Dále se autorka pokouší revidovat domněnku Josepha Theodora Müllera, podle něhož byl spis sepsán na žádost mladého kněze prostředkujícího roku 1550 uvězněnému Augustovi kontakt s jednotou. Vodítko pro nové určení adresáta spatřuje v otcovsko-synovském vztahu mezi Augus-

tou a Jakubem Bílkem, jakož i ve zmínkách o vzájemné korespondenci mezi oběma uvězněnými v roce 1550.

Tři příspěvky jsou věnovány zkoumání Augustova *Summovníku*.

Jiří Just ve své studii „*Summovník* Jana Augusty a jeho dochování“ mapuje, jakým způsobem dospěl roku 2012 k identifikaci této postily (1556–1557, tiskem 1570) v titulu zaznamenaném v *Knihopise českých a slovenských tisků* pod č. 4055. Popisuje dochované exempláře *Summovníku* i řadu evidovaných zlomků. Na základě zjištění, že velké množství zlomků bylo použito jako výplň vazeb bratrských tištěných titulů, vyslovuje hypotézu, že vedení jednoty bratrské se tímto způsobem snažilo zprovodit nežádoucí postilu ze světa. V neposlední řadě ukazuje, jaké možnosti výzkumu bratrské knižní kultury nabízí průzkum tištěných zlomků v dochovaných v institučních knihovnách.

Robert Dittmann ve studii „Textologie perikop Augustova *Summovníku*“ podrobuje důkladnému rozboru překlad biblických perikop zahrnutých v Augustově postile a prokazuje jeho nezávislost na Vulgatě. Pomocí četných dokladů potvrzuje hypotézu, že autorem překladu je Augusta, a předlohou, jíž se držel, *Biblia Tigurina*. Svá zjištění zasazuje autor do širšího kontextu, seznamuje čtenáře s významem překladů biblických perikop do vernakulárního jazyka od dob cyrilometodějské tradice a všímá si jazykové specifičnosti novozákonních překladů Lukáše Pražského.

Kateřina Kubanová v příspěvku „Augustův *Summovník* a jeho grafická podoba“ představuje výtěžky svého zkoumání grafické stránky Augustovy postily metodou textových sond, které provedla ve své diplomové práci pod vedením Roberta Dittmanna. Vybrané textové úseky transliterovala a podrobila grafémické analýze. Pozornost věnuje například palatálnosti konsonantů, kvantitě vokálů, interpunkci a užívání velkých písmen. Statistickým vyhodnocením prokázala, že pravopis *Summovníku* plně koresponduje s dobovým územ 2. poloviny 16. století.

Článek Anety Mladějovské „Druhý život Augustových písní v katolických a evangelických kancionálech 16.–18. století“ představuje výsledky jejího dosavadního bádání nad Augustovou hymnografickou tvorbou. Autorka porovnává písně z rukopisného kancionálu *Písně bratra Jana Augusty, kteréž dělal ve vězení* (1562) a z tištěných kancionálů jednoty bratrské (z let 1561, 1564, 1559 atd.) s variantami přejatými do jinokonfesijních kancionálů (např. Jiřího Sarganka, Matěje Václava Šteyera, kancionálu vydaného Danielem Karlem z Karlšperka aj.). Předmětem jejího zkoumání je analýza textových změn prováděných dobovými editory a zároveň cenzory, jejich motivace, vliv konfese na výslednou podobu textu a v neposlední řadě také proměna písní v čase.

Poděkování za možnost vytvořit tematické číslo časopisu *Studie a texty ETF* věnované dílu Jana Augusty patří především Evangelické teologické fakultě, která rovněž poskytla potřebné zázemí pro konání „augustovské“ konference na podzim roku 2016. Dále děkuji všem přispěvatelům za jejich badatelské nasazení a součinnost při zanášení redakčních úprav. V neposlední řadě patří dík recenzentům, kteří přispěli ke zvýšení kvality studií řadou moudrých doporučení.

Předkládané studie přinášejí mnoho nových poznatků, zároveň však otvírají další dosud nezodpovězené otázky, takže lze říci, že výzkum Augustova díla zdaleka není u konce.

Tabita Landová

Teologie manželství u Jana Augusty¹

Jindřich Halama

Jan Augusta's Theology of Marriage. Bishop Jan Augusta, one of the leading figures of the Unity of the Brethren, was part of a generation which was in close contact with the German Reformation. In his never printed discourse on the theology of marriage (1535), Augusta takes a very different view on marriage in comparison with the previous generation of the Brethren. Until the Reformation marriage was viewed critically by the Brethren as a fallback from the perfect state of virginity (we find this attitude in the writings on the status of marriage by Luke of Prague). Augusta applies a perspective which appreciates marriage as a gift of God, which should be used and enjoyed by the believers in freedom and joy. Augusta's theology of marriage in the 1530s can be termed "Lutheran", because it manifests a number of features consonant with Luther's teaching.

Keywords: Jan Augusta; theology; marriage; the Unity of the Brethren; Lutheranism

Bratr Jan Augusta, který patřil bezesporu k nejnápadnějším osobnostem jednoty bratrské, je ponejvíce znám pro své šestnáctileté věznění a zprávu o něm, sepsanou jeho společníkem Jakubem Bílkem a v nové době opakovaně vydanou.²

V církvi je známa i jeho rozsáhlá písněová tvorba a jeho pastorační příručka.³ Augusta měl intenzivní zájem o utváření a charakter křesťanského života, o otázky praktického života v církvi a do této kategorie patří i jeho rozvažování o manželství. Základní zdroj, z něhož můžeme čerpat, zůstal zachován, ale dosud nevydán. Jeho výklad, *Kázání o stavu manželském*,

¹ Tato studie je výsledkem badatelské činnosti konané na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v rámci programu Progres Q01 – „Teologie jako způsob interpretace historie, tradic a současné společnosti“.

² L. B. KAŠPAR (ed.), *Život Jana Augusty čili vypravování o zajetí a uvěznění Jana Augusty a Jakuba Bílka v l. p. 1548–1564*, Praha: Spolek Komenského, 1880. Nověji FRANTIŠEK BEDNÁŘ (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta v letech samoty, 1548–1564*, Praha: Laichter, 1942. Nejnověji MIREK ČEJKA (ed.), *Historia pravdivá o některých zvláštních věcech a divných Božích skutcích v světě, obzvláště pak při Jednotě bratrské stalých* [online], [cit. 1. 5. 2017], dostupné z: <https://mirekcejkaa.wordpress.com/augusta>.

³ FRANTIŠEK BEDNÁŘ (ed.), *Jan Augusta: Umění práce díla Páně služebného*, Praha: Královská česká společnost nauk, 1941.

se dochoval v rukopisném konvolutu spolu s několika menšími spisy ve Strahovské knihovně.⁴

Augustova teologie manželství tvoří zajímavý protiklad ke starší bratrské tradici, představované Lukášem Pražským. Na Augustových výkladech můžeme dobře doložit vliv luterské reformace na českou jednotu ve 30. letech 16. století. On sám je zřejmě právem spojován s poměrně intenzivní orientací Jednoty na luterství, která převládla po smrti Lukášově a trvala zhruba jedno desetiletí.

K otázce zdrojů Augustova učení o manželství by bylo třeba podniknout důkladnější bádání, první ohledání zdrojů, které se nabízejí, totiž Lutеровých spisů o manželství z let 1519 až 1530, přímé paralely nebo citace nenabízí.⁵ Víme ovšem, že Augustovy přímé kontakty s Wittenberkem a s Lutherem probíhaly v letech 1535–1542,⁶ tedy až v době po napsání tohoto spisu.

Mým záměrem je vyložit v tomto příspěvku, jaké jsou Augustovy základní důrazy v učení o manželství, v čem se liší od svého předchůdce, Lukáše Pražského a čím je blízko či ve shodě s pojetím reformačním, konkrétně Lutherovým. Zřejmé je, že oproti Lukášovi, kde je dominantní středověký asketický prvek, je hodnocení manželského života u Augusty mnohem kladnější. Rozšiřuje se prostor pro svobodné rozhodování manželů a je kladen mnohem větší důraz na Boží milost, navíc pro Augustu již manželství nemá status svátosti.⁷

Z dřívějších studií, které Augustovo *Kázání o stavu manželském* používaly, usoudila Anna Císařová-Kolářová ve své knize, že Augusta „pod vlivem reformace rehabilituje v jednotě ženu manželku a matku a rodinný život“.⁸ K tomuto jednoznačnému tvrzení neuvedla bohužel žádné podrobnosti, odkazuje však na tento spis.⁹ Josef Smolík se ve své stručně

⁴ Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově: DG IV 21, fol. 105r–218r. Číslování je pozdější, tužkou na horním okraji, číslována každá desátá dvoustrana.

⁵ Chronologicky jde o Lutherovy spisy: *Ein Sermon von dem ehelichen Stande*, 1519; *Vom ehelichen Leben*, 1522; *Traubüchlein*, 1529; *Von Ehesachen*, 1530.

⁶ JOSEF SMOLÍK, *Bratr Jan Augusta*, Praha: Kalich, 1984, 53–55.

⁷ Bratří upustili od zachovávání sedmi svátostí počátkem 30. let, což se odrazilo v Bratrské konfesi z roku 1535, která manželství zařadila spolu se vztahem k vrchnosti, ke ctění svatých a k postům mezi věci případné. Označování manželství za svátost však mělo značnou setrvačnost, ještě ve vydání tzv. Nápravy z r. 1553 se u kapitolky o napravení manželství objevuje výraz „svátosti té“, v dalších vydáních opravený na „stavu toho“ (JINDŘICH HALAMA, *Sociální učení Českých Bratří 1464–1618*, Brno: CDK, 2003, 250).

⁸ ANNA CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě bratrské: zásady, postavy a dědictví*, Praha: Kalich, 1942, 286.

⁹ O Augustově *Kázání o stavu manželském* uvádí, že „věnuje na adresu žen značnou část svého kulturně zajímavého spisu“. (Tamtéž, 223.)

monografii o Augustovi domnívá, že měl Augusta „z domova porozumění pro radosti života, což jej činilo k luterství a k renesanci otevřenějším“¹⁰ a jako doklad mu slouží právě *Kázání o manželství* z roku 1535.

Podívejme se tedy blíže na Augustův spis. Velice zajímavé je již jeho úvodní věnování panu Kundrátovi z Krajku. V něm Augusta uvádí:

„A vidělo mi se, můj jediný Pane, abych vaší Milosti to kázání o manželství sepsal a poslal, kteréž se jest stalo v Litomyšli, samým toliko manželům sboru toho, k němuž pozvání byli ode mne zvláštní den k tomu jmenovaný a vybraný, totiž druhou středu po Svaté Trojici, Leta Páně 1535.“¹¹

Nejde tedy o kázání ve vlastním slova smyslu, nýbrž o systematický výklad pro pozvanou klientelu, což byly manželské dvojice z bratrského sboru. Toto Augustovo „školení“ vzbudilo zájem a podezření, jak sám uvádí v textu, lidé o něm prohlašovali, „že by mělo býti nevelmi slušné, nepoctivé a hned nekřesťanské [...]“¹² Sepsání tohoto textu bylo ze strany Jana Augusty obranou, předložením dokladu, že neučí o manželství nic nepoctivého a neslušného, natož nekřesťanského. Svě „kázání“ sepsal dodatečně, se snahou o co největší přesnost, ale bez nároku na doslovnou shodu s již řečeným.

Spis je rozvržen do čtyř oddílů, nadepsaných: „Stav manželský odkud svůj původ má“ (1), „O zlořečenství při stavu manželském“ (2), „Co činí svaté manžely“ (3) a „Jak se míti a zachovávatí mají manželé v svém stavu a řádu manželském“ (4). Úvodní kapitolka o původu manželství je nejstručnější, závěrečná s naučeními, jak se mají manželé chovat, naopak nejobsáhlejší.

Jaké je tedy Augustovo pojetí původu manželství? Ten je pro něj jasně dán zprávou o stvoření. Muž a žena jsou stvořeni k manželství, a tak jako slunce a měsíc nemohou nesvitit, nemohou ani muž a žena „sami od sebe bez manželství býti“ a „k sobě se netáhnouti milostí a žádostí srdce“.¹³ Manželství je tedy dobrým a svatým zřízením Božím, které sice není povinné pro všechny, ale je stavem, který zahrnuje většinu lidí. A protože je člověk hříšný, „nemohou plodu jiného vyvésti ani vychovati, než takový, jakovíž sami jsou“. Proto mají hledat posvěcení pro sebe i pro děti u Boha, „aby je on sobě svaté a milé učinil“.¹⁴

Hned v tomto bodě je srovnání s Lukášem výmluvné. Lukáš sice pokládal manželství za svátost (držel tradiční počet sedmi svátostí), ale

¹⁰ SMOLÍK, *Bratr Jan Augusta*, 57.

¹¹ AUGUSTA, *Kázání*, fol. 106r.

¹² Tamtéž, fol. 105v.

¹³ Tamtéž, fol. 121r.

¹⁴ Tamtéž, fol. 123r.

svobodný stav cenil nesrovnatelně výš než manželství.¹⁵ Jaké bylo původní určení vztahu muže a ženy, formuluje zcela augustinovskyy:

„[...] kdež Pán stvořiv dvě osobě mužského a ženského pohlavie výborné a hodné v svobodě panenství v nevinnosti a v svatosti v pravdě, i zasnúbiv i oddal je k nerozlúčenosti tím úmyslem, aby stojec v panenství duše i těla i v duchovním manželství, v milosti, v spravedlnosti, v nevinnosti a v pravdě, a v tom skušení jsúc a svítězic utvrzeni byli, a potom bez hříechu i bez zákona jeho v té svatosti a nevinnosti bez nezřízené žádosti plodili podle těla zvolené božie toliko bez zrušení panenství strany duše i těla.“¹⁶

Pro Lukáše má v sobě manželství mnohá nebezpečí, ve své současné podobě je vlastně nouzovým prostředkem proti hříšným žádostem a nástrojem plazení potomstva, oproti dobrému a svatému stavu svobodnému je alternativou politováníhodnou.

Pro Augustu není manželský stav ani lepší ani horší než svobodný, člověk proto, že žije v manželství, není více nebo méně hříšný.¹⁷ Manželství je dobrým stvořením Božím a žádný hřích to nemůže zrušit: „Přitom známo buď, že nehodnost osoby ani zlé užívání nemůž toho, což jest Bůh dobrého učinil, zlého učiniti.“¹⁸ Před mocí zlého a hříchu nemá tedy Augusta přehnaný respekt a staví se k nim s reformační svobodou: „[...] ty věci samy v sobě nebudou zlé, než toliko tomu, kdož těch věcí nehodně a zle užívá, přijdou ke zlému.“¹⁹

Oproti stavu manželskému však Augusta nijak nesnižuje stav svobodný, věnuje mu kázání na druhou neděli adventní ve svém *Summovníku*.²⁰ K tomuto stavu, upozorňuje Augusta, je třeba mít zvláštní povolání či obdarování, rozhodně není jakousi ideální možností pro každého. V *Kázání o stavu manželském* jen zmíní, že stav svobodný je něco jiného a o něm náleží mluvit jinde a s jinými posluchači.

¹⁵ Lukáš své pojetí manželství vyložil především ve dvou spisech: *Tento spis o manželství učiněn jest ve jméno Páně* [...] Sepsán již 1509, vydán 1523 v Mladé Boleslavi; *Spis velmi užitečný a potřebný o stavu svobodném a manželském* [...] Sepsán koncem roku 1522 a vydán 1523 v Litomyšli.

¹⁶ LUKÁŠ PRAŽSKÝ, *Tento spis o manželství*, fol. C3v–4r. V zásadě shodné s výkladem, který rozvíjí Augustin ve XXI. kapitole svého komentáře ke Genezi.

¹⁷ AUGUSTA, *Kázání*, fol. 157v.

¹⁸ Tamtéž, fol. 123v.

¹⁹ Tamtéž, fol. 124r.

²⁰ „Neděle druhá adventní. O vtělení Krista Pána v životě panenském. A o panictví jeho svatém“, in: JAN AUGUSTA, *První díl Knih služby Slova Božího*, [Praha: Jiří starší Melantrich z Aventýna, 1570], fol. X1v–Y3r.

Poměrně obsírný je Augustův výklad „O zlořečenství při stavu manželském“, ²¹ založený především na biblické látce o prvním hříchu (Gn 3). Původní situace člověka, líčená jako procházení v rozkošné zahradě, je hříchem pokažena, čímž hodně ze své původní dobroty ztratila. Augusta tu vykládá hlavně zlořečení určené ženě a muži po pádu a jeho projevy v lidském životě. Ženě platí, že se rozmnožuje její trápení, rodí děti v bolestech, musí být podřízena muži. Na muže dopadá prokletí země, z čehož vzniká dřina a bolest při úsilí uživit sebe i rodinu, ohrožení neúrodami, škůdci, bídou, hladem, nemocemi. Z celé naší situace je možno poznat, že nás nezachrání nic, než Boží milost, což by člověk měl pro vlastní dobro nahlédnout.

Za povšimnutíhodnou zmínku pokládám Augustovu interpretaci podřízení ženy. Již z výše řečeného se dá odvodit, že nejde o určení původní, že nadřízenost muže je až důsledkem hříchu. Bůh tu ženě vlastně říká, praví Augusta, že nad ní muž bude panovat: „Poněvadž si tomu nerozuměla, jakou sem tě ctí obdařil, aby muži svému rovná byla tovaryška jeho a neumělas toho ode mě zavděk přijíti a z milosti s potěšením požívatí [...]“²²

Podřízení ženy tedy není původní součástí dobrého Božího stvoření. Patriarchát není odvěkým přirozeným řádem, ale důsledkem hříchu. To ovšem Augusta naplno neřekne, v kontextu jeho doby to těžko můžeme očekávat, jeho interpretace zlořečení ženy to však velmi sugestivně naznačuje.

Třetí oddíl svého pojednání, „Co činí svaté manžely“, zahajuje Augusta výkladem o stavu milosti a jak jej dosáhnout. Svatost není stav, zdůrazňuje bratrský biskup, který by si člověk mohl pěstovat nebo osvojit. Stav milosti je výhradně darem v Kristu. Křesťanští manželé tedy mohou a mají děkovat Bohu, že se nenarodili jako Židé, Turci nebo pohani,²³ ale jako křesťané, jimž je dána „přenejsvětější víra, bez níž žádný spasen býti nemůž“.²⁴ Křesťané jsou posvěceni skrze slovo a křest a ani jejich hříchy ani bludy to nemohou zkazit.

K tomu Augusta připojuje obsírný výklad o víře, o potřebě vyučování (jehož obsahem mají být tradiční texty Credo, Desatero a Otčenáš), i o praktickém životě zbožnosti (důležitost chození do kostela, čtení bible v domácnosti, pravidelných modliteb etc.).

²¹ V textu od fol. 125r. Nadpis v textu se mírně liší od nadpisu uvedeného v úvodu, kde je „O zlořečenství, kteréž se toho stavu přidrží“.

²² AUGUSTA, *Kázání*, fol. 135r.

²³ Tamtéž, fol. 163v.

²⁴ Tamtéž.

Manželé, jako ti, kdo jsou odpovědni za svou domácnost, mají vést děti a čeládku k pravé zbožnosti a k životu ve víře.²⁵ To je základní úkol křesťanských manželů, který však byl v církvi hrubě zanedbáván, což přineslo zkázu: „a kudy jest přišlo zavedení na církev, nežli tudy, skrze nedbalé a neumělé manžele, když sou svých dítek zanedbali vésti a učiti hned z mládí, víře, přikázáním, modlitbám i jiným křesťanským věcem“.²⁶

Oddíl věnovaný výchově a vzdělávání ukazuje, že Augusta má ve vzdělávání člověka velkou důvěru. Jeho představy o správné výchově dětí a jejich možnostech zřetelně připomínají myšlenky o výchově, které najdeme později u J. A. Komenského. Je třeba učit děti trpělivě, laskavě a v bázni Boží a uvidíte, že „když to do nich uvedete, nebude potřebí jich bítí, samy od sebe budou pilny dobrého“.²⁷ Nebude-li se však výchova k víře řádně konat v rodinách, nenapraví se ani církev, neboť „jakýž lid, takovýž jest kněz“.²⁸ Boží slovo je jediným prostředkem posvěcení. Není-li přítomna zvěst slova, vše se pokazí.

Konečně poslední část svého výkladu, „Jak se míti mají manželé při svém stavu a řádu manželském“, dělí Augusta na pět oddílů, v nichž rozebírá, jak se k sobě manželé mají vzájemně vztahovat, jak se chovat „při skutku manželském“, tedy v pohlavním životě, jak s dětmi, jak při trápeních (pokutách) a jak při požehnání, tedy v časech dobrých.

Postavit na první místo v pojednávání o manželském životě vztah, jak zde Augusta činí, je důraz dobře reformační. Pro vzájemný vztah manželů je zásadní společná víra, z níž potom vyrůstá i láska a věrnost. Nebezpečím všech lidských vztahů, včetně manželského, je hříšné sobectví, které každý vztah rychle zničí, „tehdy mezi nimi tak dobře (ano hůře bývá) jako v pekle“.²⁹ Křesťanští manželé, kteří mají víru a řídí se slovem Božím, však takto dopadnout nemohou, ti jsou Božím slovem vedeni k životu ve víře a věrné lásce.

V poznámkách a pokynech pro intimní život se Augusta od Lukáše liší nejvýrazněji. Augusta je přesvědčen, že skutek manželský, tedy sex, „sám v sobě jest dobrý, Bohem zřízený, jehož Bůh nikdá nezapověděl, alebž jej vždy míti chtěl a chce, neb pro něj učinil člověka v pohlaví i v oudech vnitřních i zevnitřních rozdílného“.³⁰

²⁵ Tamtéž, fol. 171v.

²⁶ Tamtéž, fol. 172v.

²⁷ Tamtéž, fol. 193v.

²⁸ Tamtéž, fol. 174v.

²⁹ Tamtéž, fol. 178v.

³⁰ Tamtéž, fol. 183v.

Lukáš má naproti tomu (zcela augustinovsky) pohlavní žádost za hříšnou³¹ a nečistou a její ospravedlnění hledá v potlačení tělesné libosti. Tělesný styk se má omezit na plození dětí. Plození dětí je sice dobrem, manželství však ani tak není pro Lukáše žádným ziskem, nýbrž ztrátou: „A byť i měl a k stavu manželskému kráčetí musil toliko dle spasenie v Kristu od té žádosti, však ještě pykati měl by, že v stavu svobody státi by nemohl.“³² Manželství je pro Lukáše nouzovým opatřením pro ty, kdo nemají dost sebekázně či jsou příliš tělesní, než aby mohli zůstat ve svobodném stavu, což je pro něj křesťanský ideál.

Augusta vnímá pohlavní život jako dobrý dar, i když v jeho hodnocení jinak zachovává tradiční argumentaci. Prvním smyslem pohlavního života je plození dětí, druhou funkcí je vyvarovat se smilstva, zcela v souladu s církevní tradicí. Samozřejmě je manželství jediným místem, kde má tělesný styk své oprávnění, Augusta tu užívá texty apoštola Pavla, zase zcela ve shodě s dobovou tradicí.

Proti církevním nařízením o povinné zdrženlivosti však se ozve se svobodou vpravdě luterskou: „Lidé sou mnoho zřídili a ustanovili, jako neděle, svátky, pátky, křížové dni a jiné, o těch já neumím co praviti a nevím co. Nechme jich Antikristu, nechť se on s nimi obírá, jak umí.“³³ To neznamená, že by Augusta odmítal zdrženlivost. Jsou situace, kdy je slušné věnovat se jiným věcem než sexu. Tuto pasáž, věnovanou pohlavnímu životu manželů, končí ostatně výzvou k častým společným modlitbám: „viděl-li by jeden při druhém jakou potřebu, že by jemu čeho potřebí bylo, má se za to Pánu Bohu modliti“.³⁴

Je-li zajímavý Augustův optimistický pohled na možnosti výchovy dětí, neméně zajímavý je jeho názor na spolupráci rodičů při výchově. Jak si mají manželé počínat při výchově dětí? V zásadě tu platí apoštolovo „jeden druhého břemena nésti“ (Ga 6,2), což znamená, že se mají vzájemně podporovat i zastupovat podle potřeby. A jakkoli Augusta neodmítá učení, že žena má být poddána muži, nevnímá je dogmaticky a zdůrazňuje především partnerskou spolupráci manželů: „Ale bylať by to hanba, aby měla žena za muže někdy nětco opatřiti? Jaká to hanba má býti, když by jí Bůh v nětčem lepšího rozumu popřál, nežli tobě?“³⁵ A zcela analogicky napo-

³¹ Když dává rady rodičům nově narozeného dítěte, ukládá jim, aby „modlitby [...] činili za odpuštění toho hříechu, k němuž službu učinili a dietě toho došlo“. (LUKÁŠ PRAŽSKÝ, *V těchto položeny jsou knihách popořádku zprávy při službách úřadu kněžského v Jednotě bratrské* [...], Mladá Boleslav: Jiří Štyrsa, 1527, fol. 223r.)

³² LUKÁŠ PRAŽSKÝ, *Tento spis o manželství*, fol. A8v.

³³ AUGUSTA, *Kázání*, fol. 188v.

³⁴ Tamtéž, fol. 190r–v.

³⁵ Tamtéž, fol. 196r.

míná Augusta muže, aby se nezdráhali pomáhat ženám při péči o děti, i kdyby se to zdála být čistě ženská práce. Tady sáhl i k ironii:

„Těž aby měl něco muž za ženu udělati, ach, hřích veliký by spáchal. Aby měl někdy, třeba když dítě jest plačtivé, jeho pochovati, zvláště v noci. Zdali ono není tělo a kost jeho, kteréž hověti dlužen jest jako sám sobě? A dítě též krev jeho vlastní, kteréž jest dlužen odchovati.“³⁶

Obecně přijímaný řád manželského života není třeba rušit, práce a povinnosti se mají sdílet v lásce a zastupovat se podle potřeby, aniž by bylo nutné měnit zavedenou hierarchii: „Mně se zdá, že by tomu každý rád býti měl, když by někdo jiný za něho břímě nesl. Však tak, aby proto žena na svém místě v svém řádu zůstávala a věděla, že nad muže svého se vznášeti nemá.“³⁷

V poslední části svého *Kázání*, jak si mají manželé počínat „Při pokutách na ně od Boha vzložených“, vedle nejrůznějších ran, neštěstí jako nemoci či neúroda, označuje Augusta za pokutu od Boha i špatného partnera. Může být, že i v křesťanském manželství na sebe narazí lidé, kteří se k sobě nehodí, že jeden z partnerů nečiní to, co by měl nebo měla. Přijímáme-li křesťanské manželství jako dar od Boha, je zjevné, že člověku může Bůh dát i špatného partnera. Tady má Augusta radu téměř fatalistickou: „Nelze než trpěti a chovati sobě ten dar Boží“³⁸ Je třeba snášet trápení a vědět, že Bůh ví, co činí, i když my tomu nerozumíme.

Závěr svého pojednání pak Augusta zaměřil pozitivně, na to, jak se manželé mohou a mají radovat ze všeho, co z Božího požehnání dostávají. Užívat dobrých věcí a radovat se z nich není nic o sobě hříšného, je to zcela oprávněné, neděje-li se to na úkor druhých nebo nepřiměřeně: „A Bůh chce [...] když komu dává své požehnání, aby se těšil duchem i tělem, s radostí věcí Božích užíval.“³⁹

A bratrský biskup tu dodá opět jadrné a až lutersky znějící povzbuzení:

„Již pak nechť se na vás kdo chce hněvá, netoliko nějaké farizeus, ale také i sám čert se všemi svými, vy jemu to dělejte na vzdoru a užívejte dobrých věcí Božích

³⁶ Tamtéž, fol. 196v–197r. Tady se vtírá podobný jadrný důraz Lutherův, když mluví o bohu-libosti praní podělaných plínek: „Gott lacht mit allen engeln und creaturn, nicht das er die windel wesscht, sondern das erß ym glawben thut“. (MARTIN LUTHER, *Vom ehelichen Leben*, 1522, in: *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe*, Bd. 10, Abt. 2, Weimar: Hermann Böhlau, 1907, 297.) Pokud byl Augusta Lutherovými spisy inspirován, nedá se to přímo vysledovat ani prokázat.

³⁷ AUGUSTA, *Kázání*, fol. 196v.

³⁸ Tamtéž, fol. 198v.

³⁹ Tamtéž, fol. 202r.

směle s dobrou myslí, takt' vám radím, poněvadž vám Bůh to sám dávati ráčí z milosti své.“⁴⁰

Jinak řečeno, když vám Pán Bůh dá dobrého partnera a všechno se daří, těšte se, radujte se, užívejte dobrých věcí, kochejte se tím, vždyť k tomu jste to dostali. Ale nezapomínejte děkovat Bohu.

Jaký závěr je možno z předloženého Augustova učení učinit? Pokud jde o prameny Augustovy teologie a konkrétně jeho pohledu na křesťanské manželství, z dosavadního bádání a stavu znalostí je možno usuzovat, ale nemáme podklady, které by opravňovaly k autoritativním tvrzením. Smolík přičítá Augustovu náklonnost ke svobodnějšímu, méně asketickému pojetí křesťanského života, a zvláště života manželského, jeho utrakvistickému dětství.⁴¹ To je domněnka možná, ale těžko prokazatelná. Podobně se jeví jako možné, ba pravděpodobné, že některé z Augustových formulací a myšlenek jsou ovlivněny Lutherem. To může být upřesněno podrobnějším bádáním, zatím se dá odpovědně říci, že přímé citace nebo závislost Augustových formulací na Lutherovi prokázány nejsou.

Co však můžeme prohlásit za jisté, je skutečnost, že v Augustově teologii se naplno prosadila reformační jistota nepodmíněné Boží milosti. Oproti dřívějším generacím bratří stojí Augusta mnohem důrazněji na tom, že Boží milost si nemusíme nijak zasluhovat, můžeme ji vděčně a radostně přijmout a žít svůj křesťanský život svobodni od „farizejských“ omezení a úzkoprsých pravidel. Boží milost nás nevytrhuje z tohoto života a neodděluje od světa, nevyžaduje od nás ani nějakou asketickou disciplínu, jíž bychom svůj život učinili dokonalejším. Platí právě pro tento pozemský život se vším, co k němu patří a umožňuje nám žít ho svobodně a radostně. A to se zrcadlí i v Augustově učení o manželství.

Užití prameny a literatura

Rukopisy

AUGUSTA, JAN, *Kázání o stavu manželském*, 1535, rukopis, Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově: DG IV 21.

Staré tisky

PRAŽSKÝ, LUKÁŠ, *Spis velmi užitečný a potřebný o stavu svobodném a manželském počíná se šťastně* [...], [Litomyšl: Pavel Olivetský], 1523. (*Knihopis*, č. 5054. Praha, NK ČR: 54 K 19699.)

⁴⁰ Tamtéž, fol. 211v.

⁴¹ SMOLÍK, *Bratr Jan Augusta*, 57.

- PRAŽSKÝ, LUKÁŠ, *Tento spis o manželství učiněn jest ve jméno Páně [...]*, Mladá Boleslav: Jiří Štyrsa, 1523. (*Knihopis*, č. 5055. Praha, NK ČR: 54 K 19.699 přív. 2.)
- PRAŽSKÝ, LUKÁŠ, *V těchto položeni jsou knihách popořádku zprávy při službách úřadu kněžského v Jednotě bratrské [...]*, Mladá Boleslav: Jiří Štyrsa, 1527. (*Knihopis*, č. 5059. Brno, MZA: G 21/III 582.)

Edice

- BEDNÁŘ, FRANTIŠEK (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta v letech samoty, 1548–1564*, Praha: Laichter, 1942.
- BEDNÁŘ, FRANTIŠEK (ed.), *Jan Augusta: Umění práce díla Páně služebného*, Praha: Královská česká společnost nauk, 1941.
- ČEJKA, MIREK (ed.), *Historia pravdivá o některých zvláštních věcech a divných Božích skutcích v světě, obzvláště pak při Jednotě bratrské stalých* [online], [cit. 1. 5. 2017], dostupné z: <https://mirekcejkaa.wordpress.com/augusta>.
- KAŠPAR, L. B. (ed.), *Život Jana Augusty čili vypravování o zajetí a uvěznění Jana Augusty a Jakuba Bílka v l.p. 1548–1564*, Praha: Spolek Komenického, 1880.
- LUTHER, MARTIN, *Vom ehelichen Leben, 1522*, in: *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe*, Bd. 10, Abt. 2, Weimar: Hermann Böhlau, 1907.

Literatura

- CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, ANNA, *Žena v Jednotě bratrské. Zásady, postavy a dědictví*, Praha: Kalich, 1942.
- HALAMA, JINDŘICH, *Sociální učení Českých Bratří 1464–1618*, Brno: CDK, 2003.
- SMOLÍK, JOSEF, *Bratr Jan Augusta*, Praha: Kalich, 1984.

Augustovo Umění práce. K myšlenkovému pozadí a otázce adresáta prakticko-teologického spisu¹

Tabita Landová

Augusta's Umění práce. On the Intellectual Background and the Addressee of the Practical Theological Treatise. The study demonstrates that the intellectual roots of Augusta's treatise *Umění práce díla Páně služebného* [The Art of Servant Work on the Work of the Lord] (1550, printed in 1560) should be sought in the time before his incarceration, probably already in the first half of the 1540s. In this time the enchantment with Lutheranism was slowly fading away among the Bohemian Brethren and the need of the church renewal resulted in a gradual return to the domestic tradition, especially to the doctrine of Luke of Prague. Further, the study reviews the assumption of Joseph Theodor Müller that the treatise was written at the request of a young priest mediating the contact between Augusta in prison and the Unity in 1550. It proposes a new surmise that it could have been written in the context of a mutual correspondence between two prisoners, Jan Augusta and Jakub Bílek, who had a very close relationship to each other like father and son.

Keywords: Jan Augusta; the Unity of the Brethren; Practical Theology; Jakub Bílek; Umění práce díla Páně služebného

Spis Jana Augusty *Umění práce díla Páně služebného*, dokončený roku 1550 a tiskem vydaný roku 1560,² je jedním z mála jeho děl, které nejsou psány v polemickém duchu. Spis je naopak prodchnut otcovskou něhou a laskavostí, moudrostí, vyzrálým nadhledem, snahou povzbudit v poslání duchovního a dodat naději. Mezi Augustovými spisy se jedná o výjimečné dílo, jehož rukopis – jak dokládá „Předmluva starších bratří k kněžím“ – vzbudil v jednotě bratrské mimořádně kladný ohlas.³ Díky

¹ Tato studie byla vypracována v rámci projektu GA ČR č. 16-09001S „Kázání a homiletická teorie Jana Augusty v kontextu homiletiky Jednoty bratrské“.

² JAN AUGUSTA, *Umění práce díla Páně služebného dary a milostmi od Krista Pána služebnikuom od něho poslaným danými a svěřenými. K vzdělání svatých v jednotu těla jeho v obnovení jich. Vydané od bratří starších spolu bratřím kněžím k oblíbení a k žádosti jejich*, s. l. 1560. (*Knihopis*, č. 855.)

³ Srov.: „Jakož ste, bratří naši milí, za tuto knížku [...], oblíbeně ji sobě, žádali nás, aby vám od nás vydána byla, že ji za pravidlo sobě míti chcete, což jsme vám učiniti připověděli, protož teď tomu dosti činíme a vám ji, bratří milí v Pánu, zpravenou vydáváme.“

němu se dočkalo knižního vydání a fakticky nahradilo starší a poněkud těžkopádné *Zprávy kněžské* (1527) Lukáše Pražského.

Postavení stěžejní prakticko-teologické příručky si spis držel ještě na konci 16. století. Usnesení úzké rady z roku 1592 nás zpravuje o tom, že se na program jejího jednání dostal návrh na nové vydání *Zpráv kněžských*, který byl však zamítnut s poukazem, aby kněží četli „menší knihu, kněžím vydanou“ a „nabývali umění, jak by se při svém povolání chovati měli“ z čtení Písma svatého, rad od starších a z pobožné práce.⁴ Velmi pravděpodobně se jedná o odkaz na *Umění práce*.

O spisu, který byl z pochopitelných důvodů vydán anonymně, pak po dlouhá staletí nemáme žádné zprávy. Záznam o něm nepodává ani Koniášův *Klíč kacířské bludy k rozeznání otvírající* z roku 1729, ani jeho pozdější vydání z roku 1749.⁵ Mlčí o něm rovněž *Index Bohemicorum librorum prohibitorum* z roku 1770.⁶ První zmínku o něm v novodobé literatuře nacházíme až u Josefa Jungmanna.⁷ Spis posléze upoutal pozornost moderních badatelů v první polovině 20. století. Joseph Theodor Müller roku 1931 identifikuje jako jeho autora Jana Augustu, určuje také jeho adresáta a stručně popisuje jeho obsah.⁸ Vzhledem k tomu, že neuvádí signaturu žádného konkrétního tištěného exempláře, je možné, že znal dílo pouze z popisu, který pořídil Jan August Pokorný v Drážďanech roku 1757 a nyní je uložen v Herrnhutu.⁹

Na význam spisu v kontextu domácí i evropské prakticko-teologické tvorby o deset let později upozornil František Bednář, podle něhož „jednota v něm učinila první pokus, dáti bratrským kněžím nástin celé jejich činnosti a zobraziti předpoklady, pole, metody a cíle jejich práce“.¹⁰ Bednář vyzdvihl rovněž jedinečnost díla v kontextu reformace světové, kde *Umění práce* „předstihuje západní reformaci o celé století“. Představuje totiž

(FRANTIŠEK BEDNÁŘ [ed.], Jan Augusta: Umění práce díla Páně služebného, *Věstník Královské české společnosti nauk: třída pro filosofii, historii a filologii* [1941], č. II, 1–139, 53.)

⁴ ANTONÍN GINDELY (ed.), *Dekrety Jednoty bratrské*, Praha: Kober, 1865, 260.

⁵ ANTONÍN KONIÁŠ, *Clavis Haeresim claudens et aperiens*, Hradec Králové: Václav Jan Tybely, 1729. Týž, *Clavis Haeresim claudens et aperiens*, Hradec Králové: Jan Kliment Tybely, 1749.

⁶ *Index Bohemicorum librorum prohibitorum, et corrigendorum ordine alphabeti digestus*, Praha 1770.

⁷ „Umění práce, díla Páně služebného atd., vydané od bratří starších. Vytíštěno MDLX, (v Prostějově u J. Günthera) v 8. Rkp. nalézá se v Herrenhutě.“ (JOSEF JUNGMANN, *Historie literatury české, aneb soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvícení a jazyka*, Praha: České muzeum, ²1849, IV. 1729.)

⁸ JOSEF THEODOR MÜLLER, *Geschichte der Böhmischen Brüder*, 2. Bd., 1528–1576, Herrnhut: Missionsbuchhandlung, 1931, 293–295.

⁹ Herrnhut, Unitätsarchiv: AB II R 1, Nr. 11 aa.

¹⁰ BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: Umění, 4.

„první nástin oné teorie a získává si tak *prioritu* mezi ostatními církvemi reformačními na poli t. zv. *praktické theologie*“.¹¹ Bednář rovněž připravil novodobou edici spisu podle neúplného exempláře Národní knihovny¹² a chybějící strany 237–271 doplnil podle herrnhutského opisu.¹³ Je zřejmé, že exemplář Knihovny Národního muzea, který postrádá pouze titulní list, mu v době přípravy edice nebyl známý.¹⁴ Bednářova obsáhlá předmluva k edici a jeho pozdější německá studie představují dosud nejobsáhlejší práce o tomto díle.¹⁵

V kontextu současného bádání o díle Jana Augusty, při němž došlo k identifikaci několika jeho spisů (rejstříku biblických perikop v úpravě Jana Černého,¹⁶ obsáhlé postily, tzv. *Summovníku*¹⁷ a nejnověji spisu *Dialog, to jest, Dvou formanů rozmlouvání*, který byl dosud připisován Adamu Šturmovi),¹⁸ se předmětem výzkumu stalo také *Umění práce*. Ve světle nejnovejších poznatků vyvstává otázka po jeho myšlenkovém pozadí, totiž otázka, jaké konkrétní ideové směry byly určující pro jeho vznik a podobu. S tím úzce souvisí otázka po vztahu prakticko-teologické teorie obsažené v *Umění práce* k Augustovu reformnímu homileticko-liturgickému pro-

¹¹ Tamtéž.

¹² Praha, NK ČR: 54 F 1122 neúplné.

¹³ Dosud jediná česká edice: FRANTIŠEK BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: Umění práce díla Páně služebného, *Věstník Královské české společnosti nauk: třída pro filosofii, historii a filologii* (1941), č. II, 1–139.

¹⁴ Praha, KNM: 35 F 18 bez tit. l. Opis ve srovnání s originálním tiskem vykazuje modernější pravopis a drobné odchylky, které však nic nemění na smyslu textu.

¹⁵ BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: Umění, 4–49. TÝŽ, Zwei Versuche der alten Brüderunität um einen Aufbau der praktischen Theologie im 16. Jahrhundert (Lukášovy Zprávy kněžské a Augustovo Umění práce), *Theologische Zeitschrift* (Basel) 8 (1952), 357–385.

¹⁶ Blíže ELIŠKA BAŤOVÁ, Koncepce liturgického roku v hymnologické činnosti Jana Augusty, *Hudební věda* 49 (2012/1–2), 33–44. TÁŽ, Augustovo Registrum aneb Zpráva, co se kdy a o čem čísti má a jeho kontext: nové pohledy, in: P. HLAVÁČEK (ed.), *O Felix Bohemia! Studie k dějinám české reformace*, Praha: FF UK, 2013, 195–213. TABITA LANDOVÁ, Lektionář Jana Augusty a jeho role v bratrském sporu o perikopy, *Listy filologické* 135 (2012/3–4), 333–365. TÁŽ, *Liturgie Jednoty bratrské (1457–1620)*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014, 133–142.

¹⁷ Spis identifikoval roku 2012 Jiří Just (viz jeho studii v tomto čísle *Studii a textů ETF*: Jiří JUST, Summovník Jana Augusty a jeho dochování. Příspěvek k tématu bratrské knižní kultury a k možnostem jejího dalšího výzkumu). Další nejnovější literatura k *Summovníku*: KATEŘINA ŠMÍDOVÁ, *Ortografie Augustova Summovníku*, Praha: FF UK, 2013 [nepublikovaná dipl. práce]; LANDOVÁ, *Liturgie*, 124–133; ELIŠKA BAŤOVÁ, Prolegomena k interpretaci a dataci nově objeveného Augustova Summovníku, *Clavibus unitis* 5 (2016), 1–16; příspěvky v tomto čísle *Studii a textů ETF*: ROBERT DITTMANN, Textologie perikop Augustova Summovníku; KATEŘINA KUBANOVÁ, Augustův Summovník a jeho grafická podoba.

¹⁸ K argumentům pro Augustovo autorství viz TABITA LANDOVÁ, Zjevná a skrytá skutečnost. Pojetí církve Kristovy u Jana Augusty, *Listy filologické* 140 (2017/3–4), 375–405.

gramu, jehož plodem byl nový rejstřík perikop koncipovaný podle článků Apoštolského vyznání víry a s ním korespondující *Summovník*.

Již dříve si badatelé povšimli, že v *Umění práce* se zřetelně zrcadlí Augustova koncepce kázání podle Apostolika, a to v kapitole o Božím slovu a o kázání. Pavel Filipi ve své studii *Tendence bratrské homiletiky* poznamenal, že Augusta nahrazuje materiální homiletiku odkazem k příslušné literatuře a ke „kratičké sumě“, k Apostoliku, které je shrnutím zvěstného obsahu Písma,¹⁹ když píše:

„Pravda [Slova Božího] ve všech částkách svejch zdržuje se a zavírá v kratičké summě u vyznání víry Apoštolské, kteráž se od nás z řečí prorockých, evangelických a apoštolských (to jest z všech Písem Božích celé Bibli) přes celý rok vysluhuje a přísluhovati má.“²⁰

Rovněž Eliška Baťová se ve své nedávné studii o *Summovníku* zmiňuje o tom, že Augustovo *Umění práce* „je v řadě ohledů v souladu s novou koncepcí perikop a ukazuje zároveň jasně, že Augusta byl ve vězení přesvědčen o stále platnosti liturgického směru jednoty z doby před jeho zatčením“.²¹

Abychom mohli blíže specifikovat afinitu Augustova *Umění práce* k jeho programu kázání podle Apostolika, je třeba podrobit dílo hlubšímu rozboru. Mnoho poznatků o spisu badatelé dosud víceméně nekriticky přejímali z prací Müllerových a Bednářových, Müllerova hypotéza ohledně adresáta spisu však nikdy nebyla blíže přezkoumána. Přípravnými kroky, které chci učinit v této studii, je ověření základních poznatků týkajících se autorství spisu, prozkoumání jeho myšlenkových kořenů, redakce a místa tisku a navržení alternativní hypotézy pro určení jeho adresáta.

Augusta jako autor *Umění práce*

Již samotný název spisu prozrazuje, že jeho vydavatelem jsou bratrství starší, tedy členové řídicího orgánu jednoty bratrské, tzv. úzké rady, kteří dílo opatřili předmluvou a náčrtem obsahu. Závěr spisu pak podává informace o jeho dokončení v roce 1550, korektury provedené v roce 1558 a vytištění v roce 1560.

Ačkoli spis psaný v ich-formě neuvádí konkrétní jméno svého autora, nevidím důvod k pochybnosti o tom, že se jedná – jak roku 1931 uvedl

¹⁹ PAVEL FILIPÍ, *Tendence bratrské homiletiky*, in: TÝŽ; AMEDEO MOLNÁR (eds.), *Do posledních končin. Sborník prací Josefu Smolíkově k 60. narozeninám* (Studie a texty KEBF 4), Praha: Kalich, 1982, 77–100, 80.

²⁰ BEDNÁŘ (ed.), *Jan Augusta: Umění*, 93.

²¹ Srov. BAŤOVÁ, *Prolegomena*, 10.

Joseph Theodor Müller a o deset let později potvrdil František Bednář – o dílo Jana Augusty.²² Z řady indicií, které vedou k tomuto závěru, patří mezi nejzávažnější argumenty skutečnost, že dílo bylo podle explicitu sepsáno roku 1550, a to, jak uvádějí vydavatelé v předmluvě, jako dílo „spolubratra staršího našeho“,²³ tzn. dílo bratrského biskupa. Tím se okruh možných autorů zužuje na dva, neboť roku 1550 byli biskupy jednoty pouze Mach Sionský († 1551) a Jan Augusta. Z těchto dvou podle Müllera připadá v úvahu jako autor pouze druhý,²⁴ což potvrzuje řada dalších indicií.

Pro Augustovo autorství hovoří především zmínka o jeho literární tvorbě v průběhu roku 1550 uvedená v memoárovém spisu *Historia pravdivá*. Tento spis sestává z několika složek, které jsou dílem různých autorů (Jakuba Bílka, Jana Augusty), příp. redaktorů (Jana Blahoslava). Jeho text se dochoval ve vícero rukopisech s rozdílnou kvalitou záznamů a je zpřístupněn ve čtyřech českých edicích a jednom německém překladu.²⁵ V této studii vycházím z nejnovější edice, kterou pořídil Mirek Čejka na základě brněnského opisu z roku 1625, jenž je „ze všech zřejmě nejstarší a originálu nejbližší“.²⁶ Naproti tomu roudnický opis, který je podkladem edice Bednářovy, je dnes hodnocen jako „text do značné míry porušený, uvádějící řadu dezinterpretací z nepochopení či naopak pokusů o zpětnou interpretaci“.²⁷

Podle *Historie pravdivé* Augusta v této době napsal „velmi mnoho potřebných a znamenitých věcí k přítomným potřebám toho času bratřím starším, ano i k budoucím časům jednotě potřebných a prospěšných učinil i nejedno psaní k zvláštním osobám k jich užitku“.²⁸ Podle Bednáře

²² MÜLLER, *Geschichte*, Bd. II, 294; BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: Umění, 22–27.

²³ BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: Umění, 53.

²⁴ MÜLLER, *Geschichte*, Bd. II, 294.

²⁵ JOSEF FRANTA ŠUMAVSKÝ (ed.), *Život Jana Augusty, staršího a správce jednoty bratrské v Čechách, sepsal Jan Blahoslav*, Praha: J. Fetterlová, 1837. LUDVÍK BOHUMIL KAŠPAR (ed.), *Život Jana Augusty čili vypravování o zajetí a uvěznění Jana Augusty a Jakuba Bílka v l. p. 1548–1564*, Praha: Spolek Komenského, 1880. FRANTIŠEK BEDNÁŘ (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta v letech samoty*, Praha: Laichter, 1942. MIREK ČEJKA (ed.), *Historia pravdivá o některých zvláštních věcech a divných Božích skutcích v světě, obzvláště pak při jednotě bratrské stálých* [online], [cit. 1. 5. 2017], dostupné z: <https://mirekcejkaa.wordpress.com/augusta/>. JOSEPH THEODOR MÜLLER (ed.), *Die Gefangenschaft des Johann Augusta, Bischofs der böhmischen Brüder, 1548 bis 1564, und seines Diakonen Jakob Bilek, von Bilek selbst beschrieben*, Leipzig: Friedrich Jansa, 1895.

²⁶ MIREK ČEJKA, Zpráva editora [online], [cit. 1. 5. 2017], dostupné z: <https://mirekcejkaa.wordpress.com/augusta/>.

²⁷ BAŤOVÁ, Prolegomena, 8.

²⁸ ČEJKA (ed.), *Historia pravdivá*, fol. 31r.

je „tímto ‚psaním‘, které bylo složeno ‚zvláštním osobám‘,“ právě *Umění práce*. Zvláštními osobami totiž rozumí bratrské kněze.²⁹

Augustovo autorství lze dále podepřít obsahovým rozbořem díla. Nacházíme v něm totiž celou řadu osobních poznámek, které lze bez větších pochybností spojit s osobou a údělem Jana Augusty. Již Müller si všiml explicitní narážky na autorovo uvěznění: „Duch Bohem roznícený neví, co má činiti, jsa v trojnásobním žaláři: v těle, v světě, v koutě i s tělem.“³⁰ Současně poukázal na to, že výraz „v koutě“ užívá o Augustově vězeňském pobytu také Blahoslav.³¹ Na Augustu jako autora díla rovněž poukazují výrazné obsahové shody některých pasáží *Umění práce* s jinými Augustovými spisy. Velmi nápadná je zejména podobnost myšlenek o jistotě Božího povolání k duchovenské službě v úvodní kapitole *Umění práce* s těmi, které nacházíme v Augustově *Při* či v *Dialogu dvou formanů*.³² Stejně tak v *Umění* i ve *Při* probleskuje určitý rezervovaný vztah vůči světské učenosti a naopak ocenění řemeslné práce, podpořené poukazem na prostý původ samotného Ježíše, který jakožto tesař vedl chudý, pokorný a pracovitý život.³³ V neposlední řadě je možno poukázat na zjevnou stylistickou podobnost *Umění práce* s Augustovými spisy, například s jeho *Při*.³⁴ Navzdory převládajícímu pozitivnímu charakteru totiž ani *Umění práce* není zcela prosto kritických pasáží.

Souhrnně vzato, pro Augustovo autorství máme k dispozici tolik indicií a paralel s jeho autorizovanými spisy, že je lze pokládat za prokazatelné.

Myšlenkové pozadí, redakce a tisk

Dokončení *Umění práce* v roce 1550 nasvědčuje tomu, že spis byl sepsán v době Augustova uvěznění na Křivoklátě. Na tento hrad byl Augusta převezen roku 1548 spolu se svým mladším druhem Jakubem Bílkem po svém zatčení a krátkodobém pobytu v Praze, během něhož byl mučen a vyslýchán.³⁵ Cílem výslechů, které pokračovaly ještě i na Křivoklátě na

²⁹ BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: *Umění*, 25.

³⁰ Tamtéž, 132; MÜLLER, *Geschichte*, Bd. II, 294.

³¹ MÍREK ČEJKA, DUŠAN ŠLOSAR, JANA NECHUTOVÁ (eds.), *Gramatika česká Jana Blahoslava*, Brno: Masarykova univerzita, 1991, fol. 279v–280v.

³² BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: *Umění*, 57n; JAN AUGUSTA, *Dialog, to jest, dvou formanuo rozmlouvaní, Peterky a Valoucha, přepotřebné* [...], Prostějov: Jan Olivetský z Olivetu starší, 1543, fol. C4r–C4v; TÝŽ, *Pře Jana Augusty a kněžstva kališného od něho samého věrně a pravě sepsaná všem vuobec k soudu podaná* [...], s. l. 1543, fol. A3r.

³³ Srov. BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: *Umění*, 59; AUGUSTA, *Pře*, fol. F2r.

³⁴ Viz BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: *Umění*, 26.

³⁵ O zatčení a vyslýchání v Praze blíže AUF VII, fol. 139r–145r; AUF VII, fol. 6v–7r.

podzim roku 1549,³⁶ bylo zjistit charakter a rozsah Augustova podílu na českém stavovském povstání.³⁷ Augusta jakákoli obvinění odmítal a pro jeho nevinu mluví i jeho kritický postoj ke vměšování moci světské do církevních resp. duchovních záležitostí.³⁸ Ostatně i v samotném *Umění práce* kritizuje bratrský biskup spoléhání církve na světskou moc.³⁹ V korespondenci některých českých pánů s Augustou však překvapivě nacházíme obvinění, která Augustovi přičítají aktivní podíl na vývoji politických událostí v zemi.⁴⁰

Povaha vazby zprvu vězňům neumožňovala vzájemný kontakt, takže rok a půl byli od sebe zcela izolováni.⁴¹ K průlomů došlo 25. ledna 1550, kdy se jim podařilo navázat tajný kontakt s vedením jednoty prostřednictvím jednoho ze strážných.⁴² Od té doby mohli písemně komunikovat s jednotou i mezi sebou navzájem. Nadto bratři zaopatřovali oba vězně potřebnými věcmi, jako byl papír, svíčky, písářské náčiní, černidlo, ale také potravinami, penězi či knihami.⁴³ Právě díky této materiální podpoře mohl Augusta napsat svůj prakticko-teologický spisek. Psal jej sám, jak zmiňuje v jeho úvodu: „to tobě napsati nyní rukou sem přičinil.“⁴⁴ Nejspíše tedy nevyužil služeb Jakuba Bílka, který mu v jiných případech vydatně pomáhal s přepisováním načisto.

V úvodní pasáži autor dále prozrazuje, že měl v úmyslu napsat spis už dříve, kdy se mu dostalo zvláštní inspirace od Boha, avšak několikrát jej od realizace záměru odradily jiné neodkladné povinnosti:

„[...] to naplniti umíniv, což mi Bůh po mnohém o tom myšlení i za to modlení v mysl vložit, jednu i podruhé, v zapomenutí mém aneb v roztroušení toho mezi jinými silnými myšlenkami, jichž sem odložiti nemohl, zase vnuknouti i opět v mysl uvésti ráčil, to tobě napsati nyní rukou sem přičinil.“⁴⁵

³⁶ Blíže AUF VII, fol. 158r–159v; MÜLLER, *Geschichte*, Bd. II, 226–232; BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: Umění, 24. O povaze vazby blíže JIŘÍ JUST, Internace Jana Augusty na Křivoklátu jako příklad konfesního násilí a problém její interpretace, *Folia historica Bohemica* 30 (2015), 33–46; ČEJKA (ed.), *Historia pravdivá*, fol. 29r–29v.

³⁷ O něm podrobně WINFRIED EBERHARD, *Monarchie und Widerstand: zur ständischen Oppositionsbildung im Herrschaftssystem Ferdinands I. in Böhmen*, München: Oldenbourg, 1985, 399–501.

³⁸ MÜLLER, *Geschichte*, Bd. II, 233.

³⁹ „Kteříž, jsouc moci jeho zbaveni, na hory světské vzhledají, zda by ony jim chtěly pomoci; ony pak vždy víc zastěňují a slovo překvačují.“ (BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: Umění, 106.)

⁴⁰ Blíže JUST, Internace Jana Augusty, 33–46.

⁴¹ ČEJKA (ed.), *Historia pravdivá*, fol. 29v.

⁴² Tamtéž, fol. 29v–30r; MÜLLER, *Geschichte*, Bd. II, 292.

⁴³ ČEJKA (ed.), *Historia pravdivá*, fol. 30r.

⁴⁴ BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: Umění, 55.

⁴⁵ Tamtéž.

Přesnější časové určení onoho prvního „vnuknutí“ a promyšlení díla není uvedeno, ale vzhledem ke zmínce o „zapomenutí“ je pravděpodobný spíše delší časový horizont, tedy období v řádu roků spíše než v řádu týdnů či měsíců. Patrně se jednalo o dobu ještě před Augustovým uvězněním, kdy působil jako správce bratrského sboru v Litomyšli, biskup a po smrti Jana Roha roku 1547 rovněž jako biskup-sudí. Jeho činnost v první polovině 40. let byla provázena intenzivní výměnou polemických spisů s utrakvistickými kněžími především na eklesiologická témata, jako je otázka pravé církve Kristovy, kněžství, závazků při vstupu do jednoty či moci klíčů. Také je pravděpodobné, že již v první polovině 40. let spolupracoval na přípravě nového rejstříku perikop,⁴⁶ který nejspíše od roku 1545 začal spolu s Machem Siónským a Martinem Michalcem uvádět do praxe.⁴⁷ Nelze vyloučit, že prakticko-teologická koncepce obsažená v *Umění práce* má své myšlenkové kořeny v téže době jako Augustova homileticko-liturgická reforma.

Je-li tomu tak, pak je pravděpodobné, že Augustův prakticko-teologický koncept úzce souvisí se změnami v teologickém směřování jednoty bratrské, k nimž došlo v průběhu první poloviny 40. let 16. století. V této době je patrný odklon jednoty od luterství a její návrat k domácímu teologickému dědictví a spisům Lukáše Pražského. Tento „obrat“, který byl výslovně deklarován Janem Rohem roku 1546 při shromáždění starších v Mladé Boleslavi,⁴⁸ měl podle nejnovějšího bádání spíše povahu „povlovné obměny akcentů“.⁴⁹ Tím spíše mohl být s Augustovými obnovnými snahami v církvi provázán úžeji, než se dosud připouštělo. Již Müller si povšiml, že otevření otázky perikop se v jednotě bratrské objevuje v době jejího odklonu od luterství a návratu k vlastním tradicím kolem roku

⁴⁶ Eliška Baťová poukazuje na to, že „myšlenkový základ Summovníku vychází zcela ze starších Augustových konceptů navázaných na konfesijní situaci první poloviny čtyřicátých let 16. století“ (BAŤOVÁ, Prolegomena, 15), ale rovněž konstatuje, že „údaj Josefa Smolíka, že Martin Michalec navrhl novou řadu perikop již roku 1544, se nepodařilo potvrdit a je zřejmě pouze hypotetický“ (BAŤOVÁ, Koncepce liturgického roku, 37; srov. JOSEF SMOLÍK, *Bratr Jan Augusta*, Praha: Kalich, 1984, 71; TÝŽ, Jan Augusta na Křivoklátě, in: *Středočeský sborník historický* 8 [1973], 167–180, 172.) Konkrétní argumenty pro hypotézu, že již v roce 1543 mohl existovat v nějaké předběžné podobě soubor biblických perikop vybraných podle Kréda, jsem se pokusila předložit in: TABITA LANDOVÁ, *Preaching According to the Apostles' Creed. Inquiry into the Origin and Purpose of Summovník* by Jan Augusta [v tisku].

⁴⁷ Srov. GINDELY (ed.), *Dekrety*, 163 a 166.

⁴⁸ Srov. GINDELY (ed.), *Dekrety*, 164–165.

⁴⁹ MARTIN WERNISCH, *Praeclarus theologus Unitatis Fratrum* (život a dílo Matěje Červenky), Praha: ETF UK, 2001, 194 [nepublikovaná hab. práce].

1544.⁵⁰ Blíže se však vzájemnou souvislostí obojího nezabývá. Wernisch proto v otázce obratu teologického směřování jednoty právem postrádá u Müllera „přiměřené vysvětlení“.⁵¹

Zkoumání kontextu, v němž se utvářela Augustova nová koncepce perikop, ukazuje, že se nejedná o partikulární liturgickou změnu. Ohledáním myšlenkových kořenů programu kázání podle Kréda zjišťujeme, že v jeho pozadí stojí nespokojenost s duchovním a morálním stavem církve a pocíťovaná potřeba její obnovy jak v oblasti kázání tak v oblasti mravního jednání.⁵² O neuspokojivém stavu kázání Božího slova a potřebě obnovy církve Augusta výslovně hovoří v *Umění práce*. Kritizuje kazatelskou praxi na „mešné řeči Písem“, tzn. kázání na tradiční perikopy, které byly běžně užívány při mši v římskokatolické i v utrakvistické církvi a jejichž užívání v jednotě bratrské zavedl Lukáš Pražský. Podle Augustova soudu kazatelé příliš často přejímají hotové homiletické výklady a kázání k těmto biblickým textům, místo aby v církvi zaznívalo kázání živého Slova. „Pravda víry, lásky a naděje spasitelná, spasení Boží v lidu působící, řídká se nachází jako zrno v smetech a mezi plevami.“⁵³

Problém však bratrský biskup nespátřuje jen v kázání, nýbrž také v oblasti etického jednání. Podle svědectví Jana Blahoslava z roku 1564 byl návrat k Lukášovi motivován právě nespokojeností s důsledky špatně pochopené křesťanské svobody v kruzích ovlivněných luterstvím.⁵⁴ Obnova církve musí podle Augusty probíhat v obou oblastech současně. Kázání má být nasměřováno nejen k proměně lidského rozvažování, ale také k proměně praxe. Úlohou kněží je, aby v tomto propojování biblické zvěsti

⁵⁰ MÜLLER, *Geschichte*, Bd. II, 365: „Die in jener Zeit sich vollziehende Annäherung an die lutherische Reformation mag die Frage in den Hintergrund gedrängt haben, um so mehr als Luther die alten Perikopen beibehielt. Sie tauchte aber sofort wieder auf, als um 1544 eine Reaktion in der Unität eintrat, indem sie sich vom Luthertum ab- und ihren eigenen Gütern wieder zuwandte.“

⁵¹ WERNISCH, *Praeclarus theologus*, 194.

⁵² Hypotézu, že Augustův pokus o vytvoření nového souboru perikop podle Apostolika je úzce propojen s tzv. návratem k teologickému učení Lukáše Pražského, představují blíže in: LANDOVÁ, *Preaching According to the Apostles' Creed*, [v tisku]. Zde ukazují, že ačkoli Lukáš Pražský zavedl užívání starocírkevních perikop, v jeho teologii hraje Apostolikum zásadní roli jakožto materiální norma kázání, resp. suma toho, co je třeba kázat. Augusta tento princip od Lukáše přejímá a dovádí jej do praktických důsledků.

⁵³ BEDNÁŘ (ed.), *Jan Augusta: Umění*, 103.

⁵⁴ JAN BLAHOŠLAV, AUF IX, fol. 15v: „Před lety dvaceti a více, když po mnohých nezpůsobilém a nepřikladném následování svobody luteriánské [...] někteří (jako zvláště B. Jan Roh, B. Augusta s jinými bratřími, kteříž bázeň Boží v svých srdcích měli, navraceti se počali zase k učení domácímu, kteréž byl B. Lukáš svatě paměti mnoho spisů nadělav široce rozprostřel.“

s každodenním životem šli příkladem, aby jejich život odpovídal nárokům zvěstovaného slova:

„Služebníci, mají-liť pravdou slova sloužiti, musejíť jí tedy naplnění býti, aby z ní i smyslili i rozuměli i mluvili, ano tak i činili. A to dvě spolu Kristus Pán k službě slova zřídil: Jedno, aby slouženo bylo výmluvností, druhé příkladností. [...] Však, kdež se obnovení církve děje a děti má, tuť ta služebnost z gruntu musí obnovena býti, ne v částce své jedné, ale i v druhé, chtí-li pod jednou jako při svátosti tak i při slovu nebýti a celé užitečné, prospívající přísluhování Kristovo míti [...] Což Bůh (jakož víš) mezi námi obnovil, takže k němu podobného obnovení nikdy nevidíme [...]“⁵⁵

Na pocítovanou krizi reaguje Augusta jednak rozvíjením nové kazatel-ské koncepce, v jejímž středu stojí Krédo, jednak promyšlením ucelené koncepce kněžské práce v církvi, k jejímuž sepsání se dostává až v křivo-klátském vězení.

František Bednář nazývá Augustovu praktickou teologii obsaženou v *Umění práce* „teorií církevní činnosti, aby duše členů církve byly obslou-ženy vším, čeho potřebují k svému duchovnímu pokroku, a jiné, aby byly získány pro plný křesťanský život“.⁵⁶ Tuto teorii promýšlí Augusta se zřetelem ke třem skupinám členů sboru, tzv. počínajícím, prospívajícím a dokonalým (či k dokonalosti se nesoucím),⁵⁷ což „dokazuje důležitost organisace a methodičnosti práce ve sboru“.⁵⁸ Na zřeteli má ovšem také lidi za hranicemi jednoty, „chudé, zašlé, padlé, rozptýlené a zajaté od Antikrista“. Augustova koncepce je příznačná tím, že se vztahuje k realitě obecné Kristovy církve jako takové, nejde v ní primárně o získávání duší pro jednotu bratrskou jakožto partikulární částku Kristovy církve, jak interpretuje Müller.⁵⁹

Mocnou inspiraci i vzácnou podporu pro své myšlenky nachází Augusta v práci štrasburského reformátora Martina Bucera, jakkoli nesouhlasí s jeho postojem ke světské moci.⁶⁰ Úsilí o obnovu církve – totiž, „jak by

⁵⁵ BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: Umění, 106.

⁵⁶ Tamtéž, 38.

⁵⁷ Blíže viz AMEDEO MOLNÁR, Počínající, pokračující, dokonalí, in: týž, R. ŘÍČAN et al. (eds.), *Jednota bratrská 1457–1957: sborník k pětistému výročí založení*, Praha 1956, 149–165.

⁵⁸ AMEDEO MOLNÁR, *Česko-bratrská výchova před Komenským*, Praha: SPN, 1956, 111.

⁵⁹ Müller chápe oddíl s instrukcemi k pastýřské péči o „rozptýlené a od Antikrista zajaté“ (BEDNÁŘ [ed.], Jan Augusta: Umění, 89–138) jako „pokyny k tomu, jak má bratrský duchovní jednat s různými typy lidí, kteří nepatří k jednotě, aby je získal pro jednotu“ (MÜLLER, *Geschichte*, Bd. II, 295).

⁶⁰ O Bucerově podvojném vlivu na jednotu viz AMEDEO MOLNÁR, *Čeští bratři a Martin Bucer: Listy kritického přátelství*, Praha: Kalich, 1972, 24.

církev svatá v svých zbořích měla obnovena býti i v přísluhováních“ – je centrálním tématem Bucerova spisu *Von der wahren Seelsorge* (1538), který bratři roku 1543 přeložili do češtiny a roku 1545 vydali v Litomyšli tiskem pod titulem *Knihá o opravdové péči o duše*.⁶¹ Současně však Augusta výslovně poukazuje na jedinečnost reformního úsilí, které se odehrálo již dříve v jednotě („mezi námi“) a které v jiných církvích podle jeho mínění nemá obdoby.⁶² Proto vedle Bucerova vlivu nacházíme v *Umění práce* výrazný ohlas domácí tradice reprezentované dílem Lukáše Pražského, což dokládají četné citace jeho spisů.⁶³ Některé z nich měl Augusta k dispozici i ve vězení – podle *Historie pravdivé* mu byl například zabaven Lukášův spis *O gruntu viery*.⁶⁴ Augustovu návaznost na Lukášovu teologii lze spatřovat zejména v jeho důrazu na normativní postavení Kréda či v katechetickém zřeteli ke stupni členství, resp. duchovní zralosti věřících.

Když se Augusta roku 1550 – poté, co získal přístup k psacím potřebám – konečně dostává k realizaci svého někdejšího záměru, děje se tak údajně na popud adresáta spisu. V úvodu *Umění práce* autor s vděčností líčí, jak jej Bůh po intenzivním rozvažování a modlitbách za potřebnou inspiraci již podruhé přivedl ke stejným myšlenkám.⁶⁵ Spis je dokončen „na den svatého Mikuláše po 8. hodině léta 1550 [= 6. prosince 1550]“. ⁶⁶ O čtyři dny později je ještě doplněn závěrečný oddíl nadepsaný „O smlouvě služebnictvie Kristova“, ⁶⁷ zakončený novým explicitem: „V čtvrtý den teprův po svatém Mikuláši toto připsáno po vobědích. Téhož léta jako svrchu [= 10. prosince 1550]“. Na něj bezprostředně navazují informace o korekturách a tisku: „Zpraveno i zkorigováno léta Páně 1558 po svatém Řehořovi [= po 12. březnu 1558]. A vytištěno léta 1560 měsíce února.“⁶⁸

Méně jasné je, jaký byl úděl spisu v letech po jeho dokončení. Jak ukazují informace ze samého závěru, mezi jeho sepsáním roku 1550, korekturami roku 1558 a tiskem roku 1560 leží celých deset let. V této souvislosti vyvstává otázka, kdy byl text vyneszen z křivoklátského vězení a kdo je původcem korektur: zda autor spisu, nebo jeho vydavatelé. Pokládám za pravděpodobné, že spis byl z vězení propašován nejpozději 10. února 1553.

⁶¹ MARTIN BUCER, *Knihá o opravdové péči o duše a o pravé službě pastýřské, jak by v cirkvi Kristově zřízena a vykonávána býti měla*, přel. JAN ROH, Litomyšl: Alexandr Oujezdecký, 1545.

⁶² BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: Umění, 106.

⁶³ Výčet Augustou citovaných spisů Lukáše Pražského viz tamtéž, 43–44.

⁶⁴ ČEJKA (ed.), *Historia pravdivá*, fol. 34v.

⁶⁵ BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: Umění, 55.

⁶⁶ Tamtéž, 131.

⁶⁷ AUGUSTA, *Umění práce*, fol. R3v–R4v; BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: Umění, 131–133.

⁶⁸ Tamtéž, 133.

Tehdy totiž došlo k prozrazení komunikačního kanálu mezi Augustou a jednotou, v jehož důsledku byly Augustovi i Bílkovi po pečlivém prohledání a překopání jejich cel zabaveny všechny rukou psané knihy, nalezené v tajných skrýších.⁶⁹ Tuto hypotézu naznačil i Smolík, podle něhož se sps „naštěstí dostal z vězení před prozrazením Augustových styků“.⁷⁰

Přijmeme-li tuto domněnku, jeví se jako pravděpodobnější, že korektury spisu obstarali jeho vydavatelé, neboť roku 1558 Augusta u sebe už spis neměl.⁷¹ Informace o provedení korektur „po svatém Řehořovi“, tedy po 12. březnu 1558, navíc indikuje, že vedení jednoty již v této době muselo zvažovat vydání spisu tiskem. Tomu zjevně nebránila ani nemožnost konzultovat tento krok přímo s Augustou. V letech 1557 až 1559 totiž byly kontakty mezi úzkou radou a uvězněným biskupem, jak víme z jiných zdrojů, přerušeny.⁷² Ostatně v téže době provedl Jan Černý úpravy Augustova rejstříku perikop a v roce 1558 či 1559 jej dal bez Augustova vědomí vytisknout. Když pak v průběhu roku 1559 došlo k obnovení kontaktu, obdržel Augusta od vedení jednoty hned několik zpráv, které v něm vyvolaly silné znepokojení. V souladu s usnesením sněmu v Žeravicích mu bylo sděleno odmítavé stanovisko k jeho *Summovníku*.⁷³ Dále se dozvěděl o zatajených doplňujících volbách bratrských seniorů v letech 1553 a 1557 i o přepracovaném vydání svého rejstříku perikop, které po jeho shlednutí zakázal užívat s výjimkou sborů bez vlastních duchovních správců.⁷⁴ Ochlazení vztahů bylo vzájemné, jak uvádí *Historia pravdivá*: „Tu od té chvíle zrodila se v něm proti nim a bratřím proti němu jakási mistrná nelibost a nevážnost toho i jiného díla jeho.“⁷⁵

O to překvapivější je, že navzdory vyostřeným vztahům vedení jednoty na počátku roku 1560 realizuje svůj někdejší záměr a vydává *Umění práce* tiskem. O důvodech lze jen spekulovat. Mohlo se jednat o vstřícné gesto bratrských starších vůči Augustovi, které mělo urovnat napjaté vztahy.

⁶⁹ ČEJKA (ed.), *Historia pravdivá*, fol. 33r–36r.

⁷⁰ SMOLÍK, *Bratr Jan Augusta*, 70.

⁷¹ Také Molnár připisuje redakci spisu úzké radě. (MOLNÁR, *Česko-bratrská výchova*, 111.)

⁷² ŘÍČAN, *Dějiny Jednoty bratrské*, 211; SMOLÍK, *Bratr Jan Augusta*, 72 a 78. Podle Baťové došlo k přerušení kontaktů nejpozději 23. srpna 1557, kdy se již bez Augustova vědomí konal synod s doplňující volbou dvou biskupů jednoty (BAŤOVÁ, *Augustovo Registrum*, 201; GINDELY [ed.], *Dekrety*, 204). O přerušení kontaktů v době konání synodu roku 1557 viz také: „[...] a to učinili tehdaž, když k němu psaním nemohli ani on k nim, o čemž svrchu, že to bylo na ten čas poodjato“ (ČEJKA [ed.], *Historia pravdivá*, fol. 41v). Čejka v ediční poznámce k tomuto místu mylně odkazuje na fol. 33r–v, kde je řeč o přerušení Augustových kontaktů s jednotou v letech 1553–1555.

⁷³ Srov. GINDELY (ed.), *Dekrety*, 204.

⁷⁴ ČEJKA (ed.), *Historia pravdivá*, fol. 41v.

⁷⁵ Tamtéž, fol. 41r–v.

Rada starších po vydání přepracovaného rejstříku totiž skutečně uznala svůj díl viny, jak dosvědčuje *Historia pravdivá*, nicméně současně prozrazuje, že odpor vůči Augustovi ještě vzrostl.⁷⁶ Také je možné, a snad i pravděpodobnější, že k vydání spisu došlo pod tlakem „zdola“, totiž v důsledku zájmu bratrských kněží, jimž bylo dílo podle předmluvy spisu poskytnuto k přečtení samotnou úzkou radou.⁷⁷

Místo tisku ani tiskař ve spisu uvedeny nejsou. Podle Bednáře byl spis vytištěn roku 1560 v Prostějově.⁷⁸ Hypotéza se opírá o tvrzení Josefa Jungmanna: „Vytištěno MDLX. (v Prostějově u J. Günthera)“⁷⁹ a Christiana d’Elverta.⁸⁰ Jan Günther, původem norimberský tiskař, provozoval tiskařskou dílnu v Prostějově od roku 1544 a vedle světských knih tiskl pro příslušníky všech konfesí včetně jednoty bratrské.⁸¹ Tuto hypotézu však komplikuje skutečnost, že se roku 1553 přesunul do Olomouce, kde setrval až do své smrti roku 1567.⁸² Navíc ani typografické srovnání Güntherových tisků s *Uměním práce* neprokazuje výraznější shodu.⁸³ Proto je třeba zvážit jiné možnosti. Dílo mohlo být vytištěno v polských Šamotulech, kde v letech 1557/58–1561 působil Augustův někdejší litomyšlský „dvorní“ tiskař Alexandr Oujezdecký († 1577). Ani zde však nenacházíme typografickou shodu s *Uměním práce*.⁸⁴

Jako nejpravděpodobnější se jeví hypotéza, že dílo bylo vytištěno v Prostějově u Kašpara Aorga (1500–1562), který od počátku 40. let pracoval jako korektor norimberské a později prostějovské dílny Jana Günthera (1544–1554). V Prostějově pak tiskl samostatně v letech 1554–1562. Pro

⁷⁶ Tamtéž, fol. 41v.

⁷⁷ Srov.: „Jakož ste, bratří naši milí, za tuto knížku [...] od nás vám podaná k přečtení, oblíbené ji sobě, žádali nás, aby vám od nás vydána byla, že ji za pravidlo sobě míti chcete, což jsme vám učinili připověděli, protož teď tomu dosti činíme a vám ji, bratří milí v Pánu, zpravenou vydáváme.“ (BEDNÁŘ [ed.], Jan Augusta: Umění, 53.)

⁷⁸ Tamtéž, 4.

⁷⁹ JOSEF JUNGSMANN, *Historie literatury české: aneb soustavný přehled spisů českých, s krátkou historií národu, osvícení a jazyka*, Praha 2 1849, IV, 1729.

⁸⁰ CHRISTIAN D’ELVERT, *Geschichte des Bücher- und Steindruckes, des Buchhandels, der Bücher-Censur und der periodischen Literatur, so wie Nachträge zur Geschichte der historischen Literatur in Mähren und Oesterreich-Schlesien*, Brünn: R. Rohrer’s Erben, 1854, 26. Podle d’Elverta bylo dílo vytištěno nejdříve („zuerst“) roku 1550 u Jana Günthera v Prostějově. Totéž uvádí MÜLLER, *Geschichte*, Bd. II, 294.

⁸¹ Roku 1558 u něj vyšla Blahoslavova *Musica* (*Knihopis*, č. 1160), která byla roku 1569 nově vytištěna v Ivančicích.

⁸² PETR VOIT, *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha: Libri 2006, 323.

⁸³ Ke srovnání byly použity tyto Güntherovy tisky: *Knihopis*, č. 3718; *Knihopis*, č. 2261; *Knihopis*, č. 1005; *Knihopis*, č. 1160.

⁸⁴ Ke srovnání byly užity tyto exempláře Oujezdeckého tisků ze Šamotul: *Knihopis*, č. 1778; *Knihopis* č. 1777; *Knihopis*, č. 12 860.

podezření z pikarství byl na počátku roku 1559 zatčen. Po jeho propuštění fungovala tiskárna anonymně nebo pod jménem Jana Günthera až do roku 1562. Posledním Aorgovým tiskem je Červenkův *Žaltář svatýho Davida* z roku 1562.⁸⁵ Porovnání *Umění práce* s jinými Aorgovými tisky vykazují četné typografické shody, zejména užívání zcela shodných konturových iniciál na šrafovaném pozadí s figurální, florální a zoomorfní výzdobou v jednoduchém rámečku.⁸⁶

Záhadný adresát

Spis *Umění práce* v sobě spojuje hned dva žánry: žánr osobního dopisu a pastorálně-teologického traktátu. Tomu odpovídá skutečnost, že má dva adresáty. Je psán jako odpověď na žádost „bratra v nově k služebnictví Páně zřízeného“ a současně „k potřebě služebníkův díla Páně v lidu“.⁸⁷ Reaguje tedy na konkrétní potřebu jednoho z bratrských duchovních („znaje potřebu i žádost tvů svatů a pobožnú“),⁸⁸ a proto je adresován jednotlivci. Současně je však od počátku koncipován s nárokem stát se pomůckou pro širší okruh čtenářů z řad bratrského duchovenstva. Tomu odpovídá logická struktura spisu a věcné pojednání látky. Osobně laděná je především úvodní část, ale ani ve vlastním textu prakticko-teologického traktátu nechybějí osobní narážky.

Kdo je oním nově ustaveným knězem, jemuž Augusta odpovídá na jeho žádost se záměrem odvděčit se mu za jeho riskantní pomoc – „pro odplacení tobě za službu tvů, kterůž mi s velikým nebezpečenstvím činíš v mé nouzi“?⁸⁹ Joseph Theodor Müller roku 1931 ztotožnil adresáta s „mla-

⁸⁵ VOIT, *Encyklopedie knihy*, 61n.

⁸⁶ Shodné konturové iniciály „Y“ se lví hlavou (AUGUSTA, *Umění práce*, fol. A2r) a iniciály „T“ s výjevem dvou puttí (tamtéž, fol. D7v a M5v) se nacházejí rovněž ve spisu JOHANNA SPANGENBERGA *Kázání pohřebné třidcatero a čtvero z evangelisty sv. Lukáše* z r. 1559 (písmeno „Y“ na fol. E3v, „T“ na fol. K2v). Podle Voita pochází sbírka Spangenbergových pohřebních kázání z Aorgovy tiskařské dílny (VOIT, *Encyklopedie knihy*, 61). Iniciála „D“ s motivem květiny (AUGUSTA, *Umění práce*, fol. B8v, H7v, J6r) vykazují shodu s iniciálou „D“ ve spisu *Naučení soudcím i k soudu jdoucím* (fol. A5r). Ke srovnání byly dále použity tyto Aorgovy tisky: *Knihopis*, č. 7003; *Knihopis*, č. 17 555. Typografickou shodu nacházíme rovněž mezi *Uměním práce* a druhým vydáním *Apologie* z r. 1518, k němuž došlo pravděpodobně v letech 1551–1559 (LUKÁŠ PRAŽSKÝ, *Spis dosti činící z víry, kterýžto latínskou řečí Apologia slove* [...], s. l. [1551–1559?]).

⁸⁷ BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: *Umění*, 55.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Tamtéž.

dým knězem, který prostředkoval kontakt Augusty s bratřími“ roku 1550.⁹⁰ O jeho existenci se dozvídáme z *Historie pravdivé*:

„Byl k té službě i jeden bratr, slouha Páně, mladý kněz od bratří oddělen (potom i více jich), ano i sami nejedni v to se s velikou ochotností vydávali, doufánlivě všeho nebezpečství se odvažující, kterěz jim vždycky při té službě stálo. Onť jest od bratří tu službu konal a pod Křivoklát k té jisté osobě ty věci rozličné a mnohé přinašel a zase, což od vězňů vydáno bylo, tu vezma bratřím jest donášel.“⁹¹

Müllerovu hypotézu přejímá a potvrzuje František Bednář, podle něhož „všechny tyto okolnosti zcela jasně ukazují na bratra, jemuž bylo sepsáno *Umění práce*“.⁹² Josef Smolík ve své knížce *Bratr Jan Augusta* bez odkazu na zdroj již jen konstatuje: „Mladému knězi, který styk s Augustou zprostředkoval, věnoval Augusta svůj spis *Umění práce*“.⁹³ Amedeo Molnár formuluje opatrněji: „Jemu (totiž mladému knězi, který podle Bílka Augustovi prostředkoval písemný kontakt s jednotou), zdá se, určil Augusta na jeho prosbu rozsáhlý poměrně návod pastýřské a kazatelské činnosti v jednotě bratrské.“⁹⁴

Je otázkou, zda je tato identifikace natolik průkazná a jednoznačná, aby bylo možné pokládat ji za „zcela jasnou“, jak se domníval Bednář. Můžeme se totiž ptát, zda je onen „mladý kněz“ z *Historie pravdivé* jediným mladým knězem, který Augustovi v té době sloužil, pomáhal, a tak ohrožoval vlastní bezpečnost. Funkci „spojky“ zaujímali posléze i jiní kněží. Podstupované „nebezpečství“ je v rukopisu, z něhož vychází Čejkova edice *Historie pravdivé*, výslovně vztaženo k širšímu okruhu osob: „sami nejedni v to se s velikou ochotností vydávali, doufánlivě všeho nebezpečství se odvažující, kterěz jim vždycky při té službě stálo“.⁹⁵ Nadto nelze přehlédnout, že jiného mladého kněze měl Augusta po svém boku neustále, a to již od doby před svým zatčením – Jakuba Bílka (1516–1581). V přípisku vlastní rukou, který je součástí *Historie pravdivé*, jej přímo označuje jako svého pomocníka: „Leta Páně 1548 na den svatého Marka jati sme já a bratr

⁹⁰ MÜLLER, *Geschichte*, Bd. II, 294: „Demnach wäre der Bittsteller der oben erwähnte junge Priester gewesen, der den Verkehr Augustas mit den Brüdern vermittelte.“

⁹¹ ČEJKA (ed.), *Historia pravdivá*, fol. 30v–31r.

⁹² BEDNÁŘ (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta*, 25.

⁹³ SMOLÍK, *Bratr Jan Augusta*, 65.

⁹⁴ MOLNÁR (ed.), *Česko-bratrská výchova*, 111.

⁹⁵ ČEJKA (ed.), *Historia pravdivá*, fol. 30v–31r. Naproti tomu v mladším roudnickém opisu, z něhož vychází edice Bednářova, se nachází formulace ve třetí osobě sg., což zdůrazňuje ochotu a obětavost jednotlivce: „ano i sám s velikou ochotností v to se vydával doufánlivě, všeho nebezpečství se odvažuje, kterěz jemu vždycky při té službě stálo.“ (BEDNÁŘ [ed.], *Jakub Bílek: Jan Augusta*, 94.)

Jakub, pomocník můj [...]“⁹⁶ Bílek patřil do skupiny Augustových bezvýchradných obdivovatelů a podle hodnocení Martina Wernische měl „svou příchýlnost [...] dokázat obětavými činy“.⁹⁷

Pokusme se proto prozkoumat, nakolik se údaje, které o svém adresátovi poskytuje *Umění práce*, shodují s údaji, které máme o Jakubu Bílkovi z jiných zdrojů, předně z *Historie pravdivé*. Klíčovým místem z *Umění práce* je hned úvodní odstavec spisu:

„Jako si mne, synu v Kristu Pánu vždycky milý, předešle psaním svejm žádal, dostalo-li by mi se chvíle a milý Bůh by mi to v srdce vnukl, ať bych k zprávě tvé i k potěšení tvému při kvaltováních myslí tvé nad tvým neuměním práce povolání tvého některé slovice napsal, protože z povinnosti mé otcovské i z zvláštní milosti k tobě i pro odplacení tobě za službu tvú, kterúž mi s velikým nebezpečenstvím činíš v mé nouzi, i k potřebě služebníkúv díla Páně v lidu, znaje potřebu i žádost tvú svatú a pobožnú, to naplniti umíniv, což mi Bůh po mnohém o tom myšlení i za to modlení v mysl vložití, jednou i podruhé, v zapomenutí mém aneb v roztroušení toho mezi jinými silnými myšleními, jichž sem odložití nemohl, zase vnuknouti i opět v mysl uvésti ráčil, to tobě napsati nyní rukou sem přičinil.“⁹⁸

O adresátu *Umění práce* lze na základě této pasáže vyvodit, že je jím ne příliš zkušený kněz, který Augustu sám požádal – bude-li mít chvíli času a potřebnou inspiraci od Boha – o slova naučení a povzbuzení do situace, kdy usilovně přemýšlí o svých nedostatcích v oblasti duchovenských kompetencí. Augusta na tuto žádost kladně odpovídá, a to hned z několika důvodů: pociťuje vůči adresátovi nejen „otcovskou povinnost“, ale také „zvláštní milost“, tedy lásku, a nadto se mu chce odvděčit za službu, kterou mu adresát prokazuje s ohrožením vlastní bezpečnosti. Z toho lze usoudit, že autor měl k adresátovi osobní vztah, totiž, že jej přinejmenším znal, ale mnohem pravděpodobněji, že adresát mu byl obzvláště blízký.

Na blízký vztah mezi autorem a adresátem, který připomíná vztah mezi otcem a synem, poukazuje také vřelé oslovení: „synu v Kristu Pánu vždycky milý“, které se v průběhu celého spisu v různých obměnách opakuje.⁹⁹ Nicméně i kdybychom uvedené oslovení chápali jako výraz obecnějšího vztahu mezi biskupem a řadovým knězem, nacházíme v textu jiné pasáže,

⁹⁶ ČEJKA (ed.), *Historia pravdivá*, fol. 14r.

⁹⁷ WERNISCH, *Praeclarus theologus*, 197.

⁹⁸ BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: Umění, 55.

⁹⁹ Například: „Díš pak, synu můj milý“; „Synu milý“; „Aj nu, bratře milý“; „Než, můj milý bratříčku“; „Aj nuže, synu můj milý“. (Tamtéž, 55, 60, 92, 105, 128.) Téměř totožné oslovení zaznívá v Augustově dopisu Jakubu Bílkovi z období jejich uvěznění v Praze v letech 1548–1549: „Bratře Jakube a synu v Kristu Pánu mně nejmilejší“ („Psaní bratra Johane-sovo z vězení bratru Jakubovi Bílkovi též spoluvězni“, AUF VII, fol. 146r).

kteřé zřetelněji hovoří pro fakt, že autor znal adresáta osobně. V nich se zmiňuje například o jeho výchově v bratrském domě, která trvala přes tři léta,¹⁰⁰ či o jeho prostém původu.¹⁰¹ Na několika místech vyjadřuje, jak o něm smýšlí,¹⁰² hodnotí jeho duchovní stav a poukazuje na potřebu jeho dalšího duchovního růstu, aby dosáhl zralého lidství, měřeno mírou Kristovy plnosti (srov. Ef 4,13).¹⁰³ Ostatně i Bednář v úvodní studii k edici spisu konstatuje, že „autor napsal své dílo jako projev osobní lásky k mladému bratru“, a předpokládá „osobní poměr“ Augusty k adresátovi spisu.¹⁰⁴

Tomuto rámcovému profilu adresáta v řadě ohledů odpovídá osoba Jakuba Bílka. Bílek, který se narodil roku 1516 v Mladé Boleslavi a roku 1544 byl vysvěcen bratrským knězem,¹⁰⁵ je v textu *Historie pravdivé rovněž* výslovně označen jako „mladý kněz“, který již v době před Augustovým uvězněním věrně stál po jeho boku jako jeho „pomocník“.¹⁰⁶ Hypotézu, že adresátem *Umění práce* by mohl být Jakub Bílek, dále podporuje nápadná korelace výše citované úvodní pasáže spisu s pasáží z *Historie pravdivé* o korespondenci mezi Augustou a Bílkem v průběhu jejich uvěznění na Křivoklátě. Níže uvedená citace pochází z části, jejíž sepsání je datováno do doby „od 20. května do 17. července 1554“.¹⁰⁷ Autor vzpomínek zde nejprve vykresluje Augustovu literární činnost ve vězení, započatou koncem ledna 1550 po navázání kontaktu s jednotou, a plynule přechází v líčení písemného kontaktu mezi Augustou a Jakubem:

¹⁰⁰ „Což se při tobě stalo, kterýžs více nežli tři léta při takových životně obcoval.“ (BEDNÁŘ [ed.], Jan Augusta: Umění, 59.)

¹⁰¹ „Tobě jako prostému člověku“ (tamtéž, 86); „maličkým, jako tobě“ (tamtéž, 129).

¹⁰² „O tobě já pak smyslím i o tobě podobnejch, že ty ničímž, ani svým nerozuměním sobě překážeti nebudeš. Ano aby sobě ani zlým duchům, buď vnukáním neb jiných řečmi překážeti nedal, od toho tebe vystřihám.“ (Tamtéž, 96n.)

¹⁰³ „Nebo ač si dítě Boží poodrostlé a již o[d]stavené, však plnosti věka Kristova nemající, ale potřebující pěstování k zrůstu i k zmocnění svému [...]“ (Tamtéž, 60.)

¹⁰⁴ Tamtéž, 5.

¹⁰⁵ *Nekrologium jednoty bratrské*, rkp., Praha, NK ČR: XVII E 69, fol. 194v; JOSEPH FIEDLER (ed.), *Todtenbuch der Geistlichkeit der böhmischen Brüder*, Wien 1863, 273. Bílek zemřel 27. listopadu 1581 v Napajedlích a byl pohřben na tamním hřbitově.

¹⁰⁶ Srov.: „měl pomocníka Jakuba Bílka, kněze mladého“. (ČEJKA [ed.], *Historia pravdivá*, fol. 6r.)

¹⁰⁷ ČEJKA (ed.), *Historia pravdivá*, fol. 39r. Je velmi pravděpodobné, že právě tuto část *Historie pravdivé* redakčně upravil Jan Blahoslav, jehož jméno figuruje na konci tohoto úseku textu (tamtéž, fol. 2r–39v; srov. RUDOLF ŘÍČAN, *Dějiny Jednoty bratrské*, Praha: Kalich, 1957, 220: Blahoslav „upravil první část Bílkova Života Jana Augusty“). Detailní líčení Augustova a Bílkova věznění však vykazuje tak silné rysy autentičnosti, že je důvodné se domnívat, že „jeho prvním zdrojem byl Jakub Bílek“ (MIREK ČEJKA, Zpráva editora, in: <https://mirekcejkaa.wordpress.com/augusta/>, vyhledáno 25. 4. 2017).

„Psávali i sobě vespolek s Jakubem. Bratr Jan Jakobovi jako otec k jeho potřebě i k potěšení, což při něm z povinnosti své otcovské na svobodě jsa vykonati nemohl buď pro svá mnohá zaměstknání a práce, buď pro jeho nedořlost, nevzrostlost, mladost, mdlouba a jiné, v tom jeho snášeje to vše při něm jest tu doplňoval podlé příčin k jeho vzdělání. Jakub také jemu psával jako syn otci a tak spolu s sebou psaním mluvivali, že o sobě vždycky mohli věděti.“¹⁰⁸

Klíčová je zde především informace o skutečnosti, že Augusta a Bílek si v roce 1550 „psávali“, jelikož jejich osobní kontakt byl v této době znemožněn. Proto se nabízí hypotéza, že *Umění práce* má svůj původ právě v této vzájemné korespondenci. Ostatně i samotný Augusta ve svém *Umění práce* hovoří o svém díle jako o „psaní“, a někdy dokonce užívá plurálu, který implikuje větší počet dopisů.¹⁰⁹

Pro tuto hypotézu dále hovoří bližší charakter vzájemného vztahu mezi Augustou a Bíllem a povaha jejich korespondence. Podle *Historie pravdivé* psal „bratr Jan Jakobovi jako otec“ a „Jakub také jemu psával jako syn otci“. Ostatně i na jiných místech tohoto spisu je poměr mezi oběma popisován jako vztah mezi otcem a synem.¹¹⁰ Vzájemná blízkost byla nepochybně způsobena tím, že Augusta vychovával Jakuba již od velmi mladého věku, od „pacholeství“.¹¹¹ Bílek se pak postupem času stal Augustovým důvěrníkem. V srpnu 1547 jsou dva královští komisaři hledající Augustu odkázáni na Bílka jako na osobu, s níž je Augusta v těsném kontaktu: „Bratr Jakub jest doma, a onť o něm dobře ví, kde jest. Ano ví on o všem jiném, co jest ve vsi jednotě, neb jemu Augusta všeho svěřuje.“¹¹² Ze záznamu o výsledku samotného Jakuba pak plyne, že „v Litomyšli kázával [...], když Augusty nebylo“.¹¹³ O neobvyklé síle tohoto vztahu nakonec svědčí události, k nimž došlo po Bílkově propuštění roku 1561. První Bílkovy kroky vedly z Prahy na Křivoklát podělit se s Augustou o radost z nabyté svobody. Zde však neváhal vyhovět Augustově žádosti, „aby ho neopouštěl, ale pro jeho potěšení aby tu pobyl a na jeho vysvobození také počkal“. Dobrovolně zde na Křivoklátě vstoupil do služeb pana ze Šternberka, a „tak jako za vězně znovu se pro něho učinil“.¹¹⁴ Bílek choval k Augustovi po celý svůj život vel-

¹⁰⁸ ČEJKA (ed.), *Historia pravdivá*, fol. 31r.

¹⁰⁹ „V jehožto [Božím – T. L.] jménu i pomoci jej [Boha – T. L.] vyzýváje od počátku až do tohoto skonání tato psaní jsem učinil“ (BEDNÁŘ [ed.], Jan Augusta: *Umění*, 130.)

¹¹⁰ „Tito dva bratří, otec se synem, jsouce ze všech jiných bratří a sluh Páně vybráni a odmíšeni, aby toho pokušení na jednotu příšlého nejvíc okoušeli a za nejtlustší konec je nesli [...]“ (ČEJKA [ed.], *Historia pravdivá*, fol. 29v.)

¹¹¹ Tamtéž, fol. 6r.

¹¹² Tamtéž, fol. 6v.

¹¹³ Tamtéž, fol. 21r.

¹¹⁴ Tamtéž, fol. 71v.

kou úctu, vnímal ho jako svého učitele a sebe sama považoval za Augustova žáka.¹¹⁵

Pokud jde o konkrétní službu, kterou Bílek Augustovi prokazoval v období věznění na Křivoklátě, lze uvést především jeho službu písářskou. Text *Historie pravdivé* se na několika místech zmiňuje o tom, že Augusta „dával Jakubovi mnoho přepisovati“ a při prohledávání tajných úkrytů obou vězňů v roce 1553 bylo nalezeno „mnoho [...] knížek psaných ruky jeho i Jakubovy“.¹¹⁶ Jednou z nich byl i takřka hotový obsáhlý *Summovník*. Na tomto faktu, že Bílek byl Augustovým písářem, nemění nic ani Augustova kritická výpověď z prvního výsledku po zatčení roku 1548, kdy byl Augusta dotazován: „Můj Jakub dávno-li u mně? Byl-li mým písářem? Privil jsem, že není dobrý písář.“¹¹⁷ Distancovaná odpověď měla s největší pravděpodobností odvrátit pozornost vyšetřovatelů od Jakubovy osoby a ochránit jej před výsledkem a mučením.¹¹⁸ Nedovolené přepisování Augustových knih v průběhu uvěznění na Křivoklátě bylo nadto službou, kterou Bílek zejména v prvních letech nepochybně velmi riskoval. Proto si vězňové schovávali knihy v důmyslných skrýších, dopisy Augusta po přečtení raději hned pálii.¹¹⁹ Po prozrazení tajných kontaktů s jednotou jim byly veškeré rukou psané knihy zabaveny. O Jakubově písářské službě lze tedy nepochybně říci, že byla konána „s velikým nebezpečenstvím“.

Korespondence mezi Augustou a Bílkem podle tvrzení v *Historii pravdivé* sledovala ze strany Augusty vzdělavatelné a pastorační cíle. Augusta psal k Bílkově „potřebě i k potěšení“.¹²⁰ V této formulaci nacházíme další pozoruhodnou shodu s intencí Augustova *Umění práce*, které je psáno „k zprávě tvé i k potěšení“.¹²¹ Zároveň se autor *Historie pravdivé* zmiňuje o tom, že Augusta svým psaním Bílkovi vynahrazoval „otcovské povinnosti“, které nestíhal plnit v době, kdy ještě byli na svobodě kvůli své velké pracovní vytíženosti a kvůli Jakubovu přílišnému mládí a nevyzrálosti

¹¹⁵ Také Barbora Horinová ve své bakalářské práci o *Historii pravdivé* dospěla k závěru, že „Augusta a Bílek nebyli jen ‚bratří‘, nýbrž že jejich vztah byl hlubší. (BARBORA HORINOVÁ, *Paměti Jakuba Bílka*, Brno: FF MU, 2015, 42 [nepublikovaná bak. práce].)

¹¹⁶ ČEJKA (ed.), *Historia pravdivá*, fol. 34v.

¹¹⁷ Tamtéž, fol. 19v.

¹¹⁸ Tak i HORINOVÁ, *Paměti Jakuba Bílka*, 42.

¹¹⁹ „[...] všecko to, což jím přicházelo, musili každý v tom svém vězení divně skrývati před strážnými svými, jakž kde mohli; i v zemi sobě skrejšu nadělali, aby žádné nejmenší věci shlédnouti nemohli; i to světlo skrývati musili, když sobě v noci svíčkami svítili, aby ti, kdož na strážii byli, neviděli světla, ohraditi každou skulinku, kudyž by se co blíželo, musili.“ (ČEJKA [ed.], *Historia pravdivá*, fol. 30v.)

¹²⁰ Tamtéž, fol. 31r.

¹²¹ BEDNÁŘ (ed.), Jan Augusta: Umění, 55.

(„pro jeho nedošlost, nevzrostlost, mladost, mdlouhu“).¹²² Posledně uvedená informace opět nápadně koreluje s četnými zmínkami *Umění práce* o „neumělosti“ a „nedokonalosti“ adresáta,¹²³ o jeho lidské křehkosti¹²⁴ a potřebě duchovního růstu.¹²⁵ Adresátova slabost a nedostatečnost je současně nahlížena jako něco, co není na překážku kněžské službě. Augusta opakovaně rozvíjí myšlenku, že Bůh si činí nástroje svého slova právě z lidí prostých, neurozených a nevzdělaných a že jeho moc se často zjevuje v slabosti a nemoci jeho služebníků.¹²⁶

Nápadné jsou v *Umění práce* rovněž Augustovy četné výzvy, aby adresát nesl utrpení pro evangelium,¹²⁷ nedal se strhnout těmi, kdo se vysmívají pravdě,¹²⁸ ale naopak bojoval pro spravedlnost „až do smrti“.¹²⁹ Tyto výzvy zavádají důvod k domněnce, že adresát se aktuálně nacházel v situaci zvláštního utrpení a ohrožení života, což by rovněž odpovídalo situaci Jakuba Bílka, který zakusil výslechy, kruté mučení a posléze internaci v nehostinném křivoklátském vězení.

Ptáme-li se po dalších možných osobách mladých kněží, kteří by mohli zapadnout do výše načrtnutého profilu adresáta *Umění práce*, je třeba ještě zmínit jméno kněze Matěje Rybáře, vysvěceného roku 1543 v Mladé Boleslavi, který je bratrským *Nekrologiem* charakterizován jako „Augustův vopičník, nebo jeho učedník byl a nejlustnější i syn Augustův, i vlastník B. Jakuba Bílka“.¹³⁰ Nicméně nemáme výslovné zprávy o tom, že by Augustovi prokazoval nějakou službu v době jeho uvěznění. Nadto jeho povahová charakteristika „mluvný a šprýmovný, lakomý drobet“, rovněž uvedená v *Nekrologiu*, příliš neodpovídá spíše úzkostlivému psychologickému profilu adresáta *Umění práce*.

¹²² ČEJKA (ed.), *Historie pravdivá*, fol. 31r.

¹²³ „Neumělého, já dím i nedokonalého v pravdě tvého spasení i v pravdě přisluhování [...] povolal tebe Pán.“ (BEDNÁŘ [ed.], Jan Augusta: *Umění*, 60.)

¹²⁴ „Z tebeť a skrze tebe nezjeví se než to, což jsi: neumění, nemoc, škoda. [...] Neb ač dary jeho máme, však v nádobách hliněných, uspiněných, rozbitých.“ (Tamtéž, 60.)

¹²⁵ Tamtéž, 60.

¹²⁶ Tamtéž, 97.

¹²⁷ „Synu milý, budiž hotov v práci své netoliko štěstí a daření přijímatí, ale i nešťestí a nedaření. Netoliko čest a chválu mítí, ale také stud a hanbu néstí před Bohem, lidmi, dobrými i zlými; zvláště pak zlými, u nichž s pravdou potupen býti musíš, jako i Pán tvůj Kristus.“ (Tamtéž, 60.)

¹²⁸ Tamtéž, 97.

¹²⁹ Tamtéž, 98.

¹³⁰ *Nekrologium jednoty bratrské*, rkp., Praha, NK ČR: XVII E 69, fol. 167v–168r.

Závěr

Umění práce díla Páně služebného je významným spisem jak v kontextu české tak v kontextu evropské praktické teologie. V souvislosti s nedávno identifikovanými spisy Jana Augusty se otvírají nové perspektivy, z nichž lze pohlédnout na myšlenkové kořeny a vznik tohoto díla. Zejména vyvstává otázka po souvislosti *Umění práce* s Augustovým reformním homileticko-liturgickým programem, který vyústil v sestavení rejstříku perikop podle Apoštolského vyznání víry a sepsání korespondující postily, tzv. *Summovníku*.

V této studii jsem se pokusila předložit předběžná zjištění týkající se myšlenkových kořenů díla, okolností jeho vzniku a určení adresáta. Přednesla jsem argumenty pro tezi, že Augustova prakticko-teologická koncepce obsažená v *Umění práce* má svůj myšlenkový původ již v době před jeho uvězněním a že její myšlenkové kořeny sahají patrně do období kazatelské a mravní krize pocíťované v jednotě bratrské v první polovině 40. let 16. století. Tato krize vedla k postupnému zvlažnění vztahu jednoty k luterství, resp. k hledání dalších zdrojů inspirace, které by vyvážily určitou jednostrannost luterské teologie.

V Augustově díle lze v této souvislosti vysledovat zřetelné ozvuky díla Martina Bucera v zesíleném volání po obnově církve ve všech složkách jejího života a v úsilí o systematickou pastýřskou péči o duchovní život věřících. Zásadní je však současně Augustova orientace na teologickém díle Lukáše Pražského, v němž zaujímá pozici klíčové teologické normy Apoštolské vyznání víry a nechybí katechetický zřetel k postupnému duchovnímu zrání věřících, který nalezl výraz v rozlišení trojího členství: počínajících, prospívajících a dokonalých. Prakticko-teologickou koncepcí v *Umění práce* je pak možno číst jako Augustův pokus předložit ucelený program kněžské práce v církvi, v jejímž středu stojí pastýřská péče o jednotlivé věřící, zohledňující stupeň jejich duchovní zralosti.

Na základě textové analýzy *Umění práce* a pasáží z *Historie pravdivé* byla dále nastíněna alternativní hypotéza k určení adresáta spisu. Podle ní v základu *Umění práce* stojí listy Jana Augusty určené jeho dlouholetému spolupracovníku, pomocníku a spoluvězni Jakubu Bílkovi, k němuž bratrský biskup choval takřka otcovský vztah a jehož duchovnímu růstu a prohlubování kompetencí v oblasti kněžského povolání měl spis sloužit, stejně jako i dalším čtenářům z řad bratrského duchovenstva.

Úkolem dalšího výzkumu bude obsahový rozbor *Umění práce* soustředěný na otázku, jakou konkrétní roli hraje v Augustově prakticko-teologické koncepci Apoštolské vyznání víry. Plní zde jen funkci vodítka

pro tematické strukturování církevního roku a výběr perikop, anebo je jeho role komplexnější? Vzhledem ke skutečnosti, že myšlenkový základ *Umění práce* pochází s největší pravděpodobností z téže doby jako ideový základ *Summovníku*, a dále vzhledem k tomu, že dílo vzniklo v době, kdy Augusta již započal nebo se alespoň chystal k práci na první verzi svého *Summovníku* (zabavené roku 1553 po vyzrazení styků s jednotou), lze mezi obojím očekávat užší konceptuální provázanost.

Užité prameny a literatura

Rukopisy

Akta Jednoty bratrské – Acta Unitatis Fratrum, Praha: NA, depozit Unitätsarchiv Herrnhut, sign. AB II R 1.1, svazky VII, VIII a IX; [online], [10. 7. 2017], dostupné z: <http://www.badatelna.eu/fond/1014/inventar/>.

Nekrologium jednoty bratrské, rkp., Praha, NK ČR: XVII E 69, fol. 50r–232r.

Staré tisky

AUGUSTA, JAN, *Dialog, to jest, dvou formanuo rozmlouvaní, Peterky a Valoucha, přepotřebné* [...], Prostějov: Jan Olivetský z Olivetu starší, 1543. (*Knihopis*, č. 16003. Praha, NK ČR: 54 B 94 přív. 3.)

AUGUSTA, JAN, *První díl Knih služby Slova Božího*, [Praha: Jiří starší Melantrich z Aventýna, 1570]. (*Knihopis*, č. 4055. Praha, NK ČR: 54 B 5.)

AUGUSTA, JAN, *Pře Jana Augusty a kněžstva kališného od něho samého věrně a pravě sepsaná všem vuobec k soudu podaná* [...], s. l. 1543. (*Knihopis*, č. 850. Praha, NK ČR: 54 G 9526 přív.)

AUGUSTA, JAN, *Umění práce díla Páně služebného dary a milostmi od Krista Pána služebníkuom od něho poslaným danými a svěřenými. K vzdělání svatých v jednotu těla jeho v obnovení jich. Vydané od bratří starších spolu bratřím kněžím k oblíbení a k žádosti jejich*, s. l., 1560. (*Knihopis*, č. 855. Praha, NK ČR: 54 F 1122 neúpl. Praha, KNM: 35 F 18 bez tit. l. Opis: Herrnhut, Unitätsarchiv: A B II. R , Nr. 11 aa.)

BUCER, MARTIN, *Knih o opravdové péči o duše a o pravé službě pastýřské, jak by v cirkvi Kristově zřízena a vykonávána býti měla*, přel. JAN ROH, Litomyšl: Alexandr Oujezdecký, 1545. (*Knihopis*, č. 1386. Brno, MZK: ST1-0024.972 neúpl.)

- Index Bohemicorum librorum prohibitorum, et corrigendorum ordine alphabeti digestus*, Praha: Jan Karel Hraba, 1770. (*Knihopis*, č. 4298. Praha, NK ČR: 45 C 19.)
- KONIÁŠ, ANTONÍN, *Clavis Haeresim claudens et aperiens*, Hradec Králové: Václav Jan Tybely, 1729. (*Knihopis*, č. 4286. Praha, NK ČR: 54 G 101 neúpl.)
- KONIÁŠ, ANTONÍN, *Clavis Haeresim claudens et aperiens*, Hradec Králové: Jan Kliment Tybely, 1749. (*Knihopis*, č. 4287. Praha, NK ČR: 54 G 103.)
- Naučení soudcím i k soudu jdoucím [...]*, [Prostějov]: Alexandr Oujezdecký, [1550?]. (*Knihopis* č. 6086. Praha, NK ČR: 54 G 725 přív.)
- PRAŽSKÝ, LUKÁŠ, *Spis dosti činící z víry, kterýžto latínskou řečí Apologia slove [...]*, s. l. [1551–1559?]. (*Knihopis*, č. 5042. Praha, NK ČR: 54 S 194)
- SPANGENBERG, JOHANN, *Kázání pohřebné třidcatero a čtvero z evangelisty sv. Lukáše*, [Olomouc:] Jan Günther, 1559 (*Knihopis*, č. 15570. Praha, NK ČR: 54 G 89.)

Edice

- BEDNÁŘ, FRANTIŠEK (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta v letech samoty*, Praha: Jan Laichter, 1942.
- BEDNÁŘ, FRANTIŠEK (ed.), Jan Augusta: Umění práce díla Páně služebného, *Věstník Královské české společnosti nauk: třída pro filosofii, historii a filologii* (1941), č. II, 1–139.
- ČEJKA, MIREK (ed.), *Historia pravdivá o některých zvláštních věcech a divných Božích skutcích v světě, obzvláště pak při Jednotě bratrské stalých* [online], [cit. 1. 5. 2017], dostupné z: <https://mirekcejka.wordpress.com/augusta>.
- ČEJKA, MIREK; ŠLOSAR, DUŠAN; JANA NECHUTOVÁ, *Gramatika česká Jana Blahoslava*, Brno: Masarykova univerzita, 1991.
- FIEDLER, JOSEPH (ed.), *Todtenbuch der Geistlichkeit der böhmischen Brüder*, Wien 1863.
- GINDELY, ANTONÍN (ed.), *Dekrety Jednoty bratrské*, Praha: Kober, 1865.
- KAŠPAR, LUDVÍK BOHUMIL (ed.), *Život Jana Augusty čili vypravování o zajetí a uvěznění Jana Augusty a Jakuba Bílka v l. p. 1548–1564*, Praha: Spolek Komenského, 1880.
- MOLNÁR, AMEDEO (ed.), *Česko-bratrská výchova před Komenským*, Praha: SPN, 1956.

- MÜLLER, JOSEPH THEODOR (ed.), *Die Gefangenschaft des Johann Augusta, Bischofs der böhmischen Brüder, 1548 bis 1564, und seines Diakonen Jakob Bilek, von Bilek selbst beschrieben*, Leipzig: Friedrich Jansa, 1895.
- ŠUMAVSKÝ, JOSEF FRANTA (ed.), *Život Jana Augusty, staršího a správce jednoty bratrské v Čechách, sepsal Jan Blahoslav*, Praha: J. Fetterlová, 1837.

Literatura

- BAŤOVÁ, ELIŠKA, Augustovo Registrum aneb Zpráva, co se kdy a o čem čísti má a jeho kontext: nové pohledy, in: P. HLAVÁČEK (ed.), *O Felix Bohemia! Studie k dějinám české reformace*, Praha: FF UK, 2013, 195–213.
- BAŤOVÁ, ELIŠKA, Koncepce liturgického roku v hymnologické činnosti Jana Augusty, *Hudební věda* 49 (2012/1–2), 33–44.
- BAŤOVÁ, ELIŠKA, Prolegomena k interpretaci a dataci nově objeveného Augustova Summovníku, *Clavibus unitis* 5 (2016), 1–16.
- BEDNÁŘ, FRANTIŠEK, Zwei Versuche der alten Brüderunität um einen Aufbau der praktischen Theologie im 16. Jahrhundert (Lukášovy Zprávy kněžské a Augustovo Umění práce), *Theologische Zeitschrift* (Basel) 8 (1952), 357–385.
- ČEJKA, MÍREK, Zpráva editora [online], [cit. 1. 5. 2017], dostupné z: <https://mirekcejkaa.wordpress.com/augusta>.
- D'ELVERT, CHRISTIAN, Geschichte des Bücher- und Steindruckes, des Buchhandels, der Bücher-Censur und der periodischen Literatur, so wie Nachträge zur Geschichte der historischen Literatur in Mähren und Oesterreich-Schlesien, Brno: R. Rohrer's Erben, 1854.
- FILIPÍ, PAVEL, Tendence bratrské homiletiky, in: TÝŽ; AMEDEO MOLNÁR (eds.), *Do posledních končin. Sborník prací Josefu Smolíkovi k 60. narozeninám* (Studie a texty KEBF 4), Praha: Kalich, 1982, 77–100.
- HORINOVÁ, BARBORA, *Paměti Jakuba Bílka*, Brno: FF MU, 2015 [nepublikovaná bakalářská práce].
- JUNGMANN, JOSEF, *Historie literatury české: aneb soustavný přehled spisů českých, s krátkou historií národu, osvícení a jazyka*, Praha 2 1849.
- JUST, JIŘÍ, Summovník Jana Augusty a jeho dochování. Příspěvek k tématu bratrské knižní kultury a k možnostem jejího dalšího výzkumu, in: *Jan Augusta. Nové texty – nové perspektivy. Studie a texty ETF* (2017), [v tisku].

- JUST, JIŘÍ, Internace Jana Augusty na Křivoklátu jako příklad konfesního násilí a problém její interpretace, *Folia historica Bohemica* 30 (2015), 33–46.
- LANDOVÁ, TABITA, Lekcionář Jana Augusty a jeho role v bratrském sporu o perikopy, *Listy filologické* 135 (2012/3–4), 333–365.
- LANDOVÁ, TABITA, *Liturgie Jednoty bratrské (1457–1620)*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014.
- LANDOVÁ, TABITA, Zjevná a skrytá skutečnost. Pojetí církve Kristovy u Jana Augusty, *Listy filologické* 140 (2017/3–4), 375–405.
- LANDOVÁ, TABITA, Preaching According to the Apostles' Creed. Inquiry into the Origin and Purpose of *Summovník* by Jan Augusta [v tisku].
- MOLNÁR, AMEDEO, *Čeští bratři a Martin Bucer: Listy kritického přátelství*, Praha: Kalich, 1972.
- MOLNÁR, AMEDEO, Počínající, pokračující, dokonalí, in: týž, R. ŘÍČAN et al. (eds.), *Jednota bratrská 1457–1957: sborník k pětistému výročí založení*, Praha 1956, 149–165.
- MÜLLER, JOSEF THEODOR, *Geschichte der Böhmischen Brüder, 2. Bd., 1528–1576*, Herrnhut: Missionsbuchhandlung, 1931.
- ŘÍČAN, RUDOLF, *Dějiny Jednoty bratrské*, Praha: Kalich, 1957.
- SMOLÍK, JOSEF, *Večere Páně a obcenství v hlavních jednotách církve Kristovy*, Praha: ETF UK, 1950 [nepublikovaná disertační práce].
- SMOLÍK, JOSEF, *Bratr Jan Augusta*, Praha: Kalich, 1984.
- SMOLÍK, JOSEF, Jan Augusta na Křivoklátě, *Středočeský sborník historický* 8 (1973), 167–180.
- ŠMÍDOVÁ, KATEŘINA, *Ortografie Augustova Summovníku*, Praha: FF UK, 2013 [nepublikovaná diplomová práce].
- VOIT, PETR, *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha: Libri, 2006.
- WERNISCH, MARTIN, *Praeclarus theologus Unitatis Fratrum (život a dílo Matěje Červenky)*, Praha: ETF UK, 2001 [nepublikovaná habilitační práce].
- WINFRIED EBERHARD, *Monarchie und Widerstand: zur ständischen Oppositionsbildung im Herrschaftssystem Ferdinands I. in Böhmen*, München: Oldenbourg, 1985.

Summovník Jana Augusty a jeho dochování.

Příspěvek k tématu bratrské knižní kultury a k možnostem jejího dalšího výzkumu

Jiří Just

Das Werk „Summovník“ von Jan Augusta und sein Erhaltungsstand. Ein Beitrag zum Thema der Buchkultur bei der Böhmisches Brüder und der Möglichkeiten der weiteren Forschung. In der Zeit seiner Internierung auf der Burg Křivoklát schrieb Jan Augusta eine Postilla für das ganze Jahr (auf Tschechisch genannt *Summovník*), deren zwei Teile er um 1570 in einer nicht-brüderischen Druckerei herausgeben ließ. Das Werk galt eine lange Zeit für verschollen, im Jahr 2012 wurde es jedoch in einem Titel, der in der retrospektiven Bibliographie der alten tschechischen Drucke unter der Nummer 4055 registriert ist, identifiziert. Neben vier bekannten Exemplaren sind auch mehrere Bruchstücke des Druckes, die als eine Füllung der zeitgenössischen Einbände des brüderischen Ursprungs benutzt wurden, erhalten. Diese Tatsache hängt eng mit der Rezeption und dem Schicksal des Werkes von Augusta zusammen. Die Unitätsleitung lehnte die Ausgabe von *Summovník* ab, erlaubte die Verbreitung des Werkes nicht und in dieser Weise versuchte sie, es von der Welt zu räumen. Das Beispiel von *Summovník* macht auf neue Möglichkeiten in der Forschung über die Buchkultur der Brüderunität aufmerksam, konkret auf die Erforschung der Bruchstücke von gedruckten Werken, die in den institutionellen Bibliotheken erhalten sind.

Schlüsselwörter: Jan Augusta; Summovník; Buchkultur; Böhmisches Brüder

Před několika málo lety vzbudila pozornost části odborné veřejnosti zpráva o identifikaci postily Jana Augusty, která je obecně známá pod názvem *Summovník*.¹ Překvapivá přitom byla existence několika exemplářů *Summovníku* v institučních knihovnách a zejména fakt, že šlo o titul, který evidovala i česká retrospektivní bibliografie starých tisků, tzv. *Knihopis*.² Položka č. 4055, označená pod obecným názvem *Knihy*, do té doby nevbuzovala téměř žádný zájem badatelů.³ Na druhé straně je třeba vzít v potaz fakt, že tento tisk nabízí jen málo formálních znaků, o které by bylo možné se opřít při identifikaci jeho původce a zřejmě proto na tento pokus redaktoři Knihopisu zcela rezignovali.⁴

Poprvé na tisk Augustova kazatelského díla upozornil ve speciální studii v roce 2006 církevní historik Ota Halama, kterému se do rukou dostalo 34 listů *Summovníku*, vyňatých z vazby dnes již patrně nezjistitelného titulu z Knihovny Evangelické teologické fakulty UK Praha.⁵ Halama podrobil zlomek textu zběžné obsahové analýze, z jejichž výsledků upoutá také fakt, že biblický text perikop není identický z žádným českým překladem bible tištěným v 16. století. Dílo správně zasadil do kontextu literární

¹ Srov. TABITA LANDOVÁ, *Liturgie Jednoty bratrské (1457–1620)*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014, 129–133. K označení díla pojmem *Summovník* patrně vedly formalizované nadpisy výkladu perikopních textů – „Summa“. Není vyloučeno, že toto označení mohlo mít mírně hanlivý nebo ironický nádech. Ke kontextu díla srov. AMEDEO MOLNÁR, *Boleslavští bratři*, Praha: KEFB, 1952, 206–207; JOSEPH THEODOR MÜLLER, *Geschichte der Böhmischen Brüder. Bd. 2. 1528–1576*, Herrnhut: Verlag der Missionsbuchhandlung, 1931, 305–306.

² ZDENĚK V. TOBOLKA, FRANTIŠEK HORÁK, BEDŘIŠKA WIŽBÁLKOVÁ (eds.), *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II., sv. 1–9*, Praha: Komise pro knihopisný soupis českých a slovenských tisků, 1939–1967. *Dodatky. Díl II., sv. 1–9*. Praha: NK ČR, 1994–2010.

³ Dílo je zde vedeno pod názvem *První díl knih služby slova Božího. Počíná se na šest neděl před Adventem a zadržuje v sobě památky pravd víry v Boha Otce a skutkův Pána Jezu Krista prvních, dětinství a mladosti jeho, též i památku všeho celého života jeho*, který dále paralelně používáme. Pokud je známo, *Summovníkem* se v průběhu 20. století zabýval pouze J. Vobr v rámci soupisu starých tisků uložených v MZK Brno: JAROSLAV VOBR, *České tisky Moravské zemské knihovny v Brně a jihomoravských klášterních knihoven z let 1501–1800. Tschechische Drucke der Mährischen Landesbibliothek in Brünn und der südmährischen Klosterbibliotheken aus den Jahren 1501–1800. Sv. 1*, Brno: MZK, 2005, č. 1277. Vobr tisk připsal pražské oficíně Jana Kosořského.

⁴ V následujícím pojednání se pokusíme krátce shrnout bádání o *Summovníku* v průběhu poslední dekády, kdy se toto dílo stalo opakovaným předmětem pozornosti. Posléze se budeme věnovat některým specifickým otázkám spojeným s jeho dochováním a na základě těchto faktů se na obecnější rovině pokusíme nastínit nové možnosti výzkumu bratrské knižní kultury.

⁵ OTA HALAMA, *Nález zlomku tištěné Postily Lukáše Pražského v kontextu dochovaných pramenů bratrského kazatelství, Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny České republiky 19 (2005–2006)*, 73–134.

tvorby jednoty bratrské, avšak identifikoval jej s nedochovanou postilou Lukáše Pražského, o jejíž existenci jsou k dispozici pouze nemnohé dobové zprávy.⁶ Celý text dochovaného zlomku edičně zpřístupnil čtenářům.⁷

V závěru léta 2011 zveřejnil Archiv jednoty bratrské v hornoluzickém Herrnhutu v neperiodickém oběžníku *Archivarius*, určeném pro členy tamního archivního spolku, anonymní zprávu o úspěšně provedené restauraci vazby konvolutu bratrských agend z poslední čtvrtiny 16. století,⁸ který je součástí archivního fondu starých tisků, mimořádně bohatého na bohemika protestantského, zejména bratrského původu. Pisatel zprávy přitom zmínil nález zlomku českého tisku, vyňatého při restauračních pracích z původní vazby. Jednalo se o pouhých deset listů, rozřezaných kdysi pro potřeby vazby na velikost oktávu. Shodou okolností bylo jedním z těchto listů poslední potištěné folio druhého dílu *Summovníku* s kolofonem,⁹ byť torzovité, se ztrátou části textu.

Další mezník při identifikaci Augustovy postily vyznačila, jak to u řady objevů bývá, náhoda. Při evidenci bohemikálních tisků v OSZK v Budapešti ve druhé polovině června 2012 za účelem přípravy bibliografie tištěných děl jednoty bratrské,¹⁰ byl během rutinní rešeršní práce s knihovním katalogem Arcanum evidován zjevně neúplný a jen velmi obecný záznam

⁶ Existenci Lukášovy postily potvrzuje Jan Blahoslav ve spise *Pilné rozjímání otázky té, sluší-li řeči Boží, Čtení svatá a Epístoly, od starodávna k nedělím přes celý rok přiložená opovrci a na ně více kázání nečiní, ale vyzdvihnouti jiný pořádek podlé článků víry obecné křesťanské* [...]; Acta Unitatis Fratrum, Praha, NA, depozit Unitätsarchiv Herrnhut: AB II R 1.1, sv. 9, fol. 67r: „Bratr Lukáš [...] pravdu Páně vysvětlil i kázáními kratšími i delšími na čtení a epístoly latině i česky, což ode vsí jednoty oblíbeno a přijato, toho i dobře i svatě užíváno jest a i ještě se užívá.“ Ještě zřetelněji pak dále: „[...] k čemuž b. Lukáš také zvláštních pomocí nadělal, to jest postilly, totiž kázání na ta čtení i epístoly přes celý rok, a to několikerým způsobem, i česky i latině.“ (Tamtéž, fol. 71v.) Na jiném místě je dokonce doložena existence dvojí Lukášovy postily, z nichž měla být jedna podle rozhodnutí bratrského synodu z r. 1561 vydána tiskem: „aby postilla ta prostřední [...] na čtení a epístoly nedělní maličko pozpravena, aby se s konfessí novou, i budoucí nápravou, smyslu Jednoty plného etc. dobře třefovala, vydána byla a vytištěna.“ (Tamtéž, fol. 88r.) Žádná další zpráva však dokonání tohoto záměru nepotvrzuje. Lukášovu postilu evidují JOSEPH THEODOR MÜLLER, *Geschichte der Böhmischen Brüder. Bd. 1. 1400–1528*, Herrnhut: Verlag der Missionsbuchhandlung, 1922, 543–544, č. 21; JOSEPH THEODOR MÜLLER, *Dějiny jednoty bratrské. Sv. 1*, přel. F. M. BARTOŠ, Praha: Jednota bratrská, 1923, 337, č. 21.

⁷ HALAMA, Nález zlomku tištěné Postily, 92–122.

⁸ *Archivarius. Mitteilungen aus dem Unitätsarchiv – Informationsblatt des Archivvereins* 2011, č. 26, 4. Jednalo se o starý tisk uložený in: Herrnhut, Unitätsarchiv: AB II R 5.7.

⁹ [AUGUSTA], *První díl knih služby slova Božího*, fol. z5.

¹⁰ Badatelská cesta do OSZK Budapest byla podniknuta s podporou Gerda Henkel Stiftung v rámci projektu „Bibliographia Unitatis. Bibliographisches Handbuch zum Studium der Geschichte der böhmischen und mährischen Brüderunität. Gedruckte Werke bis 1800

českého díla s náboženskou tematikou ze 16. století.¹¹ Při prvotním průzkumu tisku, uloženého zde na signatuře Ant. 460 byla zachycena nápadná podobnost tiskového písma se zmíněným zlomkem vyňatým z makulatury v Herrnhutu. S pomocí pracovníků budapeštské knihovny byl pak zjištěn úplnější záznam této knižní jednotky v katalogu budapeštských starých tisků vydaném na počátku 90. let 20. století.¹² Ten obsahoval odkaz na údaj *Knihopisu*, čímž byla cesta k dalšímu bádání podstatně zjednodušena. Při následné práci s exemplářem pražské Národní knihovny (ten *Knihopisem* evidován je a na rozdíl od exempláře budapeštského obsahuje oba díly *Summovníku*)¹³ byla pak v červenci 2012 potvrzena jeho shoda s výše zmíněným torzem posledního potištěného folia druhého dílu *Summovníku* z archivu herrnhutského, s jinými dochovanými listy herrnhutské makulatury, i se zlomky z knihovny ETF zkoumanými kolegou Halamou.

Identifikace anonymní dvoudílné postily s Augustovým *Summovníkem* postupně vyplynula z obsahové analýzy částí pražského exempláře a z konfrontace dobových i pozdějších pramenů, které existenci *Summovníku* reflektují. Zásadní informaci v tomto směru poskytla již ta část díla, v níž autor popisuje svou obtížnou osobní situaci v době dokončování jeho první části:

„[...] Nu buď z toho Pánu Bohu díka a chvála, což tuto dal napsati až potuďto, s rozličnými překážkami. Psalo by se i dále, není na čem, ani čím,¹⁴ nelze se toho dlouhým časem ani dokoupiti, ani dožebati, zjevně ani tajně, pro velikou bezbožnost a její tyranství, jehož Ty, všemohoucí Odplatiteli spravedlnosti a Mstiteli nepravosti, buď věrný a spravedlivý soudce a daj nad ním viděti slávu svou. O čemž nepochybuji, že tak učiniti ráčíš. Amen. Léta Páně 1556. Zkorigováno na druhý rok a skonáno první den po Hromnicích léta Páně tisícího pětistého padesátého sedmého [= 3. února 1557].“¹⁵

Po konfrontaci s dobovými bratrskými prameny a po přezkoumání životních běhů osob, kterých se informace o líčeném útisku v uvedené

und moderne Forschungsliteratur.“ Ohlášená publikace je v současné době ve stadiu závěrečných úprav textu s předpokládaným rokem vydání 2018.

¹¹ Online záznam je v současné době bohužel již nepřístupný.

¹² ERZSÉBET SOLTÉSZ, KATALIN VELENCZEI, ÁGNES W. SALGÓ, *Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum, qui in Bibliotheca Nationali Hungariae Széchényiana asservantur. Tom. 2.F–O*, Budapest: Bibliotheca nationalis Hungariae Széchényiana, 1990, 1374, č. K 84.

¹³ Praha, NK ČR: 54 B 5.

¹⁴ Srov. Blahoslavova slova o vězněném Augustovi: MIREK ČEJKA, DUŠAN ŠLOSAR, JANA NECHUTOVÁ (ed.), *Gramatika česká Jana Blahoslava*, Brno: Masarykova univerzita, 1991, 295: „Potom pak v vězení tom dlouhém [...] nemaje i nač i čím psáti [...]“.

¹⁵ [AUGUSTA], *První díl knih služby slova Božího*, fol. Ss5v–Ss6r. Za textem nenásleduje typická část impressa: místo tisku a jméno tiskaře. Fol. Ss6v je nepotištěno.

době mohla týkat, následovalo určení pravděpodobného autorství. Autorovy těžkosti v citované pasáži se velmi dobře shodovaly s osudy Jana Augusty, který, ač byl toho času vězněn na Křivoklátě,¹⁶ podle barvitého líčení jeho spoluvězně Jakuba Bílka zároveň vyvíjel velkorysou literární činnost. V rozporu s výše uvedenou datací nejsou ani Bílkovy informace o Augustově práci na *Summovníku*.¹⁷

Potvrzení této hypotézy, které postupně vedlo k jistotě ohledně autorství díla, následovalo v průběhu roku 2013 na základě konzultací s kolegyněmi Tabitou Landovou a Eliškou Baťovou, jejichž badatelská témata se osudů Jana Augusty bytostně dotýkají. Obě badatelky také informace o identifikaci Augustova *Summovníku* s výše uvedeným tiskem pražské Národní knihovny ČR publikovaly, přičemž došlo i na argumentaci, potvrzující Augustovo autorství.¹⁸ Obě autorky také mohly využít nově identifikované dílo v kontextu svého výzkumu v oblastech liturgiky a muzikologie. Kateřina Šmídová z Filozofické fakulty UK se pak v rámci své magisterské práce zabývala ortografií *Summovníku* a přinesla první plody analýzy Augustova díla z jazykovědného hlediska.¹⁹ Pozornost věnoval dílu i knihovědec Petr Voit ve svém monografickém pojednání o severinsko-kosořské tiskařské dynastii v první polovině 16. století,²⁰ přičemž za tiskaře s jistou opatrností určil Jiřího Melantricha z Aventina, avšak v otázce datace tisku zůstal závislý na citovaných údajích ze závěru prvního dílu.²¹

Charakter dochování díla poukazuje na nové možnosti související s výzkumem bratrské knižní kultury. Toto optimistické tvrzení lze odvodit na základě průzkumu dochovaných tisků *Summovníku*, zejména pak jeho zlomků, jejichž existence je v souvislostech se vznikem a následnými osudy Augustova díla klíčová. Věnujme nyní nejprve pozornost dochovaným tiskům *Summovníku*. Jak bylo již uvedeno, exemplář Národní knihovny ČR

¹⁶ JOSEF SMOLÍK, Jan Augusta na Křivoklátě, *Středočeský sborník historický* 8 (1973/1), 167–180; JIŘÍ JUST, Internace Jana Augusty na Křivoklátu jako příklad konfesního násilí a problém její interpretace, *Folia Historica Bohemica* 30 (2015/1), 33–46.

¹⁷ ELIŠKA BAŤOVÁ, Augustovo Registrum aneb Zpráva, co se kdy a o čem čísti má a jeho kontext: nové pohledy, in: P. HLAVÁČEK (ed.), *O Felix Bohemia! Studie k dějinám české reformace*, Praha: FF UK – Filosofía, 2013, 195–213; zde s. 200–202.

¹⁸ ELIŠKA BAŤOVÁ, Tisk Blahoslavových Evanجليí v kontextu bratrské liturgie a sakrální rétoriky, in: O. HALAMA (ed.), *Amica – Sponsa – Mater. Bible v čase reformace*, Praha: Kalich, 2014, 241–260, zde s. 243–244; LANDOVÁ, *Liturgie jednoty bratrské*, 126–133.

¹⁹ KATEŘINA ŠMÍDOVÁ, *Ortografie Augustova Summovníku*, Praha: FF UK, 2013 [nepublikovaná dipl. práce].

²⁰ PETR VOIT, *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí. Sv. I. Severinsko-kosořská dynastie 1488–1557*, Praha: KLP, 2013, 58–59.

²¹ Vytisknutí celé postily kladl do roku 1558. (Tamtéž.)

je nejúplněji dochovaným z nám dnes známých, obsahuje oba díly postily a pravděpodobně nebyl postižen žádnou ztrátou fyzické části tisku. Je svázán v dobové slepotiskové vazbě, pravděpodobně bratrského původu,²² která je datovaná rokem 1571, avšak neposkytuje žádné další indicie ke zjištění vlastníka svazku.

Zmíněný exemplář Národní knihovny v Budapešti obsahuje pouze první díl a je defektní, chybí mu fol. A1, tedy titulní list, pokud nepředpokládáme ještě další nedochovanou tiskovou složku vevázanou před složku A, která by musela scházet shodně všem třem dochovaným prvními dílům, což sice není vyloučené, ale málo pravděpodobné. Exemplář OSzK je opatřen původní slepotiskovou polokoženou vazbou na dřevě, která nenese letopočet, ani žádné znaky jejího zadavatele. Svazek pochází z knihovny geograficky blíže neurčeného konventu servitů a obsahuje jeden datovaný záznam z roku 1791, kdy kniha patřila Jiřímu Ribayovi.²³

V institučních knihovnách jsou dochovány ještě dva další avšak neúplné tisky. Exemplář Moravské zemské knihovny v Brně obsahuje sice oba díly,²⁴ které jsou však defektní: u 1. dílu chybí fol. A1–2, fol. F6, B6 chybí též, avšak jsou dopsána ručně. Jiné listy jsou zčásti odtrženy a oba díly oříznuty až do textu poznámek, umístěných na okrajích. Poslední potištené folio 2. dílu (z5) je dochováno torzovitě. Oba svazky mají novější plátěnou polokoženou vazbu, na titulní straně druhého dílu je pozoruhodný vlastnický záznam z poloviny 17. století: „Tuto knihu výkladu Božích Řečí, já Jan Nygrin Novobydžovský, koupil jsem v domě farního ve vsi Krásný Hoře od Václava Stehlíka z[e] Smilova, 21. Februari 1649.“

Konečně čtvrtý známý exemplář *Summovníku*, uložený ve Slovenské národní knihovně v Martině,²⁵ obsahuje pouze druhý díl a je taktéž defektní: chybí řada listů z počátku tisku i z jeho závěru. Jde o jediný

²² Dedukce o bratrském původu vazby exempláře NK ČR se opírá o srovnání s materiálem, který byl přisouzen bratrským knihvazačským dílnám; srov. IVAN VÁVRA, Knižní vazby bratrské dílny ivančicko-kralické (1562–1620), in: *Historická knižní vazba. Sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických knižních vazeb* 5–9 (1966–1970), 86–160.

²³ V českých a maďarských institucích je dochováno množství svazků z někdejší knihovny tohoto slovenského lexikografa a sběratele starých tisků a rukopisů, zejména v NK ČR Praha a OSzK Budapešť. K jeho postavě srov. FERDINAND MENČÍK, *Jiří Ribay. Kapitola z dějin literárních*, Vídeň 1892; JOSEF VINTR, JANA PLESKALOVÁ, *Vídeňský podíl na počátcích českého národního obrození. J. V. Zlobický (1743–1810) a současníci: život, dílo, korespondence Wiener Anteil an den Anfängen der tschechischen nationalen Erneuerung. J. V. Zlobický (1743–1810) und Zeitgenossen: Leben, Werk, Korrespondenz*, Praha: Academia, 2004 (podle rejstříku).

²⁴ Brno, MZK: ST 3–38.383.

²⁵ Martin, SNK: IB 27963.

exemplář, který doposud nebyl podroben autopsii, ale podle relativně spolehlivého katalogu slovenských tisků 16. století, který pečlivě zaznamenává i provenienci, zřejmě není opatřen dobovou vazbou ani indiciemi, které by podaly svědectví o jeho někdejších vlastnících.²⁶

Pokud jde o dochované zlomky *Summovníku*, těch je k dispozici podstatně více souborů než výše představených tisků. Kromě již zmíněných zlomků z Knihovny ETF UK a z archivu jednoty v Herrnhutu nacházíme v *Knihopise* záznam dvou signatur se zlomky z Knihovny Královské kanonie premonstrátů na Strahově²⁷ a údaj o nesignovaných zlomcích v Ústředním církevním archivu ČCE. Po průzkumu učiněném v knihovně strahovských premonstrátů bylo zjištěno, že signatury se zlomky jsou zde ve skutečnosti tři²⁸ a obsahují – na základě srovnání rozměrů a společných znaků poškození jednotlivých listů – materiál vyňatý nejméně ze šesti různých vazeb. V těchto případech bohužel nemáme k dispozici přesné informace o tiscích, z jejichž vazeb byly zlomky vyňaty, k čemuž došlo pravděpodobně opět při restauračních pracích. Podle strojopisných informací někdejšího knihovníka Bohumila Ryby, které byly na konci 60. let 20. století připojeny ke strahovským signaturám zlomků, byla jedna z vazeb datována letopočtem 1603, to je však jediný konkrétní údaj, který dává málo naděje pro nalezení příslušného svazku.

V Ústředním církevním archivu ČCE se nacházejí zlomky vyňaté v listopadu 1944 z desek původní vazby čtvrtého dílu Kralické bible, tzv. Šestidílký. Vazba byla datována 1591. Jde celkem o čtyřicet listů dvou částí prvního dílu rovnoměrně rozdělených mezi makulaturu přední a zadní desky.²⁹

Vedle zlomků evidovaných v *Knihopise* se nadto dochoval jeden list *Summovníku*, do něhož byly zabaleny některé dopisy Archivu Matouše Konečného, objeveného v roce 2006 v Mladé Boleslavi v areálu bratrského Karmele.³⁰ V tomto případě jde o časově nejzazší druhotné užití *Summov-*

²⁶ HELENA SAKTOROVÁ, KLÁRA KOMOROVÁ, EMÍLIA PETRENKOVÁ, JÁN AGNET, *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej*, Martin: Matica slovenská, 1993 (Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska, 1), 231, č. 1100.

²⁷ Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově: 13/zl. a 489/zl.

²⁸ Dále zde jde o 11 zlomků *Summovníku* na sign. 636/zl. V celkovém součtu se jedná o 86 zlomků tisku.

²⁹ Praha, ÚCA ČCE: zl. 3. Informace o původu zlomků zaznamenal někdejší knihovník Antonín Frinta.

³⁰ Mladá Boleslav, Muzeum Mladoboleslavská, fond AMK, bez sign.

níku, pokud to takto eufemicky můžeme označit, Matouš Konečný svůj biskupský archiv narychlo ukryl až v roce 1620.³¹

Mezi další zlomky, které byly evidovány během posledních let v rámci soustavného průzkumu dochovaných bratrských tisků, patří i takové, které stále tvoří součást vazeb, ale lze je identifikovat díky částečné průhlednosti listu nalepeného na přideštní vazby. Ty pochopitelně nejsou zaznamenány v *Knihopise*. Podstatné je, že ve všech třech případech jde o díla, která byla svázána v bratrských knihvazačských dílnách. Jsou to:

1) *Rejstřík Písem svatých* z roku 1597 z Tschammerovy knihovny těšínského evangelického sboru, kde list *Summovníku* prosvítá na zadním přideštní.³²

2) *Písně duchovní evanjelistské* z roku 1594 ze strahovské knihovny.³³ Jejich vazba je datována 1595 a na předním přideštní lze rozpoznat fol. Vv3r, na zadním přideštní pak fol. w1r (tj. čtvrtá složka od konce 2. dílu) *Summovníku*.

3) *Artikulové sněmu markrabství moravského*, tj. usnesení zemského sněmu v Brně, vytištěné v roce 1601 a dochované v Univerzitní knihovně ve Wrocławu (jde o svazek z někdejší knihovny Karla st. ze Žerotína).³⁴ Zde je bratrská provenience knihvazačské dílny dokonce potvrzena rukopisnou poznámkou na přední předsádce svazku: „Tento sněm vázal b[ratr] Daniel Škop v Lukovci léta 1605.“ Na předním i zadním přideštní vazby prosvítá list *Summovníku*, přičemž text na předním přideštní sice nelze identifikovat spolehlivě, ale na zadním přideštní, kde je viditelný zřetelněji, ano: jde o část fol. y1r ze závěru druhého dílu.

Z tohoto přehledu zachycených zlomků lze vyvodit dva hlavní závěry: Ze žádného jiného bratrského tištěného titulu se nedochovalo tak velké množství materiálu použitého jako makulatura k výplni vazby, jako z Augustova *Summovníku*. Zlomků jiných bratrských tisků vyňatých z vazby je evidováno několik, ale vždy je doložen relativně malý počet takto dochovaných listů, které většinou sloužily jako korekturní obtah pro tiskárnu a nesou stopy zásahů redaktorů. Výjimku tvoří např. několik tiskových archů *Rejstříku Písem svatých* z roku 1597 z fondů pražské Knihovny Akademie věd, na nichž nejsou patrné žádné korekturní zásahy,

³¹ Srov. Jiří Just, Markéta Křosová, Martin Steiner (ed.), „Hned jsem k Vám dnes naschválí poslika svého vypravil.“ – *Kněžská korespondence Jednoty bratrské z českých diecézí z let 1610–1618*, Dolní Břežany – Praha: Scriptorium, 2011, 40–41.

³² Cieszyn, Biblioteka i Archiwum im. B. R. Tschammera: BT SD 00475 I. V případě tisku *Rejstříku* se jedná o položku *Knihopis*, č. 14797.

³³ Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově: FP II 7. *Knihopis*, č. 12868.

³⁴ Wrocław, BU: 508.686. *Knihopis*, č. 617.

ale ani u tohoto zlomku nelze vyloučit, že byl původně určen k provedení korektur.³⁵

A za druhé: Většina tisků, v nichž se dochovaly zlomky *Summovníku* užité jako makulatura pro výplň vazby, ať již byly tyto zlomky vyjmuty nebo nadále tvoří součást vazby, byly svázány v bratrských knihvazačských dílnách. I u čtvrtého dílu Bible kralické, z něhož pocházejí zlomky uložené v ÚCA ČCE to lze předpokládat – nejen vzhledem k tomu, že u drtivé části dochovaných svazků Šestidílký s původní vazbou je tato vazba bratrského původu, ale v tomto případě naopak nálezu makulatury zpětně potvrzuje s vysokou pravděpodobností bratrský původ vazby. Jak je možné dospět k tomuto mínění?

Celý stav ohledně dochování *Summovníku* nelze vysvětlit jinak, než že volné složky Augustova díla měly být tímto způsobem, zřejmě z rozhodnutí bratrských biskupů, záměrně zprovozeny ze světa. Buď ještě na sklonku Augustova života nebo po jeho smrti se vedení jednoty zmocnilo zbývajících nesvázaných exemplářů Augustovy postily,³⁶ kterých zjevně stále bylo velké množství, aby tímto způsobem znemožnilo jejich další distribuci mezi čtenáře.³⁷ Při likvidaci *Summovníku*, kdy byly jeho tiskové složky využity jako výplň vazeb bratrských tisků, šlo o tak velké množství papíru,³⁸ že tento proces trval desítky let a ještě v roce 1620 byly k dispozici volné listy *Summovníku*, využívané zcela jiným způsobem, než k jakému bylo toto dílo svým autorem původně určeno.

³⁵ Praha, KNAV: TF 121.

³⁶ Oprávnění k takovému kroku dávalo bratrským biskupům usnesení synodu, který zasedal v Prostějově roku 1549. Bratři se usnesli, že „spisové bratřští všickni, zvlášť psaní, kdež by kteří po těch, jenž zemřeli neb zemrou, zůstávající byli, pilně od starších mají opatrování býti, aby nehynuli.“ (ANTONÍN GINDELY [ed.], *Dekrety Jednoty bratrské*, Praha: I. L. Kober, 1865, 170.)

³⁷ Jakým způsobem k nabytí Augustovy pozůstalosti biskupy došlo, nelze již pravděpodobně zjistit. Z jistých náznaků lze soudit, že v posledních letech svého života se Augusta těšil podpoře synů Arnošta z Krajků na Mladé Boleslavi. Podle zprávy dvanáctého svazku *Akt jednoty bratrské* (k roku 1578) nejmladší z nich, Adam, nechodil kvůli svým sporům s knězem Janem Kálemem do sboru na bohoslužby, ale raději doma čítal své čeledi Augustův *Summovník*; Acta Unitatis Fratrum, Praha, NA, depozit Unitätsarchiv Herrnhut: AB II R 1.1, sv. 12, fol. 436v. Z pera jezuitů Václava Brože-Brosia se dokonce dochovala zpráva, že po Adamově smrti v roce 1588 byly v pozůstalosti mezi jeho knihami nalezeny i některé spisy Jana Augusty; VÁCLAV BROŽ, *Vejstraha všem věrným Čechům i jiným pravého náboženství milovníkům* [...], Litomyšl: Ondřej Graudenc?, 1589 (*Knihopis*, č. 1306), fol. C2r. Je tedy dokonce možné, že vedení jednoty se k Augustově pozůstalosti mohlo dostat teprve po roce 1588. Oprávněnosti této hypotézy by nasvědčoval i fakt, že vazby knih, v nichž byly nalezeny zlomky *Summovníku*, pocházejí teprve z posledního desetiletí 16. století a z počátku století následujícího.

³⁸ Oba díly *Summovníku* mají celkem 610 listů foliového formátu.

Pro takto odvážné tvrzení lze nalézt příslušné podpůrné důkazy, které souvisejí s dlouhotrvajícím napětím mezi vedením jednoty a Janem Augustou.³⁹ V korespondenci Matouše Konečného máme přímý doklad o záměrném ničení textů vzniklých v období Augustova sporu s bratrskými biskupy. Přerovský biskup Jan Lanecký sděluje 1. března 1616 Matoušovi Konečnému své mínění o tom, jak naložit s dochovaným textem tzv. rejstříku officiorum, s dokumentem, který obsahoval soupis práv a povinností jednotlivých stupňů bratrské duchovní správy, zejména biskupů a členů úzké rady.⁴⁰ Rukopis, který zmiňuje Lanecký, zřejmě obsahoval Augustovy komentáře či návrhy na doplnění, neboť sám píše: „Rejstřík officiorum starý za spálení hodný soudím, k čemu chovati to? Třebas potomci k zlému by toho užili a Augustova hanba předce by zůstala živá. Otcové naši těch opravených nechali nám, ale zmatrkované a počarované potrhali neb spálili, takže jich nemáme. I tuto tak učiníme.“⁴¹ V zájmu objektivitě je však třeba zmínit, že jiné podobné zprávy, které by zachycovaly záměrnou likvidaci konkrétní písemnosti vysoce postavenými bratrskými duchovními, se nedochovaly. Vzhledem k Laneckého svědectví je však nelze vyloučit.

Z korespondence Konečného archivu zároveň vyplývá, že Augustovo jméno mělo v jednotě ještě na počátku 17. století velmi špatný zvuk a termínu „augustovati“ se, jak je zřejmé z dopisů, používalo v silně negativním smyslu pro označení panovačného jednání jiným nadřízených duchovních. Je to zřejmé například tehdy, když Jan Lanecký podrážděně reagueje na informace o chování pražského seniora Matěje Cyra, který si ve svém úřadu počínal patrně příliš sebevědomě, ne-li přímo bezohledně. Lanecký

³⁹ Vzájemný nesoulad je patrný již v době, kdy se oslabená úzká rada jednoty snažila zajistit řádné fungování bratrské správy dodatečnou volbou biskupů, pro niž Augusta odmítal dát svolení. Silil pak s jeho trvalými snahami ovlivňovat další směřování jednoty, kde se již projevilo více faktorů, jako byl např. generační rozdíl mezi jeho osobou a novými členy úzké rady a dynamický vývoj konfesní situace v Čechách a na Moravě (JUST, *Inter-nance Jana Augusty*, 41). Augusta u vedení jednoty narazil také se svými publikačními záměry a s návrhem reformy souboru perikop (srov. BAŘOVÁ, *Augustovo Registrum*, 201; LANDOVÁ, *Liturgie Jednoty bratrské*, 124–129). Odpor biskupů vyvolal i jeho souhlas s přiznáním se k církvi podobojí, které se mělo stát podmínkou jeho propuštění (JOSEF SMOLÍK, *Bratr Jan Augusta*, Praha: Kalich, 1984, 77–80). Komplikovanost tohoto vztahu je dobře doložena dochovanými prameny, srov. GINDELY (ed.), *Dekrety Jednoty bratrské*, 203–207. Rozpory se nepodařilo překonat ani po propuštění bratrského biskupa z křivoklátské internace a gradovaly právě Augustovými pokusy vydat i přes odpor úzké rady *Summovník* tiskem, jak bude patrné z dalšího líčení.

⁴⁰ K tomuto dokumentu srov. usnesení synodů v Přerově z let 1562 a 1567; GINDELY (ed.), *Dekrety Jednoty bratrské*, 208–212 a 221. Předmluva k dokumentu je zaznamenána v zápise synodu, který zasedal v roce 1570 v Mladé Boleslavi; tamtéž, 226–229.

⁴¹ Mladá Boleslav, Muzeum Mladoboleslavska, fond AMK: A3251/Lanecký/51.

píše 11. listopadu 1616 Konečnému: „B. Cýrovi když budu psáti, dám na jeho psání mne poslané odpověd. Dí, že s ním jako s otrokem zacházím. Vysvětlím mu to a doložím, že dokudž bude blázniti a pýchu svou provoditi nad námi, že i touže budu psáti a před staršími o ni [tj. o tu pýchu – J. J.] míti činiti. Jemu pak z rukou sobě vzíti nedám, což mi Bůh a řád Jednoty svěřil a poručil. Cítím já ducha jeho a se mnou i jiní Moravané⁴² a protože po smrti mé a Vaší najdou se jonáci na něho. Necht' ví, že jemu nad sebou papežovati a augustovati nedají.“⁴³

V jiném dopise Lanecký s obavami uvažuje o situaci, k níž by mohlo dojít, pokud by na Matěje Cyra, jenž byl, jak je zřejmé z jiných dopisů, konfliktní povahy, připadlo prvenství mezi bratrskými biskupy: „bychom tak toho ducha augustovského v B. Cyrovi skloniti mohli [...] nebo B. Cyrus zle by regoal, kdyby k přednosti větší v Jednotě přišel.“⁴⁴ Tyto dochované a nově zjištěné zprávy nejsou v rozporu se vztahem bratrských biskupů k Janu Augustovi, tak jak se vyhroutil v závěru jeho života, je pouze překvapivé, že výrazně negativní památka na Augustu přetrvávala ještě během prvních desetiletí 17. století.

Pokud jde o samotný *Summovník*, ze zjištěných souvislostí je zřejmé, že Augustovi se již nepodařilo vytisknout jeho třetí díl. Dostatečným důkazem je neúplnost textů postily. První díl začíná první adventní nedělí, druhý končí teprve kázáním na Svatodušní úterý. Nebyla také prokázána existence zlomku, který by náležel do třetího dílu *Summovníku* a pravděpodobně ji ani nelze očekávat.⁴⁵ Z dopisu bratrských biskupů Janu Augustovi, jehož znění bylo přijato usnesením bratrského synodu 1. září 1570 v Mladé Boleslavi, víme, že vedení jednoty usilovalo o zastavení tisku, který zjevně určitou dobu již probíhal: „nyní tomu sme vyrozuměli, že předce ta kniha se dělá a s ní se pospíchá [...] proto my [...] Vás všickni jako otce milého [...] prosíme [...], abyšte na ten čas tištění té knihy zanechali až do našeho společného s Vámi shledání a o to všecko dostatečné promlu-

⁴² Míněny jsou jiní duchovní jednoty bratrské z obou moravských diecézí. Formulace nasvědčuje tomu, že mezi českými a moravskými bratrskými diecézemi byla vzhledem k mírně disparátnímu vývoji jednoty v obou zemích určitá rivalita.

⁴³ Mladá Boleslav, Muzeum Mladoboleslavska, fond AMK: A3251/Lanecký/58.

⁴⁴ Jan Lanecký Matoušovi Konečnému 3. srpna 1615. Mladá Boleslav, Muzeum Mladoboleslavska, fond AMK: A3251/Lanecký/44. Ve sboru bratrských biskupů se stával prvním mezi ostatními ten, který byl ve svém úřadě nejdélejší dobu. Tento první biskupský úřad byl v jednotě označován jako „biskup-sudí“. V době vzniku výše uvedeného dopisu jej zastával právě Jan Lanecký.

⁴⁵ Všechny dochované zlomky pocházejí buď z prvního nebo druhého dílu *Summovníku*.

vení“.⁴⁶ Je pozoruhodné, že i přesto se Augustovi podařilo před bratrskými biskupy zatajit vytištění již tak rozsáhlých prvních dvou částí svého díla.

Vzhledem k osudu, jaký *Summovník* potkal, může pak ujišťování Augustovy bratrskými biskupy ve výše citovaném listu působit až ironicky:

„[...] však to nepřilíší dlouhé prodlení a poodložení nic tomu všemu, což již vytištěno jest, na škodu nebude. Také, bude-li tak vůle Boží, ne nespasné i dílo to raději doma doděláno býti může, poněvadž impressí svou dostatečnou v jednotě máme a mnohem bezpečněji, ješto poně tamto hrozné některým jest nebezpečností, a již se na ně číhá“.⁴⁷

Nakolik slova biskupů o nebezpečí hrozícím těm, kteří nosili čistopis Augustova textu do tiskárny, odpovídala realitě, nebo do jaké míry bylo toto tvrzení účelovou součástí argumentační strategie biskupů, nelze objektivně posoudit. Potvrzují však již známý fakt, že *Summovník* nespasnil světlo světa v bratrské tiskárně.

I přes zásahy úzké rady je z jiných dokumentů zřejmé, že šíření Augustovy postily nebylo ani v řadách jednoty možné zabránit dokonale. Dokládá to existence rukopisu Augustova *Summovníku* v jednom z českých bratrských sborů ještě ve druhém desetiletí 17. století. Inventář majetku sboru v Turnově k roku 1610 mezi tituly sborové knihovny uvádí „Dva díly postily b[ratra] Jana Augusty.“⁴⁸ Inventář téhož sboru psaný o šest let později dokonce přináší upřesňující informaci: „Dva díly postille b[ratra] Jana Augusty psané in quarto.“⁴⁹ Ze strohé informace nelze zjistit, zda jde o opis tisku, což je snad pravděpodobnější, o jeden z opisů *Summovníku* vzniklý ještě v době před jeho vytištěním, nebo dokonce o Augustův či Bílkův autograf. Paradoxní na tomto záznamu je, že boleslavský biskup Matouš Konečný, který v rámci povinností svého úřadu inventáře sborů své diecéze evidoval (a proto se nám i dochovaly), přešel existenci Augustova *Summovníku* v Turnově bez povšimnutí, nebo mu prostě nevadila.

Pojednání o dochovaných exemplářích a zlomcích Augustovy postily zvané *Summovník* můžeme uzavřít malým zamyslením nad perspekti-

⁴⁶ GINDELY (ed.), *Dekrety Jednoty bratrské*, 229.

⁴⁷ Tamtéž, 229–230. Za symbolickou tečku za Augustovým *Summovníkem* ze strany jednoty můžeme považovat vytištění postily Ondřeje Štefana v roce 1575, kterým měla být do ruky bratrských kněží dána schválená sbírka kázání na všechny neděle a svátky církevního roku. [ONDŘEJ ŠTEFAN], *Výklad Řečí Božích, kteréž v dny nedělní a sváteční v shromážděních křesťanských od učitelův jednoty bratrské obecně předkládány bývají*, [Ivančice: tiskárna jednoty bratrské], 1575. (*Knihopis*, č. 15953.)

⁴⁸ Mladá Boleslav, Muzeum Mladoboleslavsko, fond AMK: A3254/Turnov/O/V/1610, fol. 2v.

⁴⁹ Mladá Boleslav, Muzeum Mladoboleslavsko, fond AMK: A3254/Turnov/V/1616, fol. 2r.

vami budoucího bádání. Dochované zlomky Augustova díla ukazují, že i velké instituční knihovny stále nabízejí příležitosti objevné badatelské práce s doposud neznámým materiálem. Jedním z možných zdrojů jsou právě sbírky rukopisných a tištěných zlomků, namnoze stále ještě čekající na zpracování, které sice nepřitahují tolik pozornosti badatelů, ale o to větší překvapení mohou skrývat. Příkladem takových „pokladů“ jsou rozsáhlé sbírky rukopisných zlomků v Knihovně Národního muzea, které jsou v současné době katalogizovány.⁵⁰ Dochovala se v nich celá řada textů (zejména administrativní povahy), jež mohou významným způsobem přispět k dalšímu bádání o dějinách jednoty bratrské v 16. a 17. století.

Užití prameny a literatura

Rukopisy

Acta Unitatis Fratrum, Praha, NA, depozit Unitätsarchiv Herrnhut: AB II R 1.1, sv. 12.

[BLAHOŠLAV, JAN], *Pilné rozjímání otázky té, sluší-li řeči Boží, Čtení svatá a Epištoly, od starodávna k nedělím přes celý rok přiložená opovrci a na ně více kázání nečiní, ale vyzdvihnouti jiný pořádek podlé článků víry obecné křesťanské [...]*; *Acta Unitatis Fratrum*, Praha, NA, depozit Unitätsarchiv Herrnhut: AB II R 1.1, sv. 9, fol. 64r–101r.

Inventář majetku bratrského sboru v Turnově z roku 1610; Mladá Boleslav, Muzeum Mladobolesavska, fond AMK: A3254/Turnov/O/V/1610.

Inventář majetku a soupis osob bratrského sboru v Turnově z roku 1616; Mladá Boleslav, Muzeum Mladobolesavska, fond AMK: A3254/Turnov/V/1616.

List Jana Laneckého Matoušovi Konečnému z 3. srpna 1615; Mladá Boleslav, Muzeum Mladobolesavska, fond AMK: A3251/Lanecký/44.

List Jana Laneckého Matoušovi Konečnému z 1. března 1616; Mladá Boleslav, Muzeum Mladobolesavska, fond AMK: A3251/Lanecký/51.

List Jana Laneckého Matoušovi Konečnému z 11. listopadu 1616; Mladá Boleslav, Muzeum Mladobolesavska, fond AMK: A3251/Lanecký/58.

⁵⁰ JIŘÍ BENEŠ et al., *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatury 1 B a 1 C*, Praha – Dolní Břežany: Národní muzeum – Scriptorium, 2015; VLASTIMIL BROM et al., *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatury 1 D, 1 E a 1 G*, Praha: Národní muzeum – Scriptorium, 2016.

Staré tisky

- Artikulové sněmu Markrabství moravského*, Brno 1601. (*Knihopis*, č. 617. Wrocław, UB: 508.686.)
- VÁCLAV BROŽ, *Vejstraha všem věrným Čechům i jiným pravého náboženství milovníkům [...]*, Litomyšl: Ondřej Graudenc?, 1589. (*Knihopis*, č. 1306. Praha, NK ČR: 54 F 28, přív. 2.)
- [AUGUSTA, JAN], *První díl knih služby slova Božího. Počíná se na šest nedělí před Adventem a zdržuje v sobě památky pravd víry v Boha Otce a skutkův Pána Jezu Krista prvních, dětinství a mladosti jeho, též i památku všeho celého života jeho*, b. m. [1570]. (*Knihopis*, č. 4055. Dochované exempláře: Praha, NK ČR: 54 B 5; Budapest, OSzK: Ant. 460; Brno, MZK: ST 3–38.383; Martin, SNK: IB 27963; dochované zlomky: Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově: 13/zl., 489/zl. a 636/zl.; Praha, ÚCA ČCE: zl. 3; Mladá Boleslav, Muzeum Mladoboleslavska, fond AMK, bez sign.)
- Písňe duchovní evanjelistské*, [Kralice] 1594. (*Knihopis*, č. 12868. Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově: FP II 7.)
- [ONDŘEJ ŠTEFAN], *Výklad Řečí Božích, kteréž v dny nedělní a sváteční v shromážděních křesťanských od učitelův jednoty bratrské obecně předkládány bývají*, [Ivančice] 1575. (*Knihopis*, č. 15953. Praha, NK ČR: 54 E 5421/1–2.)
- Rejstřík Písem svatých*, [Kralice] 1597. (*Knihopis*, č. 14797. Cieszyn, Biblioteka i Archiwum im. B. R. Tschammera: BT SD 00475 I.)
- Rejstřík Písem svatých*, [Kralice] 1597. (*Knihopis*, č. 14797. Praha, KNAV: TF 121.)

Edice

- ČEJKA, MIREK; ŠLOSAR, DUŠAN; NECHUTOVÁ, JANA (eds.), *Gramatika česká Jana Blahoslava*, Brno: Masarykova univerzita, 1991.
- GINDELY, ANTONÍN (ed.), *Dekrety Jednoty bratrské*, Praha: I. L. Kober, 1865.
- JUST, JIŘÍ; KLOSOVÁ, MARKÉTA; STEINER, MARTIN (eds.), *„Hned jsem k Vám dnes naschvalí poslíka svého vypravil.“ – Kněžská korespondence Jednoty bratrské z českých diecézí z let 1610–1618*, Dolní Břežany–Praha: Scriptorium, 2011.

Literatura

- Archivarius. Mitteilungen aus dem Unitätsarchiv – Informationsblatt des Archivvereins* 26 (2011).
- BAŤOVÁ, ELIŠKA, Augustovo Registrum aneb Zpráva, co se kdy a o čem čísti má a jeho kontext: nové pohledy, in: P. HLAVÁČEK (ed.), *O Felix Bohemia! Studie k dějinám české reformace*, Praha: FF UK – Filosofía, 2013, 195–213.
- BAŤOVÁ, ELIŠKA, Tisk Blahoslavových Evanjelií v kontextu bratrské liturgie a sakrální rétoriky, in: O. HALAMA (ed.), *Amica – Sponsa – Mater. Bible v čase reformace*, Praha: Kalich, 2014, 241–260.
- BENEŠ, JIŘÍ et al., *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatury 1 B a 1 C*, Praha–Dolní Břežany: Národní muzeum – Scriptorium, 2015.
- BROM, VLASTIMIL et al., *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatury 1 D, 1 E a 1 G*, Praha: Národní muzeum – Scriptorium, 2016.
- HALAMA, OTA, Nález zlomku tištěné Postily Lukáše Pražského v kontextu dochovaných pramenů bratrského kazatelství, *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny České republiky* 19 (2005–2006), 73–134.
- JUST, JIŘÍ, Internace Jana Augusty na Křivoklátu jako příklad konfesního násilí a problém její interpretace, *Folia Historica Bohemica* 30 (2015/1), 33–46.
- LANDOVÁ, TABITA, *Liturgie Jednoty bratrské (1457–1620)*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014.
- MENČÍK, FERDINAND, *Jiří Ribay. Kapitola z dějin literárních*, Vídeň 1892.
- MOLNÁR, AMEDEO, *Boleslavští bratři*, Praha: KEFB, 1952.
- MÜLLER, JOSEPH THEODOR, *Geschichte der Böhmischen Brüder. Bd. 1. 1400–1528*, Herrnhut: Verlag der Missionsbuchhandlung, 1922.
- MÜLLER, JOSEPH THEODOR, *Geschichte der Böhmischen Brüder. Bd. 2. 1528–1576*, Herrnhut: Verlag der Missionsbuchhandlung, 1931.
- MÜLLER, JOSEPH THEODOR, *Dějiny Jednoty bratrské. Sv. 1*, F. M. BARTOŠ (přel.), Praha: Jednota bratrská, 1923.
- SAKTOROVÁ, HELENA; KOMOROVÁ, KLÁRA; PETRENKOVÁ, EMÍLIA; AGNET, JÁN, *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej*, Martin: Matica slovenská, 1993 (Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska, 1).
- SOLTÉSZ, ERZSÉBET; VELENCZEI, KATALIN; SALGÓ, ÁGNES W., *Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum, qui in Bibliotheca Nationali*

- Hungariae Széchényiana asservantur. Tom. 2. F–O*, Budapest: Bibliotheca nationalis Hungariae Széchényiana, 1990.
- SMOLÍK, JOSEF, *Bratr Jan Augusta*, Praha: Kalich, 1984.
- SMOLÍK, JOSEF, Jan Augusta na Křivoklátě, *Středočeský sborník historický* 8 (1973/1), 167–180.
- ŠMÍDOVÁ, KATEŘINA, *Ortografie Augustova Summovníku*, Praha: FF UK, 2013 [nepublikovaná diplomová práce].
- TOBOLKA, ZDENĚK V.; HORÁK, FRANTIŠEK; WIŽĎÁLKOVÁ, BEDŘIŠKA (eds.), *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II., sv. 1–9*, Praha: Komise pro knihopisný soupis českých a slovenských tisků, 1939–1967. *Dodatky. Díl II., sv. 1–9*. Praha: NK ČR, 1994–2010.
- VÁVRA, IVAN, Knižní vazby bratrské dílny ivančicko-kralické (1562–1620), in: *Historická knižní vazba. Sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických knižních vazeb* 5–9 (1966–1970), 86–160.
- VINTR, JOSEF; PLESKALOVÁ JANA, *Vídeňský podíl na počátcích českého národního obrození. J. V. Zlobický (1743–1810) a současníci: život, dílo, korespondence Wiener Anteil an den Anfängen der tschechischen nationalen Erneuerung. J. V. Zlobický (1743–1810) und Zeitgenossen: Leben, Werk, Korrespondenz*, Praha: Academia, 2004.
- VOBR, JAROSLAV, *České tisky Moravské zemské knihovny v Brně a jihomoravských klášterních knihoven z let 1501–1800. Tschechische Drucke der Mährischen Landesbibliothek in Brünn und der südmährischen Klosterbibliotheken aus den Jahren 1501–1800. Sv. 1*, Brno: MZK, 2005.
- VOIT, PETR, *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí. Sv. 1. Severinsko-kosořská dynastie 1488–1557*, Praha: KLP, 2013.

Textologie perikop Augustova Summovníku¹

Robert Dittmann

Textology of Pericopes in Augusta's Summovník. The study explores the pericopes in the printed version of Jan Augusta's *Summovník* from a textological perspective. The author confirms the report of Blahoslav's *Grammatica* [Grammar] that during his internment Augusta had at his disposal the Latin Zurich Bible (*Biblia Tigurina*) published in the 1540s. His translation of the pericopes shows a direct dependence, sometimes too literal, on this source. Augusta may be connected to the penetration of biblical humanism into the Unity of the Brethren even earlier, as shown by several examples excerpted from his earlier Czech writings.

Keywords: Jan Augusta; Summovník; pericopes

Specifické postavení českých zemí v liturgii do Bílé hory

V dějinách liturgie mají české země v evropském kontextu výjimečné postavení ve dvou obdobích. První úsek trvá od 9. do 11. století a po přerывu ještě od poloviny 14. století zhruba do počátku husitské revoluce. V tomto období je na našem území užívána v liturgické funkci staroslověňština a později církevní slovanština české a charvátské redakce, nikoli ještě čeština, ta proniká zatím pouze v podobě bohemismů.² Je nutno dodat, že v názorech na nelatinskou liturgii v přemyslovském knížectví a království dosud nebylo dosaženo shody.³ Největším problémem, diskutovaným po

¹ Tento článek vznikl na Univerzitě Karlově v rámci programu *PROGRES Q09: Historie – Klíč k pochopení globalizovaného světa*.

² O češtině můžeme mluvit až cca od samého konce 10. století.

³ Z bohaté literatury lze uvést např. DAVID KALHOUS, *České země za prvních Přemyslovců v 10.–12. století: II. díl: Svět doby knížecí*, Praha: Libri, 2013, 36–59; VÁCLAV KONZAL, *Kontinuita slovanské liturgie v přemyslovských Čechách*, in: P. KOUŘIL a kol., *Cyrilo-metodějská misie a Evropa: 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*, Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2014, 282–283; VÁCLAV CHALOUPECKÝ, *Slovanská bohoslužba v Čechách*, *Věstník České akademie věd a umění* 59 (1950/4), 65–82; DUŠAN TŘEŠTÍK, *Slovanská liturgie a písemnictví v Čechách 10. století: představy a skutečnost*, in: P. SOMMER (ed.), *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha: NLN, 2006, 189–218.

desetiletí, je otázka existence slovanské liturgie v přemyslovských Čechách 10. století, případně v 11. století mimo Sázavský klášter. Zatímco jazykovědci s její existencí na základě indicií počítají,⁴ někteří historikové zůstávají i dnes skeptičtí.⁵

Zřejmě od počátku byzantské misie na Velké Moravě zaznívaly i perikopy ve staroslověnětině.⁶ Po většinu doby cyrilometodějské misie šlo nicméně v případě perikop o slovansko-latinskou dvojdomost:⁷ bula Hadriána II. *Gloria in excelsis Deo* (868–869) přikazuje, aby „se při mši napřed čtla epištola a evangelium latinsky, potom slovansky“.⁸ Také bula *Industriae tuae* (880) nařizuje čtení evangelia napřed v latině a pak v překladu do staroslověnětiny.⁹ Přes zákazy slovanské liturgie zejména od roku 885 lze najít argumenty pro přímou kontinuitu slovanské bohoslužby v přemyslovských Čechách snad od konce 9. do konce 11. století, a to v podobě české církevní slovanštiny. Slovanská liturgie byla potom obnovena v Praze za Karla IV. v Emauzském klášteře, tehdy šlo o charvátskohlaholskou církevní slovanštinu, a toto období skončilo se začátkem husitských válek. Nemáme spolehlivé doklady o tom, že by církevní slovanštinu charvátské redakce nahradila v liturgii stará čeština,¹⁰ nicméně blízkost Emauzského kláštera k husitům, kteří už v desátých letech pracovali na bohemizaci liturgie, je nepochybná. Ve středověku se obecně v této době při mši četlo evangelium latinsky a jen v kázáních zaznívaly úryvky perikopního překladu.¹¹

Druhé období začíná husitskou reformací po roce 1415 a končí rokem 1621. V tomto období proniká v různé míře do mešní liturgie čeština,

⁴ Srov. KONZAL, *Kontinuita slovanské liturgie*, 282.

⁵ PETR SOMMER, *Svatý Prokop: Z počátků českého státu a církve*, Praha: Vyšehrad, 2007, 98: „celistvá a samostatná oblast této [staroslověnské] liturgie [v raněstředověkých Čechách] neexistovala“, ale nelze ji vyloučit „zejména ve formě směsné“.

⁶ VLADIMÍR VAVŘÍNEK, *Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem*, Praha: Vyšehrad, 2013, 119.

⁷ Srov. ROMAN JAKOBSON, *Úvahy o básnictví doby husitské, Slovo a slovesnost 2* (1936/1), 7.

⁸ WALERIAN BUGEL, *Cyrlometodějské papežské dokumenty z let 869–1985: výběr*, Velehrad – Olomouc: Refugium Velehrad – Roma, 2003, 14.

⁹ Srov. BUGEL, *Cyrlometodějské papežské dokumenty*, 27.

¹⁰ VÁCLAV ČERMÁK, *Církevněslovanské písemnictví Slovanského kláštera v Praze*, in: P. KOUŘIL a kol., *Cyrlometodějská misie a Evropa: 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*, Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2014, 293.

¹¹ VLADIMÍR KYAS, *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Praha – Řím: Vyšehrad – Křesťanská akademie, 1997, 34; srov. SABRINA CORBELLINI, *Vernacular Bible Manuscripts in Late Medieval Italy: Cultural Appropriation and Textual Transformation*, in: E. POLEG, L. LIGHT (eds.), *Form and Function in the Late Medieval Bible*, Leiden – Boston: Brill, 275.

její pronikání se zrychluje od druhé čtvrtiny 16. století¹² a končí rokem 1621, kdy byla česká liturgie zakázána¹³ a následně mohla pokračovat jen v exilu. Výjimečnost tohoto období plyne z českého náskoku reformačního úsilí, které významně dbalo i na národní jazyky v nejposvátnější a nejprestižnější, tj. liturgické funkci, která zůstávala pro češtinu dříve zapovězena. Česká „reformace před reformací“ není po této stránce dosud probádána uspokojivě. Byť míra počestění liturgie v 15. století není přesně známa,¹⁴ čeština byla užívána v liturgické funkci jistě od počátku husitské reformace,¹⁵ u radikálních proudů byla mešní liturgie dokonce počestěna zcela,¹⁶ což bylo v tehdejší Evropě nevídané.¹⁷ Už utrakvistické synody z let 1418 a 1434 vyžadují čtení a *Credo* v národním jazyce¹⁸ a ještě v 15. století je vytištěn Korandův obhajobný spis *O zpívaní a čtení českém tractat*.

České perikopy mají ovšem tradici delší: jakýmsi mezistupněm k nim jsou už českocírkevněslovanské Jagičovy glosy z počátku 12. století na místech odpovídajících perikopám východní liturgie.¹⁹ Na konci 13. století vznikl staročeský překlad evangeliáře, v polovině 14. století na perikopy rozdělené *Evangelium sv. Matouše s homiliemi*, nejstarší perikopní rejstřík je dochován z počátku 15. století v *Bibli litoměřicko-třeboňské*. Rejstříky perikop tvoří vůbec nejčastější doplněk českých biblických rukopisů: jsou obsaženy v celkem čtyřiapadesáti staročeských biblických pramenech 15. století, například z devětatřiceti rukopisných a tří tištěných Nových

¹² DAVID R. HOLETON, The Evolution of Utraquist Eucharistic Liturgy: A Textual Study, in: D. R. HOLETON, Z. V. DAVID (eds.), *The Bohemian Reformation and Religious Practice: Vol. 2: Papers from the XVIIIth World Congress of the Czechoslovak Society of Arts and Sciences*, Brno 1996, Prague: Academy of Sciences of the Czech Republic, 1998, 120, 124.

¹³ ZDENĚK V. DAVID, *Nalezení střední cesty: Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*, Praha: Filosofia, 2012, 583; PETR VOREL, *Velké dějiny země Koruny české: Svazek VII: 1526–1618*, Praha – Litomyšl: Paseka, 2008, 264.

¹⁴ DAVID R. HOLETON, The Role of Jakoubek of Stříbro in the Creation of a Czech Liturgy: Some Further Reflections, in: O. HALAMA, P. SOUKUP (eds.), *Jakoubek ze Stříbra: Texty a jejich působení*, Praha: Centrum mediévistických studií v nakladatelství Filosofia, 2006, 52, 63.

¹⁵ SROV. ELIŠKA BAŤOVÁ, *O zpívaní a čtení českém tractat* [A Treatise on Reading and Singing in Czech] by Václav Koranda the Younger: A Contribution to the History of Czech Liturgical Language, in: Z. V. DAVID, D. HOLETON (eds.), *The Bohemian Reformation and Religious Practice: Vol. 8*, Praha: Filosofia, 2011, 143.

¹⁶ FERDINAND HREJSA, *Dějiny křesťanství v Československu II: Hus a husitství*, Praha: HČSEFB, 1947, 148; JAROSLAV ČECHURA, *České země v letech 1378–1437: Lucemburkové na českém trůně II*, Praha: Libri, 2000, 145, 156.

¹⁷ HOLETON, The Role, 50.

¹⁸ BAŤOVÁ, *O zpívaní*, 153.

¹⁹ JOSEF VINTR, Die tschechisch-kirchenslavischen Glossen des 12. Jahrhunderts in der Bibel Sign. 1190 der Nationalbibliothek in Wien (sog. Jagič-Glossen), *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 32 (1986), 107–110.

zákonů obsahuje takové rejstříky třicet šest. Právě až s pronikáním češtiny do liturgie v 15. století se mohla rozvinout jejich funkce jako příručky liturgické. Znění perikop bylo v 15. století přejímáno z dosavadních překladů, text býval jen mírně aktualizován. V 16. století vyšlo téměř třicet vydání novozákonních a starozákonních perikop pro potřeby liturgie a domácí četby.²⁰

Jednota bratrská: liturgická reforma Lukáše Pražského a spor o perikopy

Do českého reformačního úsilí zapadá i jednota bratrská, která před Bílou horou programově pěstovala žánr perikopního rejstříku.²¹ Do počátku 16. století v jednotě však neexistoval ustálený systém perikop, jejich výběr byl volný,²² lze nicméně předpokládat, že v nějaké míře se bohoslužba konala česky. Vždyť podle Lukáše Pražského se začali bratří scházet proto, „aby sobě zákon čtli a o dobrém mluvili, pánu bohu se modlili“,²³ a to se sotva mohlo v sociálních vrstvách, z nichž se rekrutovali první členové jednoty, odehrávat v latině. Podle Josefa Macka byla jednota bratrská „v bohoslužbě zcela orientována k češtině“ (jde ovšem o českou část jednoty).²⁴ To by odpovídalo i její liturgické návaznosti na radikální husitské proudy tábořské, a i když nemáme dochované agendy z prvních desetiletí její samostatné existence, Lukášovy *Zprávy kněžské* z první třetiny 16. století dosvědčují plně bohemizovanou liturgii²⁵ a tutéž linii se zdá potvrzovat už *Spis o dobrých a zlých kněžích* od Řehoře Krajčího z konce 60. let 15. století.²⁶

²⁰ Informace o rejstřících perikop, jejich znění a tiscích viz ANDREA SVOBODOVÁ, KATEŘINA VOLEKOVÁ, *Nebiblické texty v staročeských překladech Bible*, [v tisku]. Děkuji autorkám za poskytnutí dosud nepublikované studie.

²¹ MIRIAM BOHATCOVÁ, *Vydavatelský rámec českých předbělohorských biblí*, *Strahovská knihovna* 5–6 (1970–1971), 260; SVOBODOVÁ, VOLEKOVÁ, *Nebiblické texty*, [v tisku].

²² JOSEF SMOLÍK, *Ekumenický přínos Jana Augusty*, in: P. B. KŮRKA, J. PÁNEK, M. POLÍVKA (eds.), *Angelus pacis: Sborník prací k počtě Noemi Rejchrtové*, Praha: Historický ústav, 2008, 327; TABITA LANDOVÁ, *Lekcionář Jana Augusty a jeho role v bratrském sporu o perikopy*, *Listy filologické* 135 (2012/3–4), 340.

²³ JOSEF MACEK, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha: Argo, 2001, 292.

²⁴ MACEK, *Víra a zbožnost*, 302.

²⁵ Srov. edici: JIŘÍ JUST, *Bratrské agendy k Večeři Páně*, in: O. HALAMA (ed.), *Acta Reformationem Bohemicam illustrantia VI: Coena Dominica Bohemica: Studijní texty UK ETF v Praze*, Praha: UK ETF, 2006, 67–76.

²⁶ ŘEHOŘ KRAJČÍ, *Spis o dobrých a zlých kněžích*, in: J. BIDLO (ed.), *Akty jednoty bratrské: Svazek I*, Brno: Historická komise při Matici moravské, 1915, 157–158; srov. TABITA LAN-

Postupné ustálení perikopního systému v jednotě bratrské je spojeno se jménem jejího nejvýznačnějšího teologa Lukáše Pražského. Na začátku 16. století prosadil zavedení tzv. starocírkevních perikop na neděle a svátky, jež byly běžně užívány v celé západní církvi.²⁷ Rejstřík novozákonních perikop a plné znění starozákonních lekcí byly součástí obou mladoboleslavských Nových zákonů, spojovaných v různé míře s jednotou a biskupem Lukášem: Klaudyánova (1518) a Lukášova (1525). Při srovnání perikop těchto Nových zákonů s pražským Novým zákonem z roku 1513 zjišťujeme, že nejtypičtější jazykový rys Lukášovy reformy, tj. rozmnožení již dávno archaických imperfekt a vzrůst doslovnosti vůči Vulgátě, je ve vydáních z let 1518 a 1525 postupně posilován.²⁸ Při širším srovnání se ukazuje, že Lukášovo znění z roku 1525 je v 16. století zřejmě vůbec nejdoslovnějším a nejarchaičtějším českým překladem biblického textu, přitom imperfektum se stalo do jisté míry jazykovým rysem konfesní příslušnosti k jednotě bratrské.²⁹ Perikopy v tomto znění byly podle Blahoslavova svědectví v *Pilném rozjímání* z 60. let stále užívány v některých bratrských sborech (tak lze interpretovat pasáž, že Lukášovo dílo s kázáními na čtení a epištoly bylo „ode vši jednoty oblíbeno a přijato, toho i dobře a svatě užíváno jest a ještě se užívá“),³⁰ přičemž někteří Lukášovy perikopy, jak víme ze stížností ze 40. let, uměli zpaměti.³¹ Na jejich znění napsal Lukáš Pražský mj. několik českých postil, z nichž jedna měla být v 60. letech vydána tiskem.³²

V návaznosti na usnesení úzké rady roku 1545 začala jednota bratrská ve druhé polovině 40. let zkoušet nový systém perikop podle Apoštolského vyznání víry.³³ Sám Augusta před svým uvězněním nového systému užíval, jak dokládají *Dekrety*,³⁴ a nové perikopy i připravoval, jak svědčí *Historia pravdivá*, když vypráví o Augustově práci na *Summovníku* započaté r. 1555: „Dobrý muž nepřestával v tom vždy pracovati, což započal za svo-

DOVÁ, *Liturgie Jednoty bratrské (1457–1620)*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014, 35, 199–201.

²⁷ LANDOVÁ, *Lekcionář*, 340; LANDOVÁ, *Liturgie*, 42–43, 123.

²⁸ ROBERT DITTMANN, *Lukas von Prag als Bibelübersetzer*, [v tisku].

²⁹ TAŤÁNA VYKYPĚLOVÁ, *Wege zum Neutscheichischen: Studien zur Geschichte der tschechischen Schriftsprache*, Hamburg: Kovač, 2013, 105–113.

³⁰ [Nekrologium jednoty bratrské a další spisy], Praha: NK ČR: XVII E 69, 2b [online], [cit. 10. 3. 2017], dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com>.

³¹ MOLNÁR, *Českokobratrská výchova*, 131; LANDOVÁ, *Liturgie*, 125.

³² LANDOVÁ, *Liturgie*, 44.

³³ Srov. ELIŠKA BAŤOVÁ, *Koncepce liturgického roku v hymnologické činnosti Jana Augusty*, *Hudební věda* 49 (2012/1–2), 37.

³⁴ ELIŠKA BAŤOVÁ, *Prolegomena k interpretaci a dataci nově objeveného Augustova Summovníku*, *Clavibus unitis* 5 (2016), 8.

body své činiti a nejedno leto v tom pracovati, podle toho i služby Páně v zbořích činívaje.³⁵ Nový soubor perikop tehdy, ve 40. letech, vytištěn nebyl, ale víme, že Augusta brzy po roce 1555 už v královském vězení sepsal *Register*, tj. soubor perikopních textů, a mezi lety 1555–1557 vypracoval trojdílný *Summovník*.³⁶ Dřívější rukopisná verze, jakýsi předchůdce *Summovníku*, mu byla v internaci zabavena při prohlídce jeho vězení roku 1553,³⁷ jak líčí opět *Historia pravdivá*.³⁸

Roku 1555 se dal Augusta podle Bílkova svědectví v *Historii pravdivé* „v dílo nové knihy velmi znamenité a potřebné namísto oné, kterouž byl udělal a kteráž zhynula v tom jich přehledávání“,³⁹ s názvem *Summovník*, neboť z *Registru* vybral Augusta podle Bílkovy zprávy *summy*,⁴⁰ tj. vlastně zhutnělé výklady perikop (v *Summovníku* následuje za zněním perikop oddíl „Summa těch Božích Řečí tato jest“ s variantami jako „Summa těchto Božích Řečí tato jest“, „Summa těch Řečí Božích“):

„Z těch řečí [*Registru*] *summy* sebrav, psal je v knihu velmi velikou, ve tři díly rozdělenou [...] než když se mu daly příčiny nejedny, a on naděje nemaje, aby již měl k svobodě přijíti a s bratřími se osobně shledati a žádost velikou maje s nimi o mnohé věci mluvit, i takž teprv rozšiřoval tu knihu a do ní ty věci snášel, o něž s nimi mluvit chtěl, aby skrze to s nimi se snesl.“⁴¹

Citovanému svědectví lze rozumět tak, že tato verze *Summovníku* napřed neobsahovala znění perikop, nýbrž pouze *summy*, a perikopní čtení byla snad doplněna až později (obsahoval je přece *Register*).⁴² Bílek vše z Augustova exempláře „načisto přepisoval“.⁴³ V této souvislosti je

³⁵ MIREK ČEJKA (ed.), *Historia pravdivá*, fol. 40r–40v [online], [cit. 15. 3. 2017], dostupné z: <https://mirekcejkaa.wordpress.com/augusta>. Srov. FRANTIŠEK BEDNÁŘ (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta v letech samoty 1548–1564*, Praha: Jan Laichter, 1942, 112. Citujeme podle Čejkovy edice nejstaršího a nejlepšího, brněnského opisu, uvádíme paralelní místo podle edice Bednářovy.

³⁶ Dosavadní bádání shrnuje BAŤOVÁ, Prolegomena, 1–7.

³⁷ Srov. JOSEF SMOLÍK, *Bratr Jan Augusta*, Praha: Kalich, 1984, 71; BAŤOVÁ, Prolegomena, 8.

³⁸ ČEJKA (ed.), *Historia*, fol. 34v; srov. BEDNÁŘ (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta*, 102–103.

³⁹ ČEJKA (ed.), *Historia*, fol. 40r; srov. BEDNÁŘ (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta*, 112.

⁴⁰ Srov. MIREK ČEJKA, DUŠAN ŠLOSAR, JANA NECHUTOVÁ (eds.), *Gramatika česká Jana Blahoslava*, Brno: Masarykova univerzita, 1991, fol. 170r: *summovník*, „knihy *summy* nětčeho v sobě zavírající“, je slovo neužívané.

⁴¹ ČEJKA (ed.), *Historia*, fol. 40v–41r; srov. BEDNÁŘ (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta*, 113. V infinitivní koncovce přepisujeme krátký vokál.

⁴² Podle J. Smolíka navrhl novou řadu perikop už roku 1544 Martin Michalec a později došlo ke změně mnoha perikop, o čemž se už Augusta patrně nedozvěděl (SMOLÍK, *Bratr Jan Augusta*, 71). Bratr Jan Černý měl okolo poloviny 50. let podle Smolíkovy názoru asi rozpracován svůj vlastní rejstřík perikop (tamtéž, 72).

⁴³ ČEJKA (ed.), *Historia*, fol. 41r.

zajímavý nedávno nalezený rukopisný zlomek *Summovníku*,⁴⁴ uložený v Knihovně Národního muzea pod signaturou 1 D b 1/24 a kladený na Moravu do počátku 17. století,⁴⁵ u něhož však Eliška Baťová rozbořením filigránů nověji prokázala, že pochází z Moravy pravděpodobně už z 60. let 16. století.⁴⁶ Filigrány u tohoto zlomku totiž spadají do rozmezí let 1550–1566, 1564–1565 a 1566–1571. Průnikem těchto dat se tedy pohybujeme asi okolo poloviny 60. let. Tento rukopisný zlomek neobsahuje znění perikop, ale pouze sumárie, přítomné i v *Summovníku* vždy před perikopou, a pak hned *summy*. Od tisku *Summovníku* se jinak liší kromě samohláskové délky, která byla tehdy stále hlavně záležitostí tiskařskou, asi stejně jako velká písmena, podle malé textové sondy jen zcela nepatrně. Důkladnější srovnání ale bude muset podniknout až následné bádání.

Register i nově sepsaný *Summovník* byly proneseny z Augustovy internace a *Register* byl po úpravách⁴⁷ vydán asi mezi lety 1557–1559 jako *Registrum aneb Zpráva [...]*, (*Knihopis*, č. 14768).⁴⁸ V poslední době došlo k identifikaci dalšího exempláře (Brno, Ústřední knihovna FF MU, sign. S2–1176, bez titulního listu, exemplář je ovšem defektnější než pražský), takže už neplatí informace *Knihopisu* o unikátnosti exempláře Národní knihovny v Praze (sign. 54 B 81). Další upravené vydání za autorské spolupráce Jana Černého, Jana Blahoslava a Matěje Červenky bylo vytištěno roku 1563 jako *Registrum titulův všech kázání*,⁴⁹ bohužel se nedochoval žádný exemplář. Jednota se však nakonec v 60. letech přiklonila k perikopám starocírkevním, což dokumentuje i Štefanova postila z roku 1575 a díla pozdější, nicméně Augustův pořádek byl užit alespoň zčásti, a to pro ranní shromáždění.⁵⁰

Perikopní znění v Augustově *Summovníku*

Svůj obsáhlý *Summovník*, obsahující znění perikop a *summy* kázání, se pokusil Jan Augusta zřejmě vytisknout roku 1570 v některé nebratrské

⁴⁴ Děkuji dr. O. Haramovi za informaci a umožnění náhledu zlomku.

⁴⁵ VLASTIMIL BROM a kol., *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea: Signatury 1 D, 1 E a 1 G*, Praha: Národní muzeum – Scriptorium, 2016, 94.

⁴⁶ BAŤOVÁ, Prolegomena, 14–15.

⁴⁷ ELIŠKA BAŤOVÁ, Augustovo *Registrum aneb Zpráva, co se kdy a o čem čísti má* a jeho kontext: nové pohledy, in: P. HLAVÁČEK (ed.), *O Felix Bohemia! Studie k dějinám české reformace*, Praha: NF UK, 2013, 208–211; LANDOVÁ, *Liturgie*, 136 s odkazy.

⁴⁸ BAŤOVÁ, Augustovo *Registrum*, 199–202; LANDOVÁ, *Liturgie*, 135.

⁴⁹ LANDOVÁ, *Liturgie*, 144.

⁵⁰ LANDOVÁ, *Liturgie*, 145; SMOLÍK, *Bratr Jan Augusta*, 96.

tiskárně.⁵¹ Byly vytištěny asi jen dva díly *Summovníku* (jejich rukopis byl dokončen roku 1557), identifikovány byly teprve před několika lety Jiřím Justem.⁵² Augusta se nevyslovuje o předloze svého překladu perikop a dosavadní bádání poukazuje jen na nutnost podrobnějšího výzkumu.

Z líčení Augustova spoluvězně Jakuba Bílka se dozvídáme, že spřízněný krávkolátský hejtman sehnal v polovině června roku 1550 Augustovi bibli a Bílkovi Nový zákon (tomu půjčil na víc než rok svou bibli),⁵³ přičemž celou bibli mu zajistil na konci dubna 1552.⁵⁴ Augusta měl pak bibli u sebe stále – ještě při jednání s administrátory dolní konzistoře v Praze roku 1563 si vzal do Prahy „Bibli a písně“.⁵⁵ Blahoslavova *Grammatica* upřesňuje, že Augusta měl ve vězení k dispozici Curyšskou bibli (*Biblia Tigurina*), významný reformační překlad, zhotovený pokračovateli Zwingliho⁵⁶ a vytištěný poprvé roku 1543. Blahoslav píše:

„Než dána mu bibli Tigurinae translationis, i v té četl pilně, a velmi sobě slova a phrases liboval; i takž také sobě i v češtině to formoval ita ut eius oratio tantum non in latinismos tota converteretur [aby se jeho řeč úplně nepřeměnila jen v latinismy]. A protož všechny knihy jeho tam v vězení sepsané, jako Summovník [...] et caetera plurima eius opuscula, redolent latinam linguam [a velmi mnoho dalších jeho spisků, jsou načichlé latinou].“⁵⁷

Na jiném místě *Grammatiky* podrobuje Blahoslav kritice češtinu *Summovníku* s povzdechem: „Bonus iste Pater, videbatur sibi satis aptus ad hanc tantam rem salus etc. Sed utinam abstinuisset ab hoc labore! [Onen dobrý Otec, myslel si, že sám na tak velikou věc úplně stačí. Ale kéž by se byl býval této práce zdržel!].“⁵⁸ Kromě nevhodné volby českých jazykových prostředků včetně některých případů neologizování (*uvěřovali* místo *uvě-*

⁵¹ Podle filigránů a na základě rozboru dalších zpráv tuto dataci potvrzuje BAŘOVÁ, *Prolegomena*, 1, 13. Srov. SMOLÍK, *Bratr Jan Augusta*, 94; LANDOVÁ, *Liturgie*, 128.

⁵² [JAN AUGUSTA], *První díl knih služby slova Božího*, [Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1570]. (*Knihopis*, č. 4055.)

⁵³ ČEJKA (ed.), *Historia*, fol. 31v; BEDNÁŘ (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta*, 96. Soudíme, že to byla snad bible nelatinská, neboť Bílek ve svých vzpomínkách sám nepřímou svědčí, že neuměl latinsky, neboť při přesvědčování mu říkají, „jestliže chce duchovním byti, aby se o to nestaral, že latíně neumí“ (ČEJKA [ed.], *Historia*, fol. 18r). A na jiném místě o Bílkově neznalosti latiny svědčí Augusta (tamtéž, fol. 51v; srov. též fol. 55r–v).

⁵⁴ ČEJKA (ed.), *Historia*, fol. 31v; BEDNÁŘ (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta*, 96; srov. JUST, *Internace Jana Augusta*, 40–41.

⁵⁵ ČEJKA (ed.), *Historia*, fol. 79v; BEDNÁŘ (ed.), *Jakub Bílek: Jan Augusta*, 218.

⁵⁶ Z nich Leo Jud se snad podílel na curyšském vydání bratrského *Rechenschaft des Glaubens* (1532), srov. VD16 A 4138.

⁵⁷ ČEJKA, ŠLOSAR, NECHUTOVÁ (eds.), *Gramatika*, fol. 280r; z edice jsou přejaty i překlady latinských pasáží, které umísťujeme do hranatých závorek přímo do textu citátu.

⁵⁸ Tamtéž, fol. 339v.

řili,⁵⁹ záplata místo peníze, Judští, Judských atd. místo Židé, Noahovo místo Noelovo nebo nesklonné Noe, evanjelitské místo evanjelistské či evanjelské,⁶⁰ rozhřeš a biřm za rozhřešování a biřmování⁶¹) vytyká Augustovi latinismy, například *nebývati prsí tvrdých* místo *srdce tvrdého* nebo překlad Ko 3,15 *Pax Dei palmam ferat* jako *Pokoj Boží nosiž palmu v srdcích* (tj. s akuzativním doplňkem po *nositi* coby nevhodným latinismem). Akuzativy s infinitivem jsou jako hrubé latinismy odsuzovány (s doklady J 6,12 *Evanjelista klade toto po prvním nasycení státi se*; J 6,41 *Faryzeové na Krysta Pána, proto že by se svědčil s nebe sstoupiti, tuze reptali*; jinde *Jedeni těla Páně pokladá se v řečech těchto Božích děti v chlebu a kalichu*).⁶² O žádné další bibli, kterou by měl Augusta ve vězení kromě Tiguriny, nevíme, a tak Josef Smolík ve shodě s těmito zprávami píše, že Augusta měl v internaci „pouze latinskou bibli“.⁶³

Perikopy v Augustově *Summovníku* jsou originálním překladem se svérázným zněním. Obsahují zřetelné latinismy a četná nevlugátní čtení ve starozákonních i novozákonních perikopách, a proto je třeba jejich předlohu napřed hledat mimo českou tradici, a to přímo u Tiguriny. Pomůžte nám už podrobnější pohled na některá Blahoslavem vytykaná překlada-telská řešení: Blahoslavem kritizovaný překlad Ko 3,15 *Pax Dei palmam ferat* je přesným zněním Tiguriny⁶⁴ (též Erasma⁶⁵ a Vatablovy bible,⁶⁶ což nepřekvapuje: všechny tyto překlady jsou provázány závislostmi), zatímco další verze mají znění odlišné.⁶⁷

Nevlugátní znění v *Summovníku* shodná s Tigurinou lze velmi snadno identifikovat ve starozákonních i novozákonních perikopách. Zkoumány byly následující perikopy, příp. jejich části: Iz 7,10–16; 9,1–7; 11,1–10; 12,1–6; 60,1–22; Mal 3,1–5; Mt 2,1–12; 2,13–23; 11,2–15; Lk 1,26–38; 2,22–40; 2,41–52; 3,1–6; J 1,19–31; 6,1–14; Ř 1,1–7; Ga 4,1–7. Při zkou-

⁵⁹ Tamtéž, fol. 171r a 340r.

⁶⁰ Tamtéž, fol. 339v–340v.

⁶¹ Tamtéž, fol. 173r.

⁶² Tamtéž, fol. 340r; druhý doklad opravuje Blahoslav pomocí akuzativu s infinitivem a verba dicendi: *že jest se Pán Krystus pravil byti s nebe příšlého* nebo *příšlým* (tamtéž, fol. 340r).

⁶³ SMOLÍK, *Bratr Jan Augusta*, 71.

⁶⁴ Poprvé na to upozornil, pokud víme, Jiří JUST, *Biblický humanismus Jana Blahoslava*, Praha: ETF UK, 2007 [nepublikovaná dis. práce], 115.

⁶⁵ ANDREW J. BROWN (ed.), *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami recognita et adnotatione critica instructa notisque illustrata: Ordinis sexti tomus tertius*, Amsterdam aj.: Elsevier, 2004, 614.

⁶⁶ *Biblia. Quid in hac editione* [...], Lutetiae: Robertus Stephanus, 1545.

⁶⁷ *Vulgata Clementina* (= *Biblia sacra* [...]), cit. dle BibleWorks 9.0.12.718, 2013) *et pax Christi exsultet in cordibus vestris*; později Barbiriana (= [...] *Novum D. N. Iesu Christi testamentum* [...]), Basileae: Nicolaus Barbirius, Thomas Courteau, 1559 /GLN 2108/) *Et pax Dei imperet in cordibus vestris*.

mání českého jazyka Jana Augusty byly zohledněny dále perikopy: Mt 3,13–17; 4,1–4; 21,1–9; 28,1–7; Mk 16,1–7; 16,15–20; Lk 18,31–43; 24,13–35; J 1,1–14; 10,11–16; 14,23–28a; 16,5–11; 16,16–22; 19,16–30; 19,31–37; 20,19–31; Sk 1,1–11; 2,1–11; 10,34–48a; 13,26–32; Tt 2,11–14; Žd 1,1–2,1.⁶⁸ Motivací k výběru těchto perikop bylo umožnit navazující srovnání s *Registrem aneb Zprávou*.

Uvedeme několik příkladů shod v perikopách mezi *Summovníkem* a Tigurinou (Tig) a jejich odlišností od znění Vulgaty Clementiny (Vg) a českého překladu v Bibli Netolického z r. 1549 (BiblNet). Na prvním místě stojí vždy znění *Summovníku*.⁶⁹

a) Příkladky k biblickému znění v *Summovníku* ve shodě s Tigurinou ve srovnání s vulgátní tradicí: Iz 9,6 *Rek silný* (Tig *Heros fortis*; Vg *Fortis*; BiblNet *Silný*); Iz 12,2 *Hospodin Buoh* (Tig *DOMINUS deus*; Vg *Dominus*; BiblNet *Bůh*); Mt 2,1 v *Bethlémě Městě Juodském* (Tig *in Bethlehem civitate Iudaeae*; Vg *in Bethlehem Iuda*; BiblNet v *Bethlémě Júdově*); Mt 2,18 *nařikání, kvílení, a pláč veliký* (Tig *lamentatio, ploratus, & fletus multus*; Vg *ploratus, et ululatus multus*; BiblNet *pláč a kvílení mnohé*); Lk 2,27 *I přišel ponuknutím Ducha* (Tig *Venitque instinctu spiritus*; Vg *Et venit in spiritu*; BiblNet *I přišel v Duchu*); Lk 2,38 *zjevně dík chválu* [sic] činila Pánu (Tig *palam confitebatur Domino*; Vg *confitebatur Domino*; BiblNet *chválila Pána*); J 6,2 *znamení jeho* (Tig *eius signa*; Vg *signa*; BiblNet *divy*); J 6,11 *rozdělil Učedlníkuom: Učedlníci pak posazeným* (Tig *distribuit discipulis, discipuli vero discumbentibus*; Vg *distribuit discumbentibus*; BiblNet *rozdával sedícím*); Ř 1,6 *Z kteréhožto počtu* (Tig *de quorum numero*; Vg *in quibus*; BiblNet *mezi nimižto*).

b) Vynechávky: Iz 7,10 *z hlubokosti* (Tig *de profundo*; Vg *in profundum inferni*; BiblNet *do hlubokosti pekelní*); Iz 60,1 *stkvíz se* (Tig *lucida esto*; Vg *illuminare, Ierusalem*; BiblNet *osvět se Jeruzaléme*) – je zajímavé, že Černého *Registrum* tuto vynechávku neobsahuje a čte *zastkvěž se ó Jeruzaléme*.

⁶⁸ Přehled perikop *Summovníku* viz LANDOVÁ, *Liturgie*, 349–360. Transkripční zásady viz *Bible králická šestidílná: Kompletní vydání s původními poznámkami*, Praha: ČBS, 2014 (upravujeme majuskule u proprií).

⁶⁹ Tigurina = *Biblia sacrosancta* [...], Tiguri: Froschoverus, 1543 (VD16 B 2619); *Bible Netolického* = *Bibli česká* [...], Praha: Bartoloměj Netolický z Netolic a Jiří Melantrich z Aventýna starší (Praha, NK ČR: 54 A 3; *Knihopis*, č. 1101). Náměšťský Nový zákon 1533 (dále NZ1533 = *Nový testament* [...], Náměšť nad Oslavou: Matěj Pytlík z Dvořiště [*Knihopis*, č. 17099]) v tomto srovnání systematicky neuvádíme, neboť má některá znění zřetelně odlišná, srov. Mt 2,13.20 *Vstaň* proti Augustovu *Když vstaneš*, Mt 2,21 *A on povstav* proti *A on jakž vstal*, Lk 1,37 *žádné slovo* proti *žádná věc* atd.

c) Odlišné znění: Iz 7,14 nazoveš *Jméno jeho* (Tig *vocabis nomen eius*; Vg *vocabitur nomen eius*; BiblNet *nazváno bude jméno jeho*); Iz 9,2 *Lidé kteří chodí* (Tig *Populi qui ambulat*; Vg *Populus qui ambulabat*; BiblNet *Lid kterýž chodil*); Iz 9,6 *Otec věčnosti* (Tig *Pater aeternitatis*; Vg *Pater futuri saeculi*; BiblNet *Otec budoucího věku*); Iz 11,10 *A bude odpočinutí jeho, Sláva* (Tig *eritque requies ipsius gloria*; Vg *et erit sepulchrum eius gloriosum*; BiblNet *bude hrob jeho slavný*); Iz 12,1 *Ale proměňiv obličej* (Tig *sed mutato vultu*; Vg *conversus est furor tuus*; BiblNet *obrátila se prchlivost tvá*); Iz 12,2 *Spasení mé* (Tig *salus mea*; Vg *salvator meus*; BiblNet *spasitel muoj*); Iz 12,2 *Píseň* (Tig *canticum*; Vg *laus*; BiblNet *chvála*); Mal 3,1 *posílám Posla mého* (Tig *legatum*; Vg *angelum*; BiblNet *Anděla*); Mal 3,2 *Kdo pak den příchodu jeho snese?* (Tig *Quis vero diem adventus eius sustinuerit?*; Vg *Et quis poterit cogitare diem adventus eius*; BiblNet *A kdo bude moci snést den příští jeho*); Mal 3,2 *Boryt* (Tig *Borith*; Vg *herba*; BiblNet *bylina*); Mt 2,1 *časuov Erodesa* (Tig *temporibus Herodis*; Vg *in diebus Herodis*; BiblNet *za dnův Herodesa*); Mt 2,5 *V Bethlémě, kterýž jest v Júdstvu* (Tig *In Bethlehem, quae est in Iudaea*; Vg *In Bethlehem Iudae*; BiblNet *V Bethlémě Júdově*); Mt 2,9 *stála nad místem v němž Děťátko bylo* (Tig *staret supra locum in quo puellus erat*; Vg *staret supra, ubi erat puer*; BiblNet *stála svrchu kdež bylo dítě*); Mt 2,13.20 *Když vstaneš* (Tig *Cum surrexeris*; Vg *Surge*; BiblNet *Vstaň*); Mt 2,21 *A on jakž vstal* (Tig *At ille ut surrexit*; Vg *Qui consurgens*; BiblNet *Kterýžto vstav*); Lk 1,28 *Zdráva milostná* (Tig *Ave gratiosa*; Vg *Ave gratia plena*; BiblNet *Zdráva milosti plná*); Lk 1,29 *Ona pak viduci jej* (Tig *Illa vero viso eo*; Vg *Quae cum audisset*; BiblNet *Kterážto když uslyšela*); Lk 1,37 *žádná věc* (Tig *ulla res*; Vg *omne verbum*; BiblNet *všeliké slovo*); Lk 2,23 *svatosvaté* (Tig *sacrosanctum*; Vg *sanctum*; BiblNet *Svatý*); Lk 2,36 *Ta již byla přišla k dlouhému věku* (Tig *haec multum iam aetate processerat*; Vg *haec processerat in diebus multis*; BiblNet *ta se byla sstarala ve dnech mnohých*); Lk 2,38 *Vykoupení Jeruzalémského* (Tig *redemptionem Hierosolymis*; Vg *redemptionem Israel*; BiblNet *vykoupení Izrahelského*); Lk 2,40 *a Milost Boží je chovala* (Tig *gratiaque Dei fovebat ipsum*; Vg *et gratia Dei erat in illo*; BiblNet *a milost Boží byla v něm*); Lk 2,45 *A když nenašli jeho* (Tig *Et quum non invenissent eum*; Vg *Et non inventes*; BiblNet *A nenalezše*); Lk 2,48 *ulekli se* (Tig *perculsi sunt*; Vg *admirati sunt*; BiblNet *divili se*); Lk 2,50 *nerozuměli řeči* (Tig *non intellexerunt sermonem*; Vg *non intellexerunt verbum*; BiblNet *nesrozuměli slovu*); J 6,2 *zástup mnohý* (Tig *turba multa*; Vg *multitudo magna*; BiblNet *množství veliké*); J 6,5 *Dí Filipovi* (Tig *dicit Philippo*; Vg *dixit ad Philippum*; BiblNet *řekl Filipovi*).

d) Odlišnosti ve znění vlastních jmen (tj. shoda mezi Summovníkem a Tigurinou a zároveň odlišnost oproti vulgární tradici): např. Iz 7,14 *Immanu El* (= Tig; proti tomu Vg *Emmanuel*; BiblNet *Emanuel*); Iz 9,1 v *končinách Pohanských* (Tig *in finibus gentium*; Vg *Galilaeae gentium*; BiblNet *Galilee pohanské*); Iz 60,7 *Nebaiot* (Tig *Nebaioth*; Vg *Nabaioth*; BiblNet *Nabaiot*).⁷⁰

Nežřídka jde v Augustově *Summovníku* o dosti doslovný překlad curyšského znění, který přesně kopíruje i slovosled latinské předlohy, např. Iz 9,7 *k rozšíření Císařství a ku pokoji, kteréž konce nemá* (Tig *Ad preferendum imperium, & ad pacem quae finem non habet*; Vg *Multiplicabitur eius imperium, et pacis non erit finis*; BiblNet *Rozmnoženo bude Císařství jeho, a pokoje jeho nebude konce*); Iz 11,8 *Když pak ostavený bude, vstříci ruku svou do Jeskyně Králikovy* (Tig *quumque fuerit ablactatus inseret manum suam in speluncam reguli*; Vg *et in caverna reguli qui ablactatus fuerit manum suam mittet*; BiblNet *a v Jeskyni Baziliška, ten kterýž ostaven bude od prsí, ruku svou vstříci*); Mal 3,2 *Nebo kdo, když se k spatření ukáže, ostojí?* (Tig *aut quis, quum se conspiciendum praebet, consisteret?*; Vg *et quis stabit ad videndum eum?*; BiblNet *a kdo ostojí k vidění jeho?*); Mal 3,3 *Protož sedne, vyvaňuje a přechištjuje Stříbro: Syny Lévi očistí, a vyčistí je jako Zlato a Stříbro. Tehdy přinesou Pánu svatou Obět Moučnou v spravedlnosti* (Tig *Sedebit itaque excoquens & repurgans argentum: filios Levi emundabit, expurgabitque eos ut aurum & argentum, tum DOMINO adferent sacrificium cibarium in iustitia*; Vg *et sedebit conflans, et emundans argentum: et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum et quasi argentum, et erunt Domino offerentes sacrificia in iustitia*; BiblNet *I sedne přepalujíc a vyčištujíc je jako zlato a jako Stříbro, I budou Pánu obětovati oběti v spravedlnosti*); Mal 3,5 *A přiblížím se vám k Soudu* (Tig *Et appropinquabo vobis ad iudicium*; Vg *Et accedam ad vos in iudicio*; BiblNet *A přistoupím k vám v soudu*); už výše jsme uvedli příklad z Mt 2,9. Tuto závislost na Tigurině dosvědčují i drobnosti jako absence *quia citativum* (Lk 2,23 v *Zákoně Páně: Všecko z Samcův* /Tig *in lege domini: Omne masculinum*; Vg *in lege Domini: Quia omne masculinum*; BiblNet v *Zákoně Páně, Že každý pacholík*); J 1,32 *řka: Viděl jsem Ducha* /Tig *dicens: Vidi spiritum*; Vg *dicens: Quia vidi Spiritum*; BiblNet *řka, Že jsem viděl Ducha*), shody v předložkách (Lk 2,25 *Duch Svätý byl nad nim* /Tig *spiritus sanctus erat super eum*; Vg *Spiritus Sanctus erat in eo*; BiblNet *Duch Svätý byl v něm*); Lk 2,29 *s pokojem* /Tig *cum pace*; Vg *in pace*, BiblNet v *pokoji*),

⁷⁰ Některá nevulgární čtení pronikla už do české tradice v návaznosti na NZ1533, např. J 1,28 v *Betabaře* (Tig *in Bethabara*; Vg *in Bethania*; BiblNet v *Bethabaře*).

kondenzaci či rozvedení vazeb (Mt 2,14 *On pak když vstal /Tig Ille vero cum surrexisset; Vg Qui consurgens; BiblNet Kterýžto vstav; Mt 2,16 když viděl /Tig cum vidisset; Vg videns; BiblNet vidal/; J 1,34 A já jsem viděl, a svědčil, toho býti Syna Božího /Tig Et ego vidi, & testificatus sum, hunc esse filium Dei; Vg Et ego vidi: et testimonium perhibui quia hic est Filius Dei; BiblNet A já jsem viděl, a Svědectví jsem vydal, že tento jest Syn Boží/)* nebo v ukazovacích zájmenech (Iz 7,14 *Panna ta; Tig virgo illa; Vg virgo, BiblNet Panna; J 1,25 ty nejsi Krystus ten, ani Eliáš, ani Prorok ten; Tig tu non es Christus ille, neque Helias, neque propheta ille; Vg tu non es Christus, neque Elias, neque propheta; BiblNet nejsi Krystus, ani Eliáš, ani prorok*). I tam, kde Augusta překládá poněkud volněji, je závislost na Tigurině zřetelná, srov. Lk 2,26 *A bylo mu zjeveno od Ducha svatého (Tig Eratque ei oraculum aeditum a spiritu sancto; Vg Et responsum acceperat a Spiritu Sancto; BiblNet A byl odpověď vzal od Ducha svatého); Lk 2,37 Posty a Modlitbami, pilná jsouci Náboženství dnem i nocí (Tig ieiuniis ac precationibus religioni dans operam nocte ac die; Vg ieiuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die; BiblNet Posty a Modlitbami sloužeci ve dne i v noci)*. Dokonce i tak exponovaná pasáž jako *Agnus Dei* má v Summovníku znění odchylné od vulgátní tradice: J 1,29 *Aj Beránek Boží, kterýž odjímá hřích Světa (Tig Ecce, agnus ille Dei, qui tollit peccatum mundi; Vg Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi; BiblNet Ej toť Beránek Boží[.] Ej toť kterýž snímá hříchy Světa)*. Jiný příklad: Augusta sleduje text Tiguriny do té míry, že překládá i její přídavky oproti řeckému textu, např. v Ř 1,6 *Z kteréhožto počtu (Tig de quorum numero; Vg in quibus; BiblNet mezi nimižto)*. Tam mají řecké texty (Stephanus 1550, SCR, všechna Erasmova vydání) pouze *ἐν οἷς*, avšak už Erasmův latinský překlad ve všech vydáních překládá *quorum de numero*,⁷¹ srov. i český náměšťský Nový zákon 1533 *z jichžto počtu*. A podobně sleduje Augusta text Tiguriny ve Starém zákoně i tam, kde je deficitní oproti textu hebrejskému, srov. Iz 7,11 *z hlubokosti (Tig de profundo; BHS הַלְּבָבוֹת קְרִיבָה; Vg in profundum inferni; BiblNet do hlubokosti pekelní)*.

Vzhledem k závislosti na Curyšské bibli je pochopitelné, že do perikop Augustova Summovníku se promítá leckdy čtení bližší hebrejskému nebo řeckému textu či vůči němu doslovnější, než má Vulgáta a podle ní hlavní linie tehdejší české produkce. V novozákonních perikopách jde například o prézens historický (J 6,5 *Dí /Tig dicit; SCR λέγει; Vg dixit; BiblNet řekl/*), participia (Lk 1,36 *řečené neplodná /Tig dictae sterili; SCR τῆ καλουμένη στείρα; Vg quae vocatur sterilis; BiblNet kteráž slove neplodná/; Lk 2,38*

⁷¹ BROWN (ed.), *Opera omnia*, 22–23.

všem očekávajícím Vykoupení /Tig omnibus expectantibus redemptionem; SCR πᾶσι τοῖς προσδεχομένοις λύτρωσιν; Vg omnibus, qui exspectabant redemptionem; BiblNet všem kteříž čekali vykoupení/) nebo varianty promítnuté mj. do Stephanova řeckého textu z r. 1550 a později do Textu receptu (viz příklady Mt 2,18; Lk 2,38 výše a dále Ga 4,6 v *srdce naše* /Tig in corda nostra; SCR εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν; Vg in corda vestra; BiblNet v srdce vaše/; Ga 4,7 *Dědic Boží skrze Krysta* /Tig haeres Dei per Christum; SCR κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ; Vg haeres per Deum; BiblNet *Dědicem skrze Boha*/). Podobně by větší blízkost vůči originálu než u Vulgáty bylo možné ukázat na perikopách starozákonních, například překlad *píseň* (Tig *canticum*) v Iz 12,2 odpovídá hebrejskému *הַמְּזִמָּה* přesněji než vulgátní *laus* (slovem *píseň* překládají i Kraličtí v *Šestidlice*⁷² a *ČEP*). Rozdílné čtení mezi vulgátní tradicí a Tigurinou může plynout i z odlišné interpretace polysémního slova, například hebrejské *פָּנִים* (Iz 12,1) má význam *obličej* i *hněv*, Tigurina (a podle ní *Summovník*) přeložila první význam, Vulgáta druhý.

Závěry a výhledy

V podmínkách křivoklátské internace jistě nelze u Augusty předpokládat širokou textověkritickou práci s biblickým zněním. Četné shody s Tigurinou ve zkoumaných starozákonních i novozákonních perikopách, doslovné překlady jejího znění a přítomnost latinismů ukazují na přímý vliv této bible jako hlavní (a ve sledovaných pasážích pravděpodobně jediné) Augustovy předlohy. Jestliže Augustův překlad podle Tiguriny vznikl asi v polovině 50. let 16. století, má značný význam v dějinách českého biblického humanismu: patří mezi nejranější doklady systematického odklonu od vulgátní tradice (byť zprostředkovaného latinským humanistickým překladem). Precedenty má nemnohé: náměštský Nový zákon (1533), překlad Sirachovce z 30. let podle Lutherovy německé verze z řečtiny, nevulgátní čtení v českých biblích a dalších Nových zákonech od 30. let 16. století. V 50. letech údajně existoval rukopisný překlad Starého zákona z originálu od Jana Vartovského z Varty († 1559) a lze předpokládat, že v té době začal Jan Blahoslav pracovat na revizi tradičního českého melantrišského znění za pomoci řeckého a latinského textu a možná i Matěj Červenka na překladu žaltáře z latiny se čteními odchylujícími se od *Psalteria Gallicana*. Perikopy v tisku Augustova *Summovníku* tedy představují významné obohacení české překladatelské tradice. Pozo-

⁷² *Bibl české díl první [...] šestý*, [Kralice: tiskárna jednoty bratrské], 1579–1594 (*Knihopis*, č. 1107).

ruhodná je i rychlost obratu od doslovné závislosti na Vulgátě, tolik typické pro Lukášovy starocírkevní perikopy, k překladu na základě reformačního latinského znění u jeho žáka Augusty.

Vývoji bratrských perikop bude ještě nutno věnovat soustředěnou badatelskou pozornost. Vynořují se totiž další otázky: z které verze Tiguriny Augusta překládal? Jak postupovali upravovatelé v *Registru aneb Zprávě* a Štefanova *Postila* (návaznost naznačila Eliška Baťová)?⁷³ Tigurina vyšla ve foliovém formátu roku 1543 a posléze 1543/1544 hned v dalších vydáních,⁷⁴ z nichž jedno, formátu osmerkového, má sice stejný text, ale neobsahuje marginální poznámky. V námi zkoumaných úsecích se nepodařilo prokázat, že by se *Summovník* opíral o marginální variantu, tato otázka zůstává zatím otevřená. Závěry z našich sond bude třeba prověřit na dalších perikopních čteních *Summovníku*.

Stejně jako další bratrští biskupové, mezi nimi Lukáš Pražský, Jan Blahoslav, Matěj Červenka či Jan Amos Komenský, představuje také Jan Augusta pozoruhodnou jazykovou individualitu, pokud jde o užívání mateřštiny. Odhlédnuto od některých hrubých latinismů v *Summovníku*, ať jde o vazby s participiem (např. J 1,31 *já přišel u Vodě Křtě* za Tig *veni ego in aqua baptizans*), akuzativy s infinitivem po slovesech *sentiendi*, *dicendi* a *cogitandi* (srov. Lk 24,23 *kteříž pravili jej živého býti* za Tig *qui dicerent, eum vivere*; Lk 2,44 *domnívajíce se jeho býti* za Tig *rati illum esse*; J 1,34 A *já jsem viděl, a svědčil, toho býti Syna Božího* za Tig *Et ego vidi, & testificatus sum, hunc esse filium Dei*; Sk 10,42 *abychom [...] svědčili, býti jej toho* za Tig *ut [...] testificaremur ipsum esse illum*), nebo dativ absolutní za latinský ablativ absolutní (Sk 1,9 *Takž když ty věci mluvil, hledícím těm týmž /na to/, vzhůru vyzdvižen jest* za Tig *Atque haec loquutus, videntibus iisdem, in altum sublatus est*), nalezneme v perikopách *Summovníku* i další jevy, které Blahoslava jistě jazykově dráždily: dialektismy a regionalismy (např. Lk 1,26 *mjesíc*; Lk 24,13 *do Hradištka*; J 16,5 *Kde jdeš?* místo *kam*), archaismy (původně aoristový tvar *vedce*, tj. *vece*),⁷⁵ podoby kritizované v Blahoslavově *Grammatice* (např. Žd 2,1 *pilněji*), stylisticky nevhodné překlady (Iz 60,14 *padnou k tlapám Noh tvých*, srov. Šestidílka *k zpodku noh tvých*), nedodržení shody v rodě (Lk 18,42 *Víra tvá tebe spasenu učinila* místo *spasena*, jde o maskulinum), neobvyklé tvary známých vlastních jmen (Mt 2,1 *Erodes*, Mt 28,1 a jinde *Marya Magdalény*) ad. Ač podle

⁷³ ELIŠKA BAŤOVÁ, Tisk Blahoslavových *Evanjelií* v kontextu bratrské liturgie a sakrální rétoriky, in: O. HALAMA (ed.), *Amica Sponsa Mater. Bible v čase reformace*, Praha: Kalich, 2014, 243.

⁷⁴ Srov. VD16 B 2619, VD16 B 2620, VD16 B 2622.

⁷⁵ Srov. ČEJKA, ŠLOSAR, NECHUTOVÁ (eds.), *Gramatika*, fol. 104v.

Josefa Dobrovského je Augusta „seiner reinen, präcisen Schreibart wegen [...] sehr angenehm zu lesen“,⁷⁶ snad stejně jako před ním Komenský⁷⁷ myslel na Augustovy spisy původní, nepřeložené, protože Augusta nedosáhl Blahoslavova jazykového mistrovství. Textologicky se nicméně, a to se může zdát překvapivé, plně vřazuje do snah jednoty v 50. letech 16. století orientovat se na textové svědky bližší původním jazykům Písma, než je vulgátní tradice.

Augustu lze nicméně spojit s pronikáním reformačního biblického humanismu v jednotě bratrské dokonce už dříve: v jeho *Rozmlouvanie jedného muže učeného [...], druhého neučeného*⁷⁸ zná sedlák, jemuž dává Augusta v diskusi za pravdu, nový, opravený, nevulgátní text bible.⁷⁹ Učený se sedláka ptá, „kteří jsou lepší, staří-li výkladové, či-li noví.“⁸⁰ Sedlák mj. říká:

„[...] skutečně sem poznal, že noví výkladové mnohem více nám přisluhují ku pokoji svědomie našeho, a ku požívání jistého spasenie, nežli staří. Jakož sám muožeš znáti jsa člověk učený, když srovnáš jedno k druhému, žeť jest jako nebe od země v některých miestech jedno od druhého“.⁸¹

A proto z obou výkladů (= překladů) „lepší jest nový“, neboť je jasnější, pokud jde o pojetí milosti a jistoty spasení, takže „výklad nový více smyslu pravému při spasení obecném napomáhá“. Opravení Písma „se s veliké částky již stalo“.⁸² Na jiném místě doporučuje sedlák učenému: „Ale poněvadž jsi ty učený, ohledaj v starejch knihách, buď v Jazyku Židovském neb Řeckém, tu poznáš že ty nové věci vynášieš proti starým, a písmom jiný

⁷⁶ JOSEF DOBROVSKÝ, *Dějiny české řeči a literatury v redakcích z roku 1791, 1792 a 1818*, Praha: Komise pro vydávání spisů Josefa Dobrovského při Královské české společnosti nauk, 1936, 157.

⁷⁷ Komenský si v *Didactice* stěžuje na nedostatky české lexikografie slovy: „Chtěl-li by se zajisté kdo uprázdniť a, vezma před sebe některou knihu českou (ne podlé latiny psanou, než právě českou, jacíž jsou starých spisové, a zejména Husovy, Chelčického, Michalcovy, Augustovy, Blahoslavovy atd., knihy [...], čísti je, a co tam slov a frází najde, těch v dikcionářích neb Sylvě hledati, nalezne to, co pravím, nedostatek hrozný, a to nepotřebnějších a nejplatnějších slov neb způsobů mluvení [...]“ Cit. podle FRANTIŠEK JAN ZOUBEK, *Život Jana Amosa Komenského: Na oslavu třisetleté památky jeho narození*, Praha: J. Otto, 1892, 64. Upravujeme interpunkci.

⁷⁸ JAN AUGUSTA, *Rozmlouvanie jedného muže učeného [...], druhého neučeného [...]*, [Mladá Boleslav: Jindřich Šturm?], 1532 (*Knihopis*, č. 852; podruhé vyšlo okolo poloviny 16. století tamtéž, *Knihopis*, č. 853).

⁷⁹ Srov. JAN BLAHOŠLAV ČAPEK, Rozpornost osobnosti Jana Augusty: K 400. výročí Augustova úmrtí v roce 1972, *Z kralické tvrže* 6 (1972–1973), 12.

⁸⁰ AUGUSTA, *Rozmlouvanie jedného muže*, fol. 39v; citujeme první vydání; druhé vydání se až na hláskoslovné drobnosti neodlišuje.

⁸¹ Tamtéž, fol. 40v.

⁸² Tamtéž, fol. 41r-v.

rozum dáváš, než od počátku byl.⁸³ V Litomyšli, Augustově biskupském působišti, vyšel roku 1537 a 1539 anonymně překlad Sirachovce z Luthe-rova německého překladu z řečtiny (*Knihopis*, č. 2187, 2188), zachovaný v brněnském konvolutu⁸⁴ s Augustovým tiskem a dalším překladem z Martina Luthera, a není vyloučena Augustova účast na projektu. V Augustově nedatovaném *Kázanie o ustavenie na biskupstvie svätého Matěje, miesto Jidáše*,⁸⁵ proneseném roku 1540 a následně vytištěném,⁸⁶ jsou dvě biblické perikopy: Sk 1,15–26 (fol. 7r–8r) a Ž 110 (resp. 109 podle vulgátního číslování; fol. 16r–17r). Eliška Baťová zjistila, že znění žalmu je zcela shodné se zněním v pozdějším *Registru aneb Zprávě* a že Augusta užívá číslování hebrejského, a správně konstatovala výraznou odlišnost tohoto znění od Melantrichovy bible a Červenkova žaltáře.⁸⁷ Také zmíněná perikopa ze Sk 1 vykazuje nevulgátní čtení a samostatné znění ve srovnání s českými dobovými překlady, relativně nejbliže z českých překladů přitom stojí náměšťský Nový zákon (1533). Mezi nevulgátní čtení v Augustově verzi patří: Sk 1,16 *musiloť se naplniti písmo* (Erasmus *oportuit impleri scripturam hanc*; NZ1533 *musilo se to písmo naplniti*; SCR a Erasmus ἔδει πληρωθῆναι τὴν γραφὴν; Vg *oportet impleri Scripturam*; BiblSev2 *musí se naplniti písmo*);⁸⁸ Sk 1,17 *přizřízen byl v počet náš* (Erasmus *cooptatus erat in numerum nostrum*;⁸⁹ NZ1533 *přičten byl v počet náš*, SCR a Erasmus κατηριθμημένος ἦν σὺν ἡμῖν; Vg *connumeratus erat in nobis*; BiblSev2 *byl přičten k nám*), Sk 1,25 *odkudž vypadl ten převrácený Jidáš* (Erasmus *unde praevaricatus excidit Iudas*; NZ1533 *odkudž přestoupiv vypadl Júdas*; SCR a Erasmus ἔξ ἧς παρέβη Ἰουδάς /Erasmus Ἰουδάς/; Vg *de quo praevaricatus est Iudas*; BiblSev2 *z kteréhožto jest vypadl Jidáš*); Sk 1,26 *přizřízen jest k počtu jedenácti Apoštoluov* (Erasmus *cooptatus est ad numerum undecim apostolorum* /B *in numerum*/; NZ1533 *přičten*

⁸³ Tamtéž, fol. 29v.

⁸⁴ Brno, MZK: ST1–0050.646.

⁸⁵ JAN AUGUSTA, *Kázanie o ustavenie na biskupstvie svätého Matěje, miesto Jidáše* [Litomyšl: Alexandr Plzeňský, 1540?]. (*Knihopis*, č. 845).

⁸⁶ BAŤOVÁ, Augustovo *Registrum*, 209, usuzuje na první polovinu 40. let 16. století. Muselo to být každopádně před turbulentními událostmi na konci 40. let, kdy se musel Augusta skrývat a byl zajat.

⁸⁷ BAŤOVÁ, Augustovo *Registrum*, 209.

⁸⁸ BiblSev2 = *Bibli česká* [...], Praha: Pavel Severýn z Kapí Hory, 1537. (*Knihopis*, č. 1099)

⁸⁹ Zohledňujeme pouze poslední čtyři Erasmova vydání (1519, 1522, 1527, 1535), neboť ta mají ve Sk 1,17 Augustovi odpovídající znění *in numerum nostrum*, kdežto vydání 1516 čte *nobiscum*. Srov. ANDREW J. BROWN (ed.), *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami recognita et adnotatione critica instructa notisque illustrata: Ordinis sexti tomus secundus*, Amsterdam aj.: Elsevier, 2001, 218. Jednotlivá Erasmova vydání označujeme podle kritické edice A, B, C, D, E. Erasmův řecký text se, pokud je zde citován, ve vydáních A–E nemění.

jest ku počtu jedenácti apoštolův; SCR a Erasmus συγκατεψηφίσθη μετὰ τῶν ἕνδεκα ἀποστόλων; Vg *annumeratus est cum undecim Apostolis*; BiblSev2 *přičten jest k jedenácti Apoštolům*). Zdá se, že Augustův překlad v této perikopě ze Sk 1 poměrně dobře, s některými odchylkami (nevíme ovšem, nakolik šlo autorovi o co největší přesnost překladu), odpovídá i slovosledu Erasmovy latinské verze, srov. překlad Sk 1,21–22 a shody z téže pasáže *musíť tehdy to býti* (= *tedy*; Erasmus *igitur*, vynechává Vg, BiblSev2), v *kterémžto Pán Ježíš s námi obcoval* (NZ1533 v *němžto Pán Jézus ustavičně s námi obcoval*; Vg *intravit et exivit*, BiblSev2 *vcházel, i vycházel*) a *koncové vzkříšenie jeho* (za *resurrectionis eius*; NZ1533 *vzkříšení jeho*; proti tomu ve vulgátní tradici je konec delší: Vg *resurrectionis eius [...] unum ex istis*; BiblSev2 *vzkříšení jeho, jeden z těchto*). Řecký text v SCR a Erasmovi se někdy liší a je bližší Vulgátě, tak v právě zmíněné pasáži má řečtina ve Sk 1,21 εἰσῆλθε καὶ ἐξῆλθεν (srov. Vg *intravit et exivit*), na konci ἕνα τούτων (Vg *unum ex istis*) a výše ve Sk 1,26 neobsahuje slovo *počet* (Augusta *k počtu*, Erasmus *ad numerum /B in numerum/*). Na druhé straně k vulgátní tradici v rozporu s erasmovskou latinskou verzí patří znění jako Sk 1,15 *byl zástup lidí* (Vg *erat [...] turba hominum*; BiblSev2 *byl zástup lidí*; proti tomu SCR a Erasmus ἦν τε ὄχλος ὀνομάτων, Erasmus *eratque turba nominum*; NZ1533 *byl zástup jmén*), Sk 1,23 *kterýž přijímí měl* (NZ1533 *kterýž slove*, Erasmus *qui vocatur*; proti tomu Vg *qui cognominatus est*; BiblSev2 *kterýž měl přijímí*; SCR a Erasmus ὃς ἐπεκλήθη) nebo znění vlastního jména ve Sk 1,19 *Acheldema* (BiblSev2 *Acheldemah*, NZ1533 *Akeldama*; Erasmus *Aceldama*; SCR a Erasmus Ἀκελδαμά). Lutherův překlad⁹⁰ mnoha Augustovým řešením neodpovídá, srov. Sk 1,16 *jímajících – L34 die Ihesum fiengen*; Sk 1,17 *přizřiezen byl v počet náš – L34 er war mit uns gezelet*; Sk 1,19 *všem obyvateluom – L34 allen, die zu Jerusalem wonen*; Sk 1,25 *odkudž vypadl ten převrácený Jidáš – L34 davon Judas abgewichen ist*, Sk 1,26 *přizřiezen jest k počtu jedenácti – L34 er ward zugeordenet zu den eilff*, Sk 1,21 *v kterémžto Pán Ježíš s námi obcoval – L34 welche der Herr Ihesus unter uns ist aus und ein gegangen*, Sk 1,15 *byl zástup lidí – L34 die schare der namen*, Sk 1,19 *Acheldema – L34 Hakeldama* atd.

Pokud jde o znění Ž 109, překlad v *Summovníku* (fol. Sss6r–Ttt1v) se od verze v Augustově *Kázanie*, a tedy i verze v *Registru*, výrazně odlišuje a odpovídá velmi přesně Tigurině jako předloze. Ukazuje to už první verš: *Ó Bože, kterýž se ode mne chválíš, nemlčíš* (Tig *O Deus, qui laudaris a me,*

⁹⁰ Citujeme Lufftovo vydání z roku 1534 (dále L34) = *Biblia [...]*, Wittenberg: Hans Lufft, 1534 (VD16 B 2694).

ne taceas; Augustovo *Kázanie*: *Ó Bože, slávo má, nemlčiž*;⁹¹ *BiblSev2 Bože k chvále mé promluv*; *Vg Deus, laudem meam ne tacueris*; Pagninus *Deus laudis meae, ne taceas*; *Psalterium iuxta Hebraeos Deus laudabilis mihi ne taceas*).⁹²

Perikopy v češtině dosud čekají na své komplexní zpracování. Podle dosavadního poznání však jednota bratrská na tomto poli vykonala přes svou nepočetnost za krátkou dobu velmi mnoho, a to i v souvislosti s revolučním návrhem opustit starocírkevní perikopy. Nemalou zásluhu na tomto kvasu měl Jan Augusta se svým *Summovníkem*, dnes nejstarší zachovalou bratrskou postilou.

⁹¹ Překlad *sláva* v Ž 109,1 má L34, s nímž pojí Augustovo *Kázanie* např. i překlad Ž 109,3 *bez příčiny* (L34 *on ursachi*), slovesný čas v Ž 109,4 nebo absence ekvivalentu *mea* v Ž 109,5.

⁹² Pagninus = *Biblia sacra* [...], Coloniae: Melchior von Neuß, 1541 (VD16 B 2616); *Psalterium iuxta Hebraeos* – cit. dle ROBERT WEBER a kol., *Biblia Sacra iuxta vulgatam versionem* [...], Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1983.

Užité prameny a literatura

Rukopisy

[*Nekrologium jednoty bratrské a další spisy*], Praha: NK ČR: XVII E 69 [online], [cit. 10. 3. 2017], dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com>.

Staré tisky biblických textů a elektronické edice bible

Barbiriana [...] *Novum D. N. Iesu Christi testamentum* [...], Basileae: Nicolaus Barbirius a Thomas Courteau, 1559. (GLN 2108. Olomouc, VKOL: II 260.)

BHS *Biblia hebraica Stuttgartensia*, cit. dle BibleWorks 9.0.12.718 (WTT text), 2013.

BiblNet *Bible Netolického = Biblí česká* [...], Praha: Bartoloměj Netolický z Netolic a Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1549. (*Knihopis*, č. 1101. Praha, NK: 54 A 3.)

BiblSev2 *Biblí česká* [...], Praha: Pavel Severýn z Kapí Hory, 1537. (*Knihopis*, č. 1099. Olomouc, VKOL: III 32053.)

ČEP *Český ekumenický překlad*, cit. dle BibleWorks 9.0.12.718, 2013.

L34 *Lutherův překlad = Biblia* [...], Wittenberg: Hans Lufft, 1534. (VD16 B 2694. Berlin, Staatsbibliothek: 4"Bu 9401.)

NZ1533 *Nový zákon náměšťský = Nový testament* [...], Náměšť nad Oslavou: Matěj Pytlík z Dvořiště, 1533. (*Knihopis*, č. 17099. Olomouc, VKOL: 32.197.)

Pagninus *Biblia sacra* [...], Coloniae: Melchior von Neuß, 1541. (VD16 B 2616. Olomouc, VKOL: II 82.)

SCR *Textus receptus* = edice na základě F. H. A. Scrivenera, cit. dle BibleWorks 9.0.12.718, 2013.

Stephanus *řecký Nový zákon R. Estienna* z roku 1550, cit. dle BibleWorks 9.0.12.718, 2013.

Tig *Tigurina = Biblia sacrosancta* [...], Tiguri: Froshoverus, 1543. (VD16 B 2619. Olomouc, VKOL: III 8.)

Vg *Vulgata Clementina = Biblia sacra* [...], cit. dle BibleWorks 9.0.12.718, 2013.

Biblí české díl první [...] šestý, [Kralice: tiskárna jednoty bratrské], 1579–1594. (*Knihopis*, č. 1107. Olomouc, VKOL: II 32.377.)

Biblia. Quid in hac editione [...], Lutetiae: Robertus Stephanus, 1545. (Olomouc, VKOL: 90.)

[*Registrum aneb zpráva [...]*]. [S. l.: s. p., s. a.] (*Knihopis*, č. 14768. Praha, NK ČR: 54 B 81.)

Ostatní staré tisky

AUGUSTA, JAN, *Kázanie o ustavenie na biskupstvie svätého Matěje, miesto Jidáše*, [Litomyšl: Alexandr Plzeňský, 1540?]. (*Knihopis*, č. 845. Praha, NK: 54 S 194/adl.2.)

AUGUSTA, JAN, *První díl knih služby slova Božího*, [Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1570]. (*Knihopis*, č. 4055. Praha, NK ČR: 54 B 5.)

AUGUSTA, JAN, *Rozmlouvanie jednoho muže učeného [...], druhého neučeného [...]*, [Mladá Boleslav: Jindřich Šturm?], 1532. (*Knihopis*, č. 852. Praha, NK: f Zc 26.)

Edice

BEDNÁŘ, FRANTIŠEK (ed.), JAKUB BÍLEK: *Jan Augusta v letech samoty 1548–1564*, Praha: Jan Laichter, 1942.

Bible kralická šestidílná: Kompletní vydání s původními poznámkami, Praha: ČBS, 2014.

BROWN, ANDREW J. (ed.), *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami recognita et adnotatione critica instructa notisque illustrata: Ordinis sexti tomus secundus*, Amsterdam aj.: Elsevier, 2001.

BROWN, ANDREW J. (ed.), *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami recognita et adnotatione critica instructa notisque illustrata: Ordinis sexti tomus tertius*, Amsterdam aj.: Elsevier, 2004.

ČEJKA, MIREK (ed.), *Historia pravdivá [...]*, [online], [cit. 15. 3. 2017], dostupné z: <https://mirekcejkaa.wordpress.com/augusta>.

ČEJKA, MIREK; ŠLOSAR, DUŠAN; NECHUTOVÁ, JANA (eds.), *Gramatika česká Jana Blahoslava*, Brno: Masarykova univerzita, 1991.

JUST, JIŘÍ (ed.), Bratrské agendy k Večeři Páně, in: O. HALAMA (ed.), *Acta Reformationem Bohemicam illustrantia VI: Coena Dominica Bohemica: Studijní texty ETF UK v Praze*, Praha: ETF UK, 2006, 39–131.

KRAJČÍ, ŘEHOŘ, *Spis o dobrých a zlých kněžích*, in: J. BIDLO (ed.), *Akty jednoty bratrské: Svazek I*, Brno: Historická komise při Matici moravské, 1915, 79–180.

WEBER, ROBERT a kol. (eds.), *Biblia Sacra iuxta vulgatam versionem [...]*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1983.

Literatura

- BAŤOVÁ, ELIŠKA, Augustovo *Registrum aneb Zpráva, co se kdy a o čem čísti má* a jeho kontext: nové pohledy, in: P. HLAVÁČEK (ed.), *O Felix Boemia! Studie k dějinám české reformace*, Praha: FF UK, 2013, 195–213.
- BAŤOVÁ, ELIŠKA, Koncepce liturgického roku v hymnologické činnosti Jana Augusty, *Hudební věda* 49 (2012/1–2), 33–44.
- BAŤOVÁ, ELIŠKA, *O zpívaní a čtení českém tractat* [A Treatise on Reading and Singing in Czech] by Václav Koranda the Younger: A Contribution to the History of Czech Liturgical Language, in: Z. V. DAVID, D. HOLETON (eds.), *The Bohemian Reformation and Religious Practice*: Vol. 8, Praha: Filosofia, 2011, 143–159.
- BAŤOVÁ, ELIŠKA, Prolegomena k interpretaci a dataci nově objeveného Augustova *Summovníku*, *Clavibus unitis* 5 (2016), 1–16.
- BAŤOVÁ, ELIŠKA, Tisk Blahoslavových *Evanjelií* v kontextu bratrské liturgie a sakrální rétoriky, in: O. HALAMA (ed.), *Amica Sponsa Mater. Bible v čase reformace*, Praha: Kalich, 2014, 241–260.
- BibleWorks* 9.0.12.718, 2013. Fonty: BWHEBB, BWHEBL, BWTRANS [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek] PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994–2015 BibleWorks, LLC.
- BOHATCOVÁ, MIRJAM, Vydavatelský rámec českých předbělohorských biblí, *Strahovská knihovna* 5–6 (1970–1971), 255–277.
- BROM, VLASTIMIL a kol., *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea: Signatury 1 D, 1 E a 1 G*, Praha: Národní muzeum – Scriptorium, 2016.
- BUGEL, WALERIAN, *Cyrlometodějské papežské dokumenty z let 869–1985: výběr*, Velehrad – Olomouc: Refugium Velehrad – Roma, 2003.
- CORBELLINI, SABRINA, Vernacular Bible Manuscripts in Late Medieval Italy: Cultural Appropriation and Textual Transformation, in: E. POLEG, L. LIGHT (eds.), *Form and Function in the Late Medieval Bible*, Leiden – Boston: Brill, 261–281.
- ČAPEK, JAN BLAHOŠLAV, Rozpornost osobnosti Jana Augusty: K 400. výročí Augustova úmrtí v roce 1972, *Z kralické tvrže* 6 (1972–1973), 10–18.
- ČECHURA, JAROSLAV: *České země v letech 1378–1437: Lucemburkové na českém trůně II*, Praha: Libri, 2000.
- ČERMÁK, VÁCLAV, Církevněslovanské písemnictví Slovanského kláštera v Praze, in: P. KOUŘIL a kol., *Cyrlometodějská misie a Evropa: 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*, Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2014, 292–296.

- DAVID, ZDENĚK V., *Nalezení střední cesty: Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*, Praha: Filosofia, 2012.
- DITTMANN, ROBERT, Lukas von Prag als Bibelübersetzer, [v tisku].
- DOBROVSKÝ, JOSEF, *Dějiny české řeči a literatury v redakcích z roku 1791, 1792 a 1818*, Praha: Komise pro vydávání spisů Josefa Dobrovského při Královské české společnosti nauk, 1936.
- HOLETON, DAVID R., The Evolution of Utraquist Eucharistic Liturgy: A Textual Study, in: D. R. HOLETON, Z. V. DAVID (eds.), *The Bohemian Reformation and Religious Practice: Vol. 2: Papers from the XVIIIth World Congress of the Czechoslovak Society of Arts and Sciences*, Brno 1996, Prague: Academy of Sciences of the Czech Republic, 1998, 97–126.
- HOLETON, DAVID R., The Role of Jakoubek of Stříbro in the Creation of a Czech Liturgy: Some Further Reflections, in: O. HALAMA, P. SOUKUP (eds.), *Jakoubek ze Stříbra: Texty a jejich působení*, Praha: Filosofia, 2006, 49–86.
- HREJSA, FERDINAND, *Dějiny křesťanství v Československu II: Hus a husitství*, Praha: HČSEFB, 1947.
- CHALOUPECKÝ, VÁCLAV, Slovanská bohoslužba v Čechách, *Věstník České akademie věd a umění* 59 (1950/4), 65–82.
- JAKOBSON, ROMAN, Úvahy o básnictví doby husitské, *Slovo a slovesnost* 2 (1936/1), 1–21.
- JUST, JIŘÍ, *Biblický humanismus Jana Blahoslava*, Praha: ETF UK, 2007 [nepublikovaná disertační práce].
- KALHOUS, DAVID, *České země za prvních Přemyslovců v 10.–12. století: II. díl: Svět doby knížecí*, Praha: Libri, 2013.
- KONZAL, VÁCLAV, Kontinuita slovanské liturgie v přemyslovských Čechách, in: P. KOUŘIL a kol., *Cyrlometodějská misie a Evropa: 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*, Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2014, 282–283.
- KYAS, VLADIMÍR, *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Praha – Řím: Vyšehrad – Křesťanská akademie, 1997.
- LANDOVÁ, TABITA, Lekcionář Jana Augusty a jeho role v bratrském sporu o perikopy, *Listy filologické* 135 (2012/3–4), 333–365.
- LANDOVÁ, TABITA, *Liturgie Jednoty bratrské (1457–1620)*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014.
- MACEK, JOSEF, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha: Argo, 2001.
- MOLNÁR, AMEDEO, *Česko-bratrská výchova před Komenským*, Praha: SPN, 1956.
- SMOLÍK, JOSEF, *Bratr Jan Augusta*, Praha: Kalich, 1984.

- SMOLÍK, JOSEF, Ekumenický přínos Jana Augusty, in: P. B. KŮRKA, J. PÁNEK, M. POLÍVKA (eds.), *Angelus pacis: Sborník prací k počtě Noemi Rejchrtové*, Praha: Historický ústav, 2008, 323–339.
- SOMMER, PETR (ed.), *Svatý Prokop: Z počátků českého státu a církve*, Praha: Vyšehrad, 2007.
- SVOBODOVÁ, ANDREA; VOLEKOVÁ, KATEŘINA, Nebiblické texty v staročeských překladech Bible, [v tisku].
- TŘEŠTÍK, DUŠAN, Slovanská liturgie a písemnictví v Čechách 10. století: představy a skutečnost, in: P. SOMMER (ed.), *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha: NLN, 2006, 189–218.
- VAVŘÍNEK, VLADIMÍR, *Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem*, Praha: Vyšehrad, 2013.
- VINTR, JOSEF, Die tschechisch-kirchenslavischen Glossen des 12. Jahrhunderts in der Bibel Sign. 1190 der Nationalbibliothek in Wien (sog. Jagić-Glossen), *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 32 (1986), 77–113.
- VOREL, PETR, *Velké dějiny země Koruny české: Svazek VII: 1526–1618*, Praha – Litomyšl: Paseka, 2008.
- VYKYPĚLOVÁ, TAĀANA, *Wege zum Neutschechischen: Studien zur Geschichte der tschechischen Schriftsprache*, Hamburg: Kovač, 2013.
- ZOUBEK, FRANTIŠEK JAN, *Život Jana Amosa Komenského: Na oslavu třísetleté památky jeho narození*, Praha: J. Otto, 1892.

Augustův Summovník a jeho grafická podoba

Kateřina Kubanová

Augusta's Summovník and its Graphical Shape. The article presents a graphic analysis of the work *Summovník* by Jan Augusta, based on the transliteration of selected sections of texts. The work represents a print of the humanistic period, therefore the principal objective was to determine how two orthographic systems of the period – diagraphic and diacritic – interact. The analysis was divided into several parts, corresponding to the examined features. The transliterated text has been analysed in Microsoft Word 2007 by means of “Find and Replace” with the “Use of substitute characters” instrument. The work of *Summovník* in this partially transliterated form can be used as a baseline for the preparation of an edition of this work.

Keywords: orthography; Jan Augusta; Summovník; the Unity of the Brethren; transliteration; Czech language of humanistic period; letter

Tisk Augustova *Summovníku*, sepsaného v letech 1556–1557, reprezentuje humanistickou češtinu, jejíž pravopis, ačkoliv se od dnešního jazyka příliš nelišila, nebyl stále jednotný. Existovaly vedle sebe dva systémy – spřežkový a diakritický, které postupně sjednotil tzv. bratrský pravopis.

Záměrem tohoto příspěvku je představit výsledky analýzy grafické stránky tisku, který v roce 2012 jako *Summovník* biskupa jednoty bratrské Jana Augusty, dávno považovaný za ztracený, identifikoval Jiří Just.¹ Zkoumáním jsem se zabývala v rámci své diplomové práce,² která obsahuje i veškeré relevantní přepisy textů zpracovaných formou transliterace, při níž jsem uplatnila metodu „znak za znak“. Jednotlivé litery/znaky výchozího textu jsem přepsala odpovídající literou/znakem z nabídky programu Microsoft Word 2007. Práci je možné považovat za druhý pokus o edici Augustova díla.³

¹ Exemplář s počátečním textem *První díl Knih služby Slova Božího* je uložen v Národní knihovně v Praze pod signaturou 54 B 5 (*Knihopis*, č. 4055), obsahuje dva díly.

² KATEŘINA ŠMÍDOVÁ, *Ortografie Augustova Summovníku*, Praha: FF UK, 2013 [nepublikovaná dipl. práce].

³ Několik kázání z nalezeného zlomku tehdy ještě neidentifikovaného *Summovníku* bylo vydáno in: OTA HALAMA (ed.), *Edice zlomku postily Lukáše Pražského, Miscellanea: Oddělení rukopisů a starých tisků*, 2005–2006(19), Praha: NK ČR, 2006, 92–132.

Vzhledem k velkému rozsahu jsem transliterovala pouze st *Summovníku*, a to 101 list z celkových 609. Rozsah transliterovaných st odpovídá asi 172 normostranm. Zmrn jsem vybrala pasze ze zaatku a konce obou dl (fol. A1r–E4v, F6r–H6v, Pp6r–Vv5v, t5r–z5v), abych mohla sledovat, zda se rozložen, popř. podoba zkoumaných jev nemn. Pro tiskárny 16. století totiř bylo typick, ře se jim nkter litery během sazby nedostávaly, a proto je nahrazovaly různými spřezkami.⁴ Na podobě pravopisu užitého v tisku se tak mohl do urit míry podílet i samotn tiskař, za kterého Jaroslav Vobr v roce 2005 označil Jana Kosořskho. Roku 2013 tuto otázku přehodnotil Petr Voit a jako původce označil Jiřího Melantricha.⁵ Srovnáním *Summovníku* s Melantrichovmi tisky 2. poloviny 16. století jsem zjistila, ře se shodují například v těchto jevech: řdk výskyt **, kter ovšem vykazují také Veleoslavnovy tisky, *i/y* po *ř*, dsledn mkk *i* po *g* ve slově *Egipt*,⁶ jedno *s* ve slově *wefel*,⁷ tvary *owotce* a *nětco*, jeř jsou břn mimo jiné také v tiscích ivanckch,⁸ ojedinl výskyt *i*-ových spřezek.⁹

Výběrem pasz jsem zroven chtěla získat dostatek podklad pro analýzu grafiky rovnomrnm rozloženm různých fontů, neboť v tisku jsou dva typy textů: Augustův překlad perikop, tiřtn frakturou, a jeho komentáře k biblickm textům, tiřtn řvabachem, na jejichř základě si měl bratrsk kněz ppravovat kázání. Tuto skutečnost bylo nutné při výběru zohlednit tak, aby obě st byly v rovnováze, to znamen, ře jsem se výběrem dlchch usk textu clen snařila sjednotit počet transliterovaných stran ve řvabachu a fraktuře. Oba typy textů ovšem vykazují stejn pravopisn rysy (kromě grafiky dvojího *l* a *b*), proto nebyly při analýze nijak zvlřt rozliřeny. Dále je třeba zdůraznit, ře jsem při přepisu tisku zachovávala vřechny nleřitosti pvodn grafiky včetně tiskařských chyb, původního rozložen textu na stránce a dlen slov.

Text *Summovníku* je vysázen třmi typy psma: řvabachem, frakturou, texturou a antikvou. Antikvou jsou vytiřtna pouze nkter latinsk slova, texturou nkter nadpisy, vlastn text je tiřtn řvabachem (Augustovy komentáře) a frakturou (perikopy).

⁴ Blíže viz JAROSLAV PORÁK, *Humanistick eřtina. Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983.

⁵ Blíže viz ELIřKA BAřOV, *Prolegomena k interpretaci a dataci nov objeveného Augustova Summovníku, Clavibus unitis* 5 (2016), 2.

⁶ PORÁK, *Humanistick eřtina*, 90.

⁷ Tamtř, 94.

⁸ Tamtř, 95.

⁹ Tamtř, 27.

Pravopisné jevy jsem vyhledávala v celém přepsaném materiálu pomocí nástroje programu Microsoft Word 2007 „Najít a nahradit“ – „Použít zástupné znaky“. Výjimkami jsou statistická zpracování využití grafémů pro označování hlásky *s*, kde jsem se z důvodu značné četnosti prvků musela omezit na sondu, dvojí *b*, které se vyskytuje pouze v komentářích, dvojí *l* obsažené jen v perikopách. V případě dvojího *b* a *l* jsem analyzovala poměry v těch částech textu (tedy komentářích/perikopách), kde se oba grafémy vyskytují. Hláskoslovné změny v tisku jsem nezkoumala, tj. nebudu se vyjadřovat například k protetickému *v-*, pronikání diftongizace *ý* > *ej* a dalším jevům, pokud jejich zápis nepředstavuje problém pro grafický záznam.

Jak jsem již zmínila, ve spise nalezneme dva typy textů – perikopy a komentáře k biblickým textům, tzv. summy. Každou část charakterizuje určitý typ písma – v prvním případě fraktura, pro niž je tato role nezvyklá, neboť se jedná o písmo vyznačovací, které má jen upoutat pozornost, a ve druhém švabach, který postupně získával monopolní postavení při sazbě knih v národním jazyce.¹⁰

Nyní se zaměřím na prezentaci výtěžků analýzy označování jednotlivých hlásek. Ve většině případů je palatálnost konsonantů zaznamenána diakritickými znaménky – háčky, ale nechybí ani typické spřežky: pro vyjádření hlásky *š* se používají spřežky *ff*, např. *wffech* [A2r], *waffý* [B1v], *ffetřte* [B3v], *Rozhřeffowánij* [D2v], *6ijffe* [H1v], *Towaryffy* [Qq2r], *hřijffých* [Rr2v], *vftyffawffe* [w1v], *Lukáffe* [y2r], *wffak* [z2v], *fs*, např. *Matthaufs* [B2v], *Moyžifs*, *Ezechyafs* [D1v], *nebudefs* [Qq2v], *Gežijfs* [Rr3r], při zápisu skupiny *šš* se používá *šff*, např. *naywvyšffýho* [E2r], *Naywvyšffý* [Pp6v], *Towaryšftwem* [Ss1r]. Označení hlásek *č*, *ž*, *ř* u velkých písmen kolísá (u majuskulí je téměř zcela důsledně *Rž-* pro [ř], sporadicky *Zi-* pro [ž]), např. *Žalmu* [B2r], *Zialmijch* [A3v]; *Ržečij* [A3v], *Ržemeslnijka* [A5v], *Ržádu* [E4r]. Od současné češtiny se někdy liší značení palatálnosti *d'*, *t'*, v tisku se ojediněle objevují *i*-ové spřežky *di*, *ti*, zejména u majuskulí, např. *Diáblu* [D5v], *Diábelkým* [Qq6v], *Diáblowu* [t6r], *Diábla* [z1r] (tady ovšem nelze vyloučit ani výslovnost dy-já-bel dle lat. diabolus, potom by se o spřežku pro *d'* nejednalo). Pro označení souhlásky *j* se používají grafémy *g*, např. *gest* [H4r], *přigme* [Qq5r], *magj* [Qq6v], *fpogugij* [w3r], *y*, např. *yakž* [A2v], *yakého* [C4r], *J*, např. *Jakož* [B2v], *Jaký* [E1r], *Jeremiáffowa* [Rr4r], v superlativní předponě [*nej-*] a ve skupině *ej* ze staršího *ý* se důsledně užívá *ay*, *ay*, např.

¹⁰ PETR VOIT, Tiskové písmo Čech a Moravy první poloviny 16. století, *Bibliotheca Strahoviensis* 10 (2011), 142 a 157.

nayhlawnegffij [A2v], *tayz* [C5v], *Tayden* [G6r], *nayprw* [Qq4v], *Powayffeni* [Ss1r], *naylepffjch* [Vv4r], *zaytřj* [x4r], *naywijce* [z5r].

Záznam hlásky **g** může být zamniteln s grafémem pro **j**, protože litera pro **g** není odliřena tečkou, což bylo typick a pro bratrsk pravopis,¹¹ např. *Egiptu* [v2v]. Zajímavostí je, že dvojí **l** je rozliřovno jen v paszch tiřtnch frakturou, tj. v perikopách (a to nedsledn, vyskytuje se promiskuitn i v neetymologickch pozicích před předními samohláskami), a naopak dvojí **b** je charakteristick pro ˇasti tiřtn švabachem a uplatņuje se (i když opět nedsledn) jako grafematick hraniˇn signál mezislovnho předělu.

Grafick záznam tvrdého **t**:

ffysfeli Blahoflawene

Porovnání zavřnho a otevřnho **b** ve švabachu:

Bludnw Nebesf

Dalřm zjiřtnm grafickm rozdílem mezi perikoplnmi a komentrovmi ˇastmi byl výskyt zkratek: jsou omezeny jen na komentrov ˇasti. Jinak jsou zkouman ˇasti po grafick stránce homogenní, avřak s tím rozdílem, že směrem ke konci tisku narůstá ˇetnost podob bez iniciálního **g**-u auxilirovch tvarů slovesa *být*, což potvrzuje také analýza ve ˇtyřech transliterovaných uřecch, kde jsem sledovala ˇetnost výskytu auxiliru *gfme* a *fme*. V prvních třech jsem zaznamenala pouze tvar *gfme*, ve ˇtvrtm uřeku vřak poˇet tvarů bez **j**- prudce narostl.

Při rozboru grafiky samohlásek jsem věnovala pozornost kolísání v pouzvn krátkého **u** a dlouhého **u**. Krtk **u** je tiřtno grafémy **v** a **u**, např. *vvedena* [A2r], *nauˇenij* [B3r], *vˇij* [B3v], *vteˇe* [D5v], *vwěřili* [G3v], *nauˇil* [t5v], dlouh **u** se diftongizovalo na **ou** a je tiřtno **au**, ale ne vdy, př. *auzkořt* [G5v], *auhony* [H6r], *zarmautilo* [Pp6v], *Kaupele* [Ss1v]; *kterz* [A5r], *rozpomenti* [B6v]. Distribuce **i/y** je v podstatě totozn se souˇasnm uřzem, jen po **c**, **z**, **s** je dsledn kladeno **y**, **y**, což je obvykl pro zkouman období,¹² např. *Cyrkwe* [E2v], *Cyzozemce* [Qq2v]; *nsfyl* [Qq2v], *Syrotkuow* [v4v]; *nazywati* [A6r], *zytra* [G2v]. Po **ř**, **ˇ**, **** se tiskne téměř vdy mkk **i/**, avřak tvrd **y/y** převažuje po **ř**, př. *Vřfy* [A3r], *Geřijřfy* [B1v], *koffyli* [Tt2v], *řfyrokau* [t6r]. Grafick záznam měkkého **i** kolísá mezi spřezkou **ij** a jednoduchm grafémem **j**. Vrazn, zhruba v poměru 6 : 1, převažuje záznam spřezkou **ij**, např. *kragijch* [A5v], *dwogij* [B3v], *neznaģijce* [G3r].

¹¹ PORÁK, *Humanistick ˇeřtina*, 84–91.

¹² Tamtéž, 40–41.

Ačkoliv byl záznam kvantity v 16. století ovlivněn písařským územ, v námi zkoumané památce až na několik případů koresponduje s dnešní češtinou. Vykazuje tedy v rámci 16. století značně pokročilý úzus.

V tisku jsem se setkala také se zdvojeňováním souhlásek. Doklady jsem zaregistrovala u *s, š, c, č, d, l, t, m, n* a *f*. Byla zaznamenána také neetymologická délka signalizovaná grafickým geminováním souhlásek. Také zjištěné případy psaní *tc* a *tč* reflektují nepůvodní dlouhou výslovnost těchto hlásek (slova jako *ovotce, nětčeho*).¹³

Interpunkce se v tisku řídí pauzovým principem, který respektuje rytmicko-eufonické členění výpovědi. V některých případech však můžeme rozeznat tendence k syntaktizaci. Místo čárky se důsledně užívá virgula (/), dvojtečka, tečka, otazník, rozdělovník plní stejnou funkci jako dnes. Nenalezneme tu středník ani vykřičník.¹⁴

Užívání velkých písmen v 16. století bylo oproti současnosti naddimenzované, částečně ovlivněné německým pravopisem. Rozhodující roli všeobecně hrála subjektivita autora, popř. sazeče. Kodifikace uplatňovaly pouze pravidlo vlastních jmen a slova stojícího po teče.¹⁵ Zjistila jsem, že u některých slov ze sémantického pole náboženství mají iniciální majuskule téměř 100% četnost (*Bůh, Otec, Diábel*).

V tisku se přirozeně objevují i slova cizího původu, jedná se zejména o biblická jména, což koresponduje s obsahem a účelem textu. Pravopis řady z nich se přizpůsobil češtině, ale částečně si ve sledovaných úsecích ponechávala i původní pravopis (*Alleluia, Tigris* aj.).

Na základě analýzy, provedené ve vybraných transliterovaných částech *Summovníku*, jsem došla k závěru, že jeho pravopis je v souladu s dobovým územ 2. poloviny 16. století, a to kombinací diakritického a sprežkového pravopisu. Značně pokročilou normu vykazuje záznam kvantity, který se víceméně shoduje s dnešní češtinou. Po grafické stránce je tisk homogenní (jedinou výjimku představuje vynechávání litery *g* v prezentních tvarech slovesa *být*).

¹³ Tamtéž, 23–24.

¹⁴ Blíže viz PAVEL KOSEK, Interpunkce českých tištěných kancionálů 17. a 18. století a její transkripce, in: M. ČORNEJOVÁ, L. RYCHNOVSKÁ, J. ZEMANOVÁ (eds.), *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902): sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)*, Brno: Host, 2010, 250–284.

¹⁵ Blíže viz ALENA A. FIDLEROVÁ, ROBERT DITTMANN, VERONIKA S. VLADIMÍROVÁ, Užívání velkých písmen v českých tištěných Biblích raného novověku, in: M. ČORNEJOVÁ, L. RYCHNOVSKÁ, J. ZEMANOVÁ (eds.), *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902): sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)*, Brno: Host, 2010, 285–308.

Transliterovnm časti dokumentu jsem poskytla podnet k dalimu badn, jež mue spoivat napřiklad v porovnání *Summovníku* s dalimi Augustovými dily či v porovnání s opisem textu, jako kter byl identifikován rukopisn zlomek Knihovny Národního muzea uloen pod signaturou 1 D b 1/24/a a kter zřejmě předcházel titen verzi.¹⁶ Porovnáním by bylo mone zjistit, nakolik se tisk s rukopisem odlišují a jak moc je pravopisn podoba titenho *Summovníku* ovlivněna samotnm tiskařem. Dalim zajímavým počinem by bylo rovněž zkoumání redaknho zpracování.

Ukázka přepisu titulních listů:

**Prwnij Dijl Knih
Služby Slowa
Boijho.**

Poijna fe na Sfift Ne=
delij pred Adwentem: A zdruge w fo=
b Pamatky Prawd Wijry tu Boha Ot=
ce: A Skutkw Pana Gezu Kryfta prwnjch/
Detinfwtij a mladofti gehu. Te
y pamatku wfteho celeho
Ziwota gehu.

K Kolocenfkym v III kapitole.
Slovo Kryftowo prebyway w was hogne fe wfy
Maudroftij.

¹⁶ Blie viz BAřOV, Prolegomena k interpretaci, 3.

**Druhý Dijl Knih
Služby Slowa
Božijho.**

Počijná fe od Neděle/kte=
ráž słowe Dewijtnijk : A zdržuge w sobě
Památky Skutkůw Kryřtowých Wěku geho
plného dorostlého řč. O čemž w
Předmluwě řč.

K Kolocenřkym v III kapitole.

*Słowo Kryřtowo přebýwayž w wás hoj=
ně fe wřij Maudrořtij.

Užit prameny a literatura

Star tisky

AUGUSTA, JAN, *První díl Knih sluřby Slova Bořho* [...], [Praha: Jiří starř Melantrich z Aventýna, 1570]. (*Knihopis*, . 4055. Praha, NK R: 54 B 5.)

Edice

HALAMA, OTA (ed.), Edice zlomku postily Lukáše Prařského, *Miscellanea: Oddělení rukopisů a starých tisků*, 2005–2006(19), Praha: NK R, 2006, 92–132.

Literatura

BAŘOV, ELIřKA, Prolegomena k interpretaci a dataci nove objeveného Augustova Summovníku, *Clavibus unitis* 5 (2016), 1–16.

FIDLEROV, ALENA A.; DITTMANN, ROBERT; VLADIMROV, VERONIKA S., Uřivn velkých písmen v eskch tiřtnch Biblich raného novověku, in: M. ČORNEJOVÁ, L. RYCHNOVSK, J. ZEMANOV (eds.), *Dějiny eskho pravopisu (do r. 1902): sborník přspvk z mezinárodní konference Dějiny eskho pravopisu (do r. 1902)*, Brno: Host, 2010, 285–308.

KOSEK, PAVEL, Interpunkce eskch tiřtnch kancionálů 17. a 18. století a její transkripce, in: M. ČORNEJOVÁ, L. RYCHNOVSK, J. ZEMANOV (eds.), *Dějiny eskho pravopisu (do r. 1902): sborník přspvk z mezinárodní konference Dějiny eskho pravopisu (do r. 1902)*, Brno: Host, 2010, 250–284.

PORÁK, JAROSLAV, *Humanistick eřtina. Hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova, 1983.

řMDOV, KATEŘINA, *Ortografie Augustova Summovníku*, Praha: FF UK, 2013 [nepublikovn diplomov práce].

VOIT, PETR, Tiskov psmo ech a Moravy první poloviny 16. století, *Bibliotheca Strahoviensis* 10 (2011), 105–202.

Druhý život Augustových písní v katolických a evangelických kancionálech 16.–18. století

Aneta Mladějovská

The second life of Augusta's songs in Catholic and Evangelical hymn books from the 16th to the 18th century. The article presents the results of previous research concerning the hymnographic texts of Jan Augusta. Songs from the handwritten hymn book *Písně Jana Augusty* [Songs of Brother Jan Augusta], which were written in prison, and songs from printed hymn books of the Unity of the Brethren (from 1561, 1564, 1559 etc.) were compared with variations of songs adopted into hymn books of other confessions (e. g. Jiří Sarganek, Matěj Václav Šteyer, hymn book published by Daniel Karel of Karlšperk etc.) The subject of research was the analysis of changes in texts realised by the then editors and censors, their motivations, the influence of the confession on the final form of the text and ultimately changes to the songs over the course of time.

Keywords: hymnbooks of the Unity of the Brethren; Jan Augusta; hymnography from the 16th to the 18th century; the Unity of the Brethren; censorship; editorial changes; Lutheran hymnbooks; Catholic hymnbooks; Utraquist hymnbooks

Nedílnou součástí života rukopisné i tištěné hymnografické produkce jsou pohyb a proměny textů, k nimž dochází v rámci přejímání písňového repertoáru z kancionálu do kancionálu. Odborné práce zabývající se bratrskou písňovou tvorbou reflektovaly zejména posuny v hudební složce písní, textová část byla poněkud opomíjena, či byly přejímány teze počítající s neměnností obsahové složky písní.¹ Materiálu je veliké množství, část ho zůstává navíc stále nezpracována a některé prameny jsou ztraceny. Navíc výsledky, které by takové bádání přineslo, jsou klasifikovány jako přinejmenším nejisté. I přes to se však v posledních letech objevují

¹ Podle Hostinského byly např. texty z *Šamotulského kancionálu do Ivančického* přejaty bez větších změn, druhé vydání je označováno za „nevalně změněné“ (OTAKAR HOSTINSKÝ, *Jan Blahoslav a Jan Josquin*, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1896, XXI). Ani Kouba nepředpokládá, že by texty byly obsahově měněny, počítá s opravami omezujícími se na „drobné, nepříliš početné korektury jazykové a básnické“ s tím, že jsou „texty přejímány zřejmě bez jakékoli proměny obsahové“ (JAN KOUBA, *Vzájemný poměr kancionálu Šamotulského a Evančického*, in: *Miscellanea musicologica*, Praha: Ústav pro dějiny hudby na Univerzitě Karlově v Praze, 1956, 25).

odborné práce, které se tohoto tématu začínají dotýkat. O editorech či sestavovateli kancionálů jakožto možných původcích textových úprav hovoří například i práce Marie Škarpové zabývající se *Šteyerovým kancionálem*.² Škarpová také upozorňuje na úskalí sledování těchto odchylek, přesto však nevyklučuje možnost získání zajímavých údajů o literárním životě raného novověku, které by možné bádání přineslo. V rámci svého bádání nad rukopisným kancionálem *Písň bratra Jana Augusty, kteréž dělal ve vězení*, jsem začala zjišťovat frekvenci a motivaci textových zásahů dobovými editory (či korektory) v bratrských tiscích, v nichž se mnohé písně z rukopisu nacházejí. Své bádání jsem rozšířila i na Augustovy písně, které známe pouze z tištěných zpěvníků a později také na Augustovu produkci v jinokonfesijních kancionálech. Provedená komparace ukázala rozpor mezi výše uvedenými tvrzeními o textové neměnnosti bratrské hymnografické produkce a dobovou praxí.³

V rámci tohoto příspěvku se pokusím představit další část výsledků svého dosavadního bádání. Pomocí komparace rukopisných i tištěných písňových variant, které byly přejaty do bratrských a následně i nebratrských kancionálů, se pokusím ukázat, jaké písně si editoři přejímající z bratrských zpěvníků v rozmezí 16.–18. století vybírali a proč, zda byly písně upravovány, a pokud ano, jakým způsobem tak bylo učiněno. Marie Škarpová uvádí, že kancionál jakožto médium konkrétního náboženského vyznání vybízí k výzkumu způsobů artikulace konfesijní identity. Písňový repertoár v něm obsažený je totiž normativně uspořádaný a sestavený za účelem správného nazírání učení dané církve.⁴

Domnívám se, že sledování textových odchylek vzniklých při přejímání písňového repertoáru je zajímavým prostředkem ke zkoumání konfesijních norem, přičemž přístup editorů k textovému materiálu je ukazatelem jejich pružnosti, či naopak neprostupnosti. Rukopisné pretexty Augustových písní přináší jedinečnou možnost zjistit, jak rozsáhlé úpravy byly v písních provedeny i ve srovnání s kvantitou změn ve variantách, jež známe jen z tisků. Proměny, k nimž dochází po zásazích sestavovatelů, pak odkrývají zákulisí jejich konfesijních a estetických preferencí. Mnohé vypovídá i výběr písní z Augustova repertoáru, který byl přejímán.

Samotní editoři upozorňují v předmluvách na prováděné zásahy. Důvody úprav uvádějí různé – estetické, stylistické, či věroučně motivované.

² MARIE ŠKARPOVÁ, „Mezi Čechy, k pobožnému zpívání náchylnými“: *Šteyerův Kancionál český, kanonizace hymnografické paměti a utváření katolické identity v 17. století*, Praha: FF UK, 2015, 110.

³ Uvedené problematice se věnuji ve své disertační práci.

⁴ Viz také ŠKARPOVÁ, „Mezi Čechy“, 24.

Je to praxe běžná pro většinu kancionálů raněnovověkého období bez ohledu na vyznání (viz předmluvy Jana Blahoslava, či Jana Amose Komenského, předmluvu k luterskému kancionálu Daniela Karla z Karlšperka z roku 1620 atd.). Motivace těchto upozornění vyplývá kromě jiného i z potřeby ujistit příjemce o věroučné správnosti předkládané produkce, která prošla cenzurou a kontrolou věroučné správnosti textů. Např. v jednotě bratrské byly oficiální tisky schvalovány radou starších, od tvorby, na kterou nemohla přímo edičně dohlížet, se jednota distancovala.⁵ Cenzurní dozor byl běžnou církevní praxí již od dob Lukáše Pražského a už na počátku 16. století byl bohoslužebný zpěv oficiálně redigován. Institucionální dohled měl však i katolický *Šteyerův kancionál*.⁶ Jeho editor se navíc v předmluvě prvního vydání vyhranil proti „jakékoli vazbě shromážděného písňového repertoáru k jiné než katolické konfesi [...] a výslovně požadoval, aby byl zpěvník vnímán výhradně v intencích katolické věrouky“.⁷

Augustových tištěných písní, ze kterých mohli vybírat sestavovatelé kancionálů 16.–18. století, známe asi kolem 150. I přes tak rozsáhlý repertoár se jich jenom necelých padesát dostalo mimo okruh bratrských kancionálů a pouze deset z nich má své místo ve zpěvnících katolických.

Pro potřeby této studie (a také své disertační práce, v níž o daném tématu pojednávám) jsem užívala internetovou databázi Hymnorum Thesaurus Bohemicus, pomocí níž jsem mapovala jejich výskyt. Do sledovaných pramenů jsem však zařadila i kancionály, které v databázi zpracovány nejsou – např. kancionály luterské. Z katolických kancionálů jsem do výběru zařadila *Kancionál český* Matěje Václava Šteyera (vydání 1683 i 1687, které bylo rozšířeno o několik dalších Augustových písní), *Capella regia musicalis* Václava Karla Holana Rovenského (1694), *Slavička rájského* Jana Josefa Božan (1719) a *Citaru Nového zákona* Antonína Koniáše (1727).

Z luterských zpěvníků jsem do výběru zařadila *Písně chval božských* Tobiáše Závorky Lipenského (1602), *Kancionál anebo Zpěvové církve evangelické* Daniela Karla z Karlšperka (1620), Jiřím Hartmannem vydaný

⁵ Svědčí o tom například spor s boleslavským tiskařem Vaňkem Oustským, který vytiskl (podle Řičana roku 1546, podle Baťové roku 1547) ze zjištěných důvodů výbor bratrských písní, jednota se následně od tohoto zpěvníku distancovala, zmínka o jeho existenci chybí i v úseku, v němž Blahoslav líčí posloupnost bratrských kancionálů (RUDOLF ŘIČAN, *Dějiny Jednoty bratrské*, Praha: Kalich, 1957, 196; ELIŠKA BAŤOVÁ, *Augustovo Registrum aneb Zpráva, co se kdy a o čem čísti má a jeho kontext: nové pohledy*, in: P. HLAVÁČEK (ed.), *O Felix Bohemia! Studie k dějinám české reformace*, Praha: FF UK, 2013, 195–213, 133).

⁶ ŠKARPOVÁ, „Mezi Čechy“, 58.

⁷ ŠKARPOVÁ, „Mezi Čechy“, 108.

Kancionál aneb Zpěvové poct a chvál božských (1685), *Poklady zpěvů duchovních* Johannese Millera (1710), *Evangelický kancionál* Václava Klejcha (1717) a Sargankovu *Citharu sanctorum* neboli *Lipský kancionál* (1737).

A konečně z utrakvistických zpěvníků jsem nahlédla do *Kancionálu* Jana Musophila Soběslavského (1585) a *Kancionálu celoročního* Tomáše Řešátka Soběslavského (1610). Ani v jednom z těchto dvou tisků se však nenachází žádná píseň z Augustova repertoáru.

Při snaze určit původce prováděných textových změn jsem pro úplnost pracovala samozřejmě i s kancionály dalšími (vydání bratrských kancionálů z let 1615 a 1618, Komenského kancionál z roku 1659 atp.).

Pramenné základny, z nichž byly vybírány písně do jednotlivých nebratrských kancionálů, a cesty textů mezi jednotlivými prameny již v mnohém zaznamenává odborná literatura zabývající se podrobně konkrétními zpěvníky.⁸ Mnou provedená komparace může dosavadní postuláty pouze potvrdit, příp. v některých ohledech zpřesnit či doplnit.

Největší zastoupení Augustovy produkce nalezneme v anonymním luterském kancionálu Daniela Karla z Karlšperka z roku 1620, který obsahuje nejširší okruh Augustových písní otištěných v nebratrských kancionálech vůbec. Své místo v něm našly tři desítky písní.⁹ V hojném počtu se nacházejí Augustovy písně také v kancionálu Jiřího Sarganka, což je však očekávatelné vzhledem k jeho rozsahu a vazbě na Komenského kancionál a na žitavské kancionálové tisky, z nichž Sarganek hojně čerpal.

Do pobělohorských katolických kancionálů byly vybírány zejména písně s nekontroverzní a nadkonfesijní tematikou. O vztahu repertoáru a přejímání písňového fondu z bratrských kancionálů již bylo pojednáno v řadě prací.¹⁰ Škarpová hovoří o vstřícně přijímaných písních z oblasti s obecně křesťanskou tematikou, zejména písních „tematizujících převážně základní situace křesťanského života, které byly zařazeny do oddílů písní ranních, večerních či obecných“.¹¹

⁸ Viz např. JAN MALURA, *Písně pobělohorských exulantů (1670–1750)*, Praha: Academia, 2010. ŠKARPOVÁ, „Mezi Čechy“, 2015 atp.

⁹ U Sarganka nalezneme cca 21 písní, u Rovenského 7, u Šteyera asi 8, u Božana 2.

¹⁰ Viz např. ELIŠKA BAŤOVÁ, *Kolínský kancionál z roku 1517 a bratrský zpěv na počátku 16. století*, Praha: KLP, 2011. MARIE HANZELKOVÁ, *Kancionály jednoty habrovanských* [online], [cit. 2016–08–05], dostupné z: http://is.muni.cz/th/13963/ff_d/. JAN KOUBA, Nejstarší české písňové tisky do roku 1550, in: *Miscellanea musicologica*, Praha: Univerzita Karlova, 1988, 21–92. MALURA, *Písně pobělohorských exulantů*, 2010. ŠKARPOVÁ, „Mezi Čechy“, 2015 atd.

¹¹ ŠKARPOVÁ, „Mezi Čechy“, 82.

Je nutno konstatovat, že tento okruh písní patří k nejméně rozšířeným bez ohledu na konfesi. Modelovým příkladem může být např. píseň s incipitem *Chvála budiž Hospodinu v tuto půlnoční hodinu*. Věřoučně problematičtější pasáže (či verše) mohly být velmi snadno nahrazeny, jak můžeme vidět v písní *Jižt jest čas vzhůru vstáti, tělu nedati spáti*, kterou nalezneme v kancionálech Šteyera, Božana i Rovenského (viz dále).

Hojně zastoupenou písní je také *Snažůjmež se v tomto světě Bohu ve všem líbiti*.¹² Svě místo má v kancionálech utrakvistických, habrovanských i katolických. Oblíbená byla zřejmě svým morálně-didaktickým aspektem a apelem na spravedlivý život křesťana.

Je to pro nás poněkud paradoxní zjištění, ale největších úprav se Augustovým písním dostává v kancionálech bratrských. Pokud bychom se podívali na historii písní otištěných již v *Rohově kancionálu* a dále přejímaných, zjistili bychom, že editoři postupovali velice systematicky. Písně přejímané do *Šamotulského kancionálu* upravují jazykově, stylisticky, ale i teologicky, se snahou o co nejpřesvědčivější vyjádření, které je pokud možno věrné znění biblického textu. Tytéž písně přejaté dále do *Ivančického kancionálu* jsou ponechány již vesměs bez větších změn. Můžeme předpokládat, že byly tehdejšími editory považovány za již dostatečně zrevidované a další úpravy nebyly považovány za nutné. Korekcí však prošly písně, které byly poprvé otištěny v *Šamotulském kancionálu* a poté byly přejímány do vydání z roku 1564, a dále samozřejmě písně, jejichž pre-text známe z rukopisného kancionálu a jež byly poprvé otištěny až roku 1564. Ty jsou nejlepším svědectvím toho, nakolik se finální podoba písně tradovaná v tištěné podobě liší od autorského pre-textu. O rukopisných zpěvnících se bratrské prameny zmiňují jen jaksi mimoděk, nepatřily do rámce oficiální produkce a neprošly ani ideologickou cenzurou.¹³

Od vydání *Ivančického kancionálu* se začínají utvářet dvě linie Augustovy „postprodukce“. Jednu tvoří podoba písní přejímaných z *Ivančického kancionálu*. Z něho přebírá do svého repertoáru např. luterský kancionál Daniela Karla z Karlšperka, který zachovává některé sloky vynechané v pozdějších vydáních bratrských, a tedy i jinokonfesionálních kancionálů, přebírajících písně z pozdějších vydání bratrských zpěvníků. Další linii tvoří písně upravené bratrskými editory ve vydání z roku 1615, pro jehož

¹² Augustovi ji přisuzuje až Krčmův rejstřík z roku 1598 (JAN KOUBA, Blahoslavův rejstřík autorů českobratrských písní a jeho pozdější zpracování, in: *Miscellanea musicologica*, Praha: Univerzita Karlova, 1962, 1–175).

¹³ Viz např. JAN KOUBA, Od husitství do Bílé hory (1420–1620), in: J. ČERNÝ, J. KOUBA, V. LÉBL, J. LUDVOVÁ, Z. PILKOVÁ, J. SEHNAL, P. VÍT (eds.), *Hudba v českých dějinách: Od středověku do nové doby*, Praha: Supraphon, 1989, 115–116.

potřeby byly písně kráceny a upravovány. Bohužel odborná literatura těmto tiskům zatím nevěnovala mnoho pozornosti, takže podrobnější informace bude muset přinést teprve další bádání. Jednou ze zásadních změn je jiná struktura kancionálu. Z předmluvy také vyplývá, že v písních byly upravovány zastaralé výrazy, nejasné formulace, písně s nezdařenou rytmickou stavbou, obtížnou melodií atp. Nově přidány byly písně o dosud nezastoupených člancích věrouky. Augustových písní se týká zejména výrazné zkracování, o kterém se bratři v předmluvě zmiňují. Z těchto vydání přejímá Komenský a písně dále upravuje, cizeluje strofickou stavbu písní, upravuje rýmy či je nově vytváří na místech, kde chybí. Z Komenského kancionálu dále přebírají např. pobělohorské katolické zpěvníky, v nichž písně procházejí dalšími úpravami.

Obecně můžeme říci, že při přejímání písní do nebratrských kancionálů se menšího rozsahu úprav dostává Augustovým písním v luterských kancionálech. Např. kancionál Daniela Karla z Karlšperka ponechává 70 % písní beze změny, u těch ostatních obmění pár slov (ať už je motivací těchto drobných sémantických posunů dosažení konfesijně vhodného termínu či estetické důvody). Nejradikálnější změnou pak je vypouštění slok, jež byly vnímány z obsahového hlediska jako redundantní.

Kromě odstraňování specifického bratrského výraziva bývají Augustovy písně často redukovány vypouštěním slok v úsecích, v nichž je autor příliš popisný, nebo ve kterých s didaktickou snahou o co největší přesnost předkládané látky v několika slokách variuje jedno téma. Konfesijně motivované úpravy bychom v luterských kancionálech hledali velice obtížně, můžeme předpokládat, že to je částečně i proto, že jejich repertoár měl v písních, v nichž se řešila tematika odlišná od bratrských důrazů, výrazné zastoupení od autorů z vlastních řad.

Kancionály nejnovější (např. Elsnerův) repertoár z velké části pouze přejímají, prováděné úpravy jsou již minimální. Jsou-li, pak jsou prováděny z estetických důvodů (např. změna slovosledu písně, nahrazení zastaralého či nesrozumitelného výrazu výrazem novějším, srozumitelnějším atp.). Kancionály ostatních konfesí se snaží také vyhnout nesrozumitelným pasážím písně, zejm. ty katolické tendují k co nejjednoznačnějšímu a nejsrozumitelnějšímu vyjádření. Škarpová zmiňuje příklady zásahů motivované snahou o co největší teologickou správnost, které také cizelovaly písně po stránce stylistické.¹⁴ V luterských kancionálech takové množství drobných úprav nenalezneme.

¹⁴ ŠKARPOVÁ, „Mezi Čechy“, 161.

I přes nekontroverzní a opatrný výběr zejména katolických editorů procházely písně celou řadou úprav a sémantických modifikací. K těm očekávatelným patří samozřejmě v první řadě odstraňování okruhu výrazů typických pro bratrskou terminologii či zasahování do textových pasáží zpracovávajících odlišné články učení – např. rozlišování věcí podstatných, služebných a případných; vztah k Písmu, které mělo v jednotě přední postavení, neboť zprostředkovávalo Boží Slovo; pojetí večere Páně atp.

Kromě předpokládatelného nahrazování pojmů „bratr“ či „sbor“ můžeme nejvýraznější zásahy do písní spatřovat v pasážích, které se dotýkají Písma svatého. Jednotlivé konfese nejenomže nahrazují pojmenování *Bible* jimi užívanou terminologií, ale přeformulovávají i celé verše vyjadřující rozdílný vztah k Písmu a jeho užívání. V luterských kancionálech bývá slovo „Čtení“ nahrazeno synonymickými výrazy – „Slovo“ (Zpěv 1620) event. „Slovo Boží“ (Pís 1602). Nejméně problematickou se bratrská terminologie jeví Sargankovi, který ji nechává nezměněnou.

„Cesta k nebi nová, živá
od Boha k spasení daná
jestiť Kristus v svém životě,
kterýž to vedl v tomto světě.
Jenž se káže v svatém Čtení,
všem lidem k jich osvícení,
aby poznali cesty své,
žeť Božím nejsou podobné.“
(IK)

„V něm kázal v svém učení,
všechněm lidem k osvícení,
aby poznali cesty své,
že Božím nejsou podobné.“
(EK 1717, CS 1737)

V katolických kancionálech jsou pasáže, jež by mohly konotovat individuální čtení Bible laiky, eliminovány a nahrazeny formulacemi, z nichž vyplývá nedílná úloha církve, resp. kněze při zprostředkovávání obsahu Písma věřícímu jedinci:

„Rozsoudic své svědomí
zákonem víry Čtení
poklony, pocty činíme,
Pánu se vyznávejme.“
(IK, CS 1737)

„Rozsoudic své svědomí
podlé Církve učení
poklony, pocty činíme,
Pánu se vyznávejme.“
(Šte 1683, Cap 1694, Slav 1719)

Škarpová podává podobný příklad, když zmiňuje úpravu původně nekatolické písně *Otče náš milý Pane*, v níž jsou poslední dvojverší „nachyl uši k slyšení, zapal srdce ke čtení“ v katolických kancionálech druhé poloviny 17. století odstraněna a nahrazena spojením: „nachyl uši k slyšení, zapal srdce k věření“¹⁵

¹⁵ ŠKARPOVÁ, „Mezi Čechy“, 156.

Zajímavější nuance nalezneme na místech pojednávajících o Kristově osobě. V Augustových písních bývá Ježíš nazýván bratrem, naším Spasitelem atp., což z hlediska katolického učení o Trojici svaté mohlo vyznít nepřístojně. Podobně verše, které kladou člověka na roveň Syna Božího, nahrazují formulace, v nichž je pozornost obrácena k osobě Boha Otce:

„chtěls ji [tj. spravedlnost] vždy činiti,
naším bratrem býti...“
(IK)

„chtěls ji [tj. spravedlnost] vždy činiti,
naším Otcem býti...“
(Šte 1683, Cap 1694)

Dalším typem úprav, který můžeme demonstrovat na příkladu písně *Chvála budiž Hospodinu v tuto půlnoční hodinu*, jsou modifikace christologicky zaměřených veršů týkajících se spasení člověka a Kristovy role v tomto procesu, v nichž se namísto toho zdůrazňuje osoba svaté Trojice:

„A tobě, Kriste Ježíši,
Králi a Kněze nejvyšší,
jenž za lid před Otcem stojíš,
za naše spasení prosíš.“
(IK)

„A tobě, Kriste Ježíši,
Králi a Kněze nejvyšší,
jenž s Otcem v Trojici sedíš
a o naší potřebě víš.“
(Cap 1694)

Augustova hymnografická tvorba je těsně provázaná s biblickým textem a bratrskou věroukou a obsahově zpracovává sumu bratrské teologie. Například Augustova píseň *Boha v bytu jediného* je ve své podstatě pojednáním vysvětlujícím princip Boží podstaty a bytnosti. Pasáže zabývající se tímto tématem nalezneme i v jiných písních. V novějších vydáních bratrských kancionálů však byly tyto leckdy teologicky komplikovaně zformulované pasáže vynechány, či substituovány vhodnějšími a srozumitelnějšími:

„Otec všeho jest počátek,
Syn v Otcí má svůj příbytek,
to slovo z něho se rodí,
skrže něž Otec vše tvoří,
v nichž obou život přebývá,
Duch svatý, jímž vše bytné ožívá.“
(IK)

„Otec jest počátek všeho,
Syna má sobě rovného:
kteréhož před věky zplodil,
potom skrz něj svět vyvodil,
od nichž obou Duch pochází,
svými dary všudy se rozchází.“
(B 1659, CS 1737).

Dalšími úpravami procházely písně, v nichž bylo pojednáváno o Kristově životě zavádějícím, nepřesným či dehonestujícím způsobem:

„A jsa královského rodu,
vyvolil sobě chudobu,
nemaje svého dědictví,
bydlil s matkou svou v podružství.“
(ŠK)

„A jsa královského rodu,
vyvolil sobě chudobu,
neměl, kde by hlavu sklonil,
tak se k chudým příučástnil.“
(B 1618)

Za samostatnou úvahu by v rámci raněnovověké ediční praxe stály zásahy do emocionálně zabarvených pasáží pojednávajících o Kristově utrpení, v nichž Ježíš pláče, kvílí a jinými způsoby projevuje svoji lidskou slabost. Píseň, z níž pochází ukázka popisující mučení a ukřižování Krista s incipitem *Popatř má milostná duše na Pána Ježíše*, nikdy nevyšla tiskem. Vynechávky či jiné textové zásahy eliminující emocionální místa však nalezneme i v jiných publikovaných textech. Vyjadřování Kristovy emoционаality se však řídilo estetickými i věroučnými zákonitostmi a tradicí, jež se Augustově svébytné poetice nedařilo vždy naplňovat:

„Jde s velikou svou hanbou
s tváří studu plnou,
sláva Otce všemohoucího,
i všeho království nebeského,
jsa hrozným divadlem tvorů všeho.

An se nad ním vše děsí
nepřátelé těší,
srdce jeho přetěžce svírá,
pro hřích, pejchy tvé a slávy světa,
ó hořkosti převelmi ukrutná.

[...]

Tak až kosti <|>uštěly
různo se rozešly,
on je po bolestech svých sčítal,
žalostně a hrozně vykřikoval,
tuť žalmy prozpěvoval,
s pláčem k Bohu volal,
až se v něm srdce rozpustilo,
v vosk: síly v něm již víc nebylo,
přilnutí jazyku k dásni přišlo.

V tom svém k Bohu úpění,
se obětování,
slyšel (an hlavou potřásajíc)
všickni se mu rouhají,
posměšně
hahá s radostí naň vykřikují.“
(PJA)

Augustova autorská koncepce založená na přejímání úseků biblického textu a jejich převádění do písňových konstruktů vytváří mnohdy ve spojení s jeho neumětelstvím na poli básnickém nevhodně vyznívající a teologicky nedomyšlené formulace. Následující ukázka pochází z rukopisné varianty písně *Vstoupil Kristus vzhůru z světa nízkosti* a nalezneme v ní aluze na verše z druhé kapitoly epištoly Efezským pojednávající o Kristově milosti. Toto téma tvoří jednu z konstant Augustovy hymnografické tvorby. Předpokládám, že je pozůstatkem z období, kdy Augusta sympatizoval s luterstvím. Následující výroky popisující zvýšení člověka a jeho posazení spolu s Kristem po pravici Božího trůnu mohly vyznívat dobovému posluchači nepokorně, byly tedy pro potřeby tištěného kancionálu upraveny:

„Radujte se věrní,
lidé kající,
jsouc jeho poslušní,
s ním zde trpící,
že jste zvelebeni,
zvejšeni,
v svém člověčenství,
skrz Božství,
Pána Ježíše.
Jež jest vaše hlava,
vy jeho tělo,
dary své vám dává,
byť jeho dílo
podstatně, služebně,
všemocně
se působilo,
v vás bylo,
jeho spasení.
Jižť vás láskou vzkřísil,
z vaší mrtvosti,
na pravici vsadil s sebou v synovství,
byste z víry živi,
s ním byli...“
(PJA)

„Radujtež se věrní,
lidé kající,
jsouc jeho poslušní,
s ním zde trpící,
že jste zvelebeni,
zvýšeni,
v svém člověčenství
skrz Božství
Pána Ježíše.
Jenž jest vaše hlava,
vy jeho tělo,
dary své vám dává,
byť jeho dílo,
podstatně, služebně,
vše mocné
se působilo,
v vás bylo
jeho spasení.
Jižť vás částkou vzkřísil
z vaší mrtvosti,
v naději dal částku své oslavnosti,
byste živi z víry
s ním byli...“
(IK)

Není to příliš obvyklé, ale někdy editor postupuje i opačným způsobem a kromě eliminace či substituce texty upravuje také přidáním nově vzniklých strof. V rámci bratrských kancionálů občas docházelo k tomu, že v Augustově písni byla ponechána jen část (pár úvodních strof, nebo pár vybraných strof z písně) a zbytek byl nově dotvořen. Takto postupoval např. upravovatel písně *Otec, Syn i Duch svatý, Pán Bůh náš jediný* ve vydání z roku 1615 a po něm samozřejmě i další sestavovatelé kancionálů

bratrských i nebratrských. V *Ivančickém kancionálu* měla píseň 22 slok, pro potřeby vydání z roku 1615 byla upravena a k šesti počátečním slokám byly další sloky nově přidělaný. Jan Blahoslav si například při úpravách Augustovy písně s incipitem *Kristus choť svou církev svatou tak zamiloval* zapůjčil jen některé verše a zkomboinoval je s verši tiskem nikdy nevydané písně *Znejmež matku v Božím sňatku býti v čistotě*, přičemž do originálního znění ještě dále zasahoval a některé textové pasáže samozřejmě ještě dále dotvořil a upravil.

Trichotomní struktura písní také dobře umožňovala upravit, nahradit či přidat finále písně. V případě náhrady byly nově dosazovány sloky, které byly ustálené v kancionálech té které konfese.

Např. u adventní písně *Vítej Jezukriste s nebeské výsosti* přidává Šteyer navíc jedenáctou sloku. Její finále se obrací k Bohu s prosbou o ochranu před pekelnými úklady:

„Jezu Kriste Králi, milý Spasiteli.
My k tobě voláme
náš Vykupiteli.
R: Rač nás uslyšeti,
Kriste, tvorče milý,
nedávej nás v bydlo,
v pekelné osidlo,
Kriste Králi náš.“
(Šte 1687)

V rámci bratrských kancionálů byly zmínky o pekle vnímány jako problematické, jak o tom svědčí vynechávky Augustových apokalyptických výjevů v některých písních, či cenzura veršů zmiňujících peklo.

Finále u písně *Kristus kněz, chtě své oběti* přidává také *Lipenský kancionál*. Jeho obsahem je prosba o setrvání věřících v pravé víře:

„Amen Pane, rač to dáti
bychom mohli setrvati,
v pravé víře
s tebou věčně bydliti.
Amen.“
(Lip 1602)

Pokud bychom měli komplexně zhodnotit přístup jednotlivých upravovatelů, za nejradikálnějšího bychom označili Šteyera. Co se týká úprav v ostatních katolických kancionálech, jejich editoři jednak nepřebírají takové množství písní, abychom mohli dospět v rámci naší komparace k nějakému validnímu tvrzení ohledně jejich edičního přístupu, navíc je

repertoár již přejat v upravené podobě od Šteyera a oni do něj posléze zasahují jen minimálně. Například písně otištěné v Božanově *Slavičku rájském* se přidržují verze, kterou známe z kancionálu Šteyera, jak už ukázal předchozí výzkum.¹⁶ Nalezneme v nich již pouze „kosmetické“ stylistické zásahy či estetické úpravy. Podobně hodnotit bychom mohli i úpravy provedené v kancionálu Rovenského.

Podle Škarpové byla jedním ze Šteyerových kritérií výběru písní z jinokonfesijských kancionálů mj. i „úplná či alespoň téměř úplná nezávadnost textu z hlediska katolické vírouky, která byla v případě potřeby doladěna textovými úpravami“.¹⁷ Z téměř čtyř set přejatých původem nekatolických textů se většina objevila v nezměněné podobě, resp. ve verzi tradované v předchozích písňových souborech, a prováděné úpravy byly pouze minimálními zásahy, jejichž rozsah byl motivován „snahou o maximální možné respektování původního znění skladby“.¹⁸ Výsledky naší komparace nad Augustovou produkcí však ukazují, že Šteyer jeho písně leckdy zkracuje až na polovinu vypouštěním redundantních slov a vytváří co nejjednodušší tematickou a dějovou linii. Do zbylého a znovu pospojovaného písňového materiálu již ale mnohdy nezasahuje. Vypadá to, jako by jeho motivací bylo předat pro příjemce co nejjednodušší a nejsrozumitelnější sdělení nejenom adaptovaného biblického textu, ale zejména věroučné tematiky zpracované v písní. Vypouštěné strofy neobsahují žádná závadná místa, spíše byl jejich obsah vyhodnocen jako nepotřebný. Výraznou eliminací prošla více než polovina písní z Augustova repertoáru (například píseň *Ó nejmilostivější Otče náš, ty vždy ustavičnou péči o nás máš* má místo deseti slov pět; *Zpívejmež všickni vesele chválíc Krista Spasitele* místo dvaceti slov třináct, *Vstoupil Kristus vzhůru z světa nízkosti* místo patnácti slov pět atd.).

Podobný přístup u ostatních editorů není tak obvyklý. Jako příklad, kdy tak výjimečně postupoval luterský sestavovatel kancionálu, můžeme uvést píseň *Přikazateli Ježíši, ty máš slova života* ze zpěvníku vydaného Danielem Karlem z Karlšperka. Po verších zpracovávajících šestou kapitolu Lukášova evangelia o blahoslavenstvích a běda je vynecháno osm didakticko-moralizujících slov písně, v nichž Ježíš promlouvá ke svým učedníkům (a potažmo i k obci věřících) a nabádá je k spravedlivému životu.

Jestliže bychom Šteyera hodnotili jako editora nejradiálnějšiho, pak o Jiřím Sargankovi bychom mohli říci, že je upravovatelem nejosobi-

¹⁶ Malura hovoří také o 60 % shodného repertoáru (JAN MALURA, PAVEL KOSEK [eds.], *Slaviček rájský*, Brno – Ostrava: Host – Ostravská univerzita v Ostravě, 1999, 20).

¹⁷ ŠKARPOVÁ, „Mezi Čechy“, 171.

¹⁸ Tamtéž.

tějším. Repertoár jeho kancionálu je přejat z kancionálů Komenského, Třanovského, žitavských tisků atp. Podle Jana Malury obsahuje Sargankův kancionál zhruba 15 % z bratrského repertoáru.¹⁹ Malura uvádí, že oproti mladším evangelickým skladbám přejímal Sarganek bratrské písně s respektem k originálnímu znění, přesněji k úpravám, které provedl Komenský: „nepozměňoval vlastními zásahy jejich text, přestože strohá, do pozadí zatlačená emocionalita těchto skladeb zřejmě nevyhovovala jeho pietistickému naturelu.“²⁰ Sarganek ovšem nepřijímal pouze z Komenského kancionálu. Např. z Třanovského zpěvníku je nejspíš přejata píseň *Cesta k nebi nová živá*, z Millerova *Pokladu zpěvů církevních* píseň *Nuž všickni znovuzrozeni* atp. Při sledování textových změn musíme brát v potaz, že v těchto zpěvnících již písně v různě upravených verzích figurovaly. Sarganek písně dále dotvářel, např. v již zmiňované *Vítej Jezukriste z nebeské výsosti* upravuje čtvrtou sloku a posouvá její obsah k většímu emocionálnímu vyznění:

„Ó co s tebou hnulo,
žes se tak ponížil?
Co k tomu přivedlo,
aby hříšným sloužil?“
(IK)

„Ach což tebou hnulo,
tak pro nás by toužil?
Co k tomu přivedlo,
aby hříšným sloužil?“
(CS 1737)

Jeden z nejzajímavějších edičních zásahů můžeme nalézt v písni *Otec, Syn i Duch svatý, Pán Bůh náš jediný*. Už v bratrském kancionálu z roku 1618 ji nalezneme upravenou – prvních šest slok je ve stejném znění, v jakém se píseň nachází v *Ivančickém kancionálu*, od šesté sloky je píseň nově dotvořena. Komenský tuto přetvořenou variantu přebírá a dále upravuje.²¹ Sarganek píseň přejímá z Komenského s jeho úpravami, ale zároveň k ní znovu přidává z *Ivančického kancionálu* čtvrtou až šestou sloku písně. Otázkou samozřejmě zůstává, s jakým pramenem pracoval. Výpustka však nebyla provedena Komenským. Vynechané sloky už nenalezneme ve vydání z roku 1615. Od tohoto vydání byla píseň přejímána ve značně upravené verzi (např. vydání *Pokladu zpěvů* z roku 1710 se věrně drží ivančického znění). Nově vytvořená je také desátá a jedenáctá sloka povzbuzující srdce věřícího křesťana ke kajícímu postoji nad jeho hříchy.

¹⁹ MALURA, *Písně pobělohorských exulantů*, 165.

²⁰ Tamtéž.

²¹ V luterském kancionálu Daniela Karla z Karlšperka z roku 1620 nebo v *Pokladu zpěvů církevních* z roku 1710 nalezneme verzi písně z *Ivančického kancionálu*.

Otec, Syn i Duch svatý
Pán Bůh náš jediný
budiž od nás veleben
v milosti nesmírný,
neb nám cestu k spasení
sám ráčil najíti
a pokání svatě hříšníkům
kázati.

Byť je z víry činili srdečnou
vděčnost,
srdcem živým horlivým,
v naději, milosti,
spravedlnosti i života slávy
pokorně,
žeť s ním budou v Kristu
přijíati milostně.

R: Budiž z toho Bohu chvála,
čest, moc, jasnost, sláva
vždycky na věky věkoma.

Andělůmť neučinil Bůh také
milosti
neb je k pomstě odložil,
v hněvu prchlivosti,
ale lidem čas, místo ku
pokání dává,
ó běda, kdož toho jinakě
užívá.

Velmiť jest trpělivý
a shovívající,
jsa k hříšným lítostivý,
dlouhočekající,
nechť by kdo v hříších
a v bludích svých zahynul,
než čině pokání,
na věky s ním živ byl.

Ač pokání svatému dosti
učiniti
nebylo lze žádnému jeho
vyplniti,
však jest to sám Bůh Otec
předivně obmyslil,
aby jeden sám je za všechny
vyplnil

Otec, Syn, i Duch svatý,
Bůh v bytů důstojný,
budiž od nás veleben,
v milosti přehojný.
Neb nám cestu k spasení
ráčil ukázati,
poručiv pokání hříšníkům
kázati.

Byť je z víry činili,
s srdečnou vděčností,
srdcem živým, horlivým,
v naději milosti
a svého skrze Krista tak
ospravedlnění
i jistěho s Bohem svým
Otcem smíření.

R: Budiž z toho Bohu chvála,
bez přestání stálá,
žeť se nám ta milost stala.

Anjelůmť neučinil takové
milosti,
ku pomstě je odložil
v hněvu prchlivosti,
ale lidem čas, milost ku
pokání dává,
Ó běda, kdož předce
v hříších svých zůstává.

Bůhť sic jest trpělivý
a shovívající,
hřešícím lítostivý,
dlouhočekající:
nechť, by kdo v hříších
a bludích svých zahynul,
než čině pokání pekla zlého
minul.

Protož ve jménu Krista
zvěstuje pokání,
v Církvi, v níž službu zřídil
hříchů z nás k snímání,
od sluh věrných i lidu
v Krista věřícího,
v tom života jeho
následujícího.

Otec, Syn i Duch svatý
Bůh v bytu důstojný,
budiž od nás veleben
v milosti přehojný,
neb nám cestu k spasení
ráčil ukázati,
poručiv pokání hříšníkům
kázati.

Byť je z víry činili,
s srdečnou vděčností,
srdcem živým, horlivým,
v naději, milosti
a svého skrze Krista tak
ospravedlnění,
i jistěho s Bohem svým
a Otcem smíření.

Budiž z toho Bohu chvála,
bez přestání stálá,
žeť se k nám ta milost stala.

Anjelůmť neučinil takové
milosti,
ku pomstě je odložil,
v hněvu prchlivosti,
ale lidem čas, místo ku
pokání dává,
ó běda, kdož předce
v hříších svých zůstává.

Z něhož by účastníci brali
doplnění,
jsouc s ním spolu kající
v jeho posvěcení,
tak milost i spravedlnost
v něho nalezli
a života slávy hodně
docházeli.

Však kdožkoli pokání činiti
nebudou,
svědčít Pán, že břemena
hříchů svých nebudou,
nicť jim neprospěje o něm
mrtvé věření,
chrám, půst, i almužny,
marná rozhříšení.

Neb Syn Boží z lítosti
člověka padlého
sstoupil na svět s výsosti
z vůle Otce svého,
ten sám za nás přijal v těle
plně pokání,
činil je vždy snažně v svém
divném zmaření.

I padlým po milosti Boží již
přijaté,
že potřeba pokání, učí
Písmo svaté:
i příklad nám dává na králi
Davidovi,
na apoštolech, a zvláště na
Petrovi.

Neb Syn Boží z lítosti
člověka padlého,
sstoupil na svět z výsosti
z vůle Otce svého,
by byl snižen i pohaněn
(pro poblouzení našich
hříchů)
a je přivedl k shlazení.

Od svého narození právě až
do smrti
měl nad hříchy lidskými
srdečné bolesti,
plakal, kvíлил, pokuty těžké
podstupoval,
a tak lidské hříchy sám na
sobě trestal.

Za něž sám Pán se modlil,
byť nezahynuli,
z pádu jich pozdvíhoval, by
v víře zůstali:
ó blaze, kdož s Kristem
v jednotě přebývají,
neb ti mnohou pomoc
k spasení mívají.

Od svého narození právě až
do smrti
měl nad hříchy lidskými
srdečné bolesti,
plakal, kvíлил, pokuty těžké
podstupoval,
a tak lidské hříchy sám na
sobě trestal.

Aj tento sám jediný jsa
s hříšnými počten,
byl jest právě kající,
ze všech z nich nalezen,
kterýž se v tom za všechny
Otcí obětoval,
dar k vůni pochotný v ohni
smrti hořal.

Až i ospravedlněným
potřeba pokání:
nebt i oni též hřeší
z nepamatování
a někdy z nevědomí a z těla
nemoci,
všaktí mají Přímluvce v nebi
na pravici.

Aj tento Syn jediný jsa
s hříšnými počten,
byl jest od Boha ubit,
ač hříchů byl prazen,
jakž (pomysliž!) povede se
všem nekajícím
a na truc tej milosti
svévolně hřešícím?

Ježž Bůh Otec zachutnal
s srdečnou vděčností,
mile jej k sobě přijal na trůn
velebnosti,
tuť dům slávy jeho vůni
libou naplnil,
až na zemi k lidem v duchu
svém ji vyřil.
(IK)

Byť když věrné pracují z víry
spravedlnosti,
tělo své s hříchy mrtví,
povstávají z zlosti,
pro své pády nebyli věčně
potupeni:
neb pro Krista není jim nic
k zatracení.

Bůh sic jest trpělivý
a shovívající,
hřešícím lítostivý,
dlouhočekající
nechtě, by kdo v hříších
svých a bludích zahynul
než, čině pokání, pekla
zlého minul.

Bůh Otec radost mívá
s anjely na nebi
nad hříšným, jenž činívá
pokání na zemi,
vstříc jemu vychází a jej
mile objímá
a Kristus Pán laskavě k sobě
přijímá.

Dárce štědrý Duch svatý jest
utěšitel jich,
činíť jim slavné hody
v obcování svatých:
aj tíť spolu s církví v jednom
duchu hodují,
Bohu svému v jednotě
božství děkují.

Budiž z toho Bohu chvála,
bez přestání stálá,
žeť se nám ta milost stala.
(B 1659)

Dar od Otce světlosti shůry
sstupající,
a z Kristovy plnosti jest
srdce kající,
zkroušené, ponížené, pro
hřích zarmoucené,
v postu, v pláči, k Bohu cele
obrácené.

Kdož se v tom obětuje
a milosti hledá,
tělo s hříchy křížuje, Bůhť
jím nepohrdá
pro Ducha Krista Pána, jenž
v něm to vše dělá,
skrže něhož v lidech Bůh
divně přebývá.
(CS 1737)

Závěr

Na jedné konferenci po vyslechnutí mého příspěvku o problematice edičních úprav, cenzurních zásahů do Augustových písní a jejich příčinám konstatovala nejmenovaná literární teoretička, že je z provedených úprav přeci zřejmé, nakolik se Augustovy písně kvalitativně posunuly. Rozpačitě dodávala, že cenzura v jeho případě udělala přece dobrou službu. Literární (ani jiná) historie se touto otázkou příliš nezabývala. Jediným, kdo zmínil roli cenzury a dopad edičních úprav na Augustovu hymnografickou tvorbu, byl Hrabák, který glosoval Blahoslavovy zásahy do textu vágním tvrzením: „byl to ovšem postup leckdy hodně subjektivní, který prospěl sice písním formálně a ideově slabším, ale poškozoval autory osobitě vyhraněné, např. Jana Augustu; obdobně si však počínali i dřívější redaktoři“.²² Bez ohledu na kvalitu výsledného produktu, který je předkládán recipientům, je evidentní, že dobové okolnosti vytvořily zvláštní rozpor. Autora vědomě tvořícího pro církev, v níž byla píseň součástí kolektivního vlastnictví, vytvářená za jasně daným účelem a s danou funkcí. Přesto byl Augusta nespokojený s prováděnými úpravami – a jak

²² JOSEF HRABÁK, *Dějiny české literatury, díl 1: Starší česká literatura*, Praha: Československá akademie věd, 1959, 372.

o tom svědčí prameny, nebyl zdaleka jediný.²³ Z cenzurních zásahů je navíc zřejmé, že požadavky na výslednou formu kvalitního textu se epochu od epochy liší stejně, jako se liší parametry na konfesijní nezávadnost písně: „Jednání cenzury v kontinuitě s kulturním projektem příslušné doby se projevuje tím, že cenzura spoluvyjadřuje a spoluvytváří představu o dobově ‚správné‘ podobě literatury“.²⁴ Dovedeme-li své úvahy do logických důsledků, můžeme na konec všech zpěvníků postavit *Evangelický zpěvník* z roku 1979, v němž otištěná Augustova píseň *Mládenec blahoslavený* již po provedených úpravách prakticky v ničem nepřipomíná píseň z *Šamotulského kancionálu*. Mohli bychom tedy říci, že dnešní doba za určitých okolností nakládá s písňovou produkcí velmi podobě jako raněnovověcí editoři.

Nejpřísněji k Augustově produkci přistupovali bratrští editoři – písně zkracovali i prodlužovali, upravovali rytmickou stavbu, rýmové dvojice, nahrazovali nesrozumitelné výrazy srozumitelnými, zastaralé novějšími, upravovali pasáže s teologicky nevhodně zpracovanou tematikou aj. V průběhu doby se také proměňovala estetická kritéria, s nimiž editoři přistupovali k úpravám – dokladem proměny estetických měřítek jsou Komenského úpravy strofické stavby písní. Trendy doby a posuny ve věroučných otázkách, k nimž došlo, pak dosvědčuje ustupující tendence k rozlišování věcí podstatných, služebných a případných a eliminace této tematiky z písní. Tento proces neustává v žádném vydání a svědčí tak o pečlivosti bratrského přístupu ke kancionálovým tiskům.

I přesto, že byly do jinokonfesijních kancionálů 16.–18. století přebírány písně s obsahem, jež bychom mohli hodnotit jako konfesijně nezávadný, vztahující se k obecným otázkám křesťanského života, sestavovatelé zpěvníků písně přesto cizelovali v rovině estetické i teologické. Lišil se pouze jejich přístup a rozsah prováděných úprav. Dochází k eliminaci věroučně nežádoucích prvků, jakými bylo například bratrské pojmosloví či konfesijně nevhodná témata zapracovaná v písních (např. učení o večeři Páně, věcech podstatných, služebných a případných). Již Škarpová upozornila, že i drobné sémantické posuny týkající se zásahů na rovině bytí jediného slova, byly z věroučného hlediska velmi podstatnými.²⁵ Menšími úpravami prochází Augustův repertoár ve zpěvnících luterských. Vynechávány v nich jsou sloky variující základní téma písně či konfesijně nevyhovující výrazy.

²³ Např. Jan Poustevník žádal otištění svého rukopisného zpěvníku bez provádění úprav.

²⁴ MICHAEL WÖGERBAUER, PETR PÍŠA, PETR ŠÁMAL, PAVEL JANÁČEK A KOL, *V obecném zájmu: Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*, Praha: Academia, 2015, 27.

²⁵ ŠKARPOVÁ, „Mezi Čechy“, 156.

V katolické produkci je patrný důraz na srozumitelnost předkládaného znění. Zejména Šteyer písňe výrazně zkracuje do hotové esence tématu, jež byla teologicky i tematicky nekomplikovaná. Pečlivostí svého přístupu se katoličtí editoři nelišili od bratrských. Z perspektivy naší doby by se mohlo zdát, že kromě společného písňového fondu je to další z věcí, kterou mají tyto dvě odlišné církve společnou.

Užití prameny a literatura

Staré tisky

- B 1618 *Písně duchovní evangelistské*, [Kralice: bratrská tiskárna], 1618. (*Knihopis*, č. 12872. Praha, NK ČR: 54 F 11303.)
- B 1659 JAN AMOS KOMENSKÝ, *Kancionál, to jest, Kniha žalmů i písní duchovních*, Amsterdam: Christoffel Cunradus, 1659. (*Knihopis*, č. 3710. Brno, Moravské zemské muzeum: PK-A-0001. 879.)
- Cap 1694 KAREL VÁCLAV HOLAN, *Capella regia musicalis*, Praha: Jiří Laboun (starší), 1694. (*Knihopis*, č. 1458. Praha, NK ČR: 54 A 48.)
- CS 1737 JIŘÍ SARGANEK, *Cithara sanctorum neboli Lipský kancionál*, Lipsko: Samuel Benjamin Walther, 1737. (*Knihopis*, č. 15221. Praha, NK ČR: 54 J 9285.)
- EK 1717 VÁCLAV KLEJCH, *Evangelický kancionál*, Žitava: Václav Kleych, 1717. (*Knihopis*, č. 3972. Praha, NK ČR: 54 K 015347.)
- Hart 1685 MICHAL HARTMANN, *Kancionál aneb Zpěvové poct a chvál božských*, Žitava: Michal Hartmann, 1685. (*Knihopis*, č. 3716. Praha, NK ČR: 54 E 73.)
- IK *Písně chval božských. Písně duchovní evangelistské*, [Ivančice: bratrská tiskárna], 1564. (*Knihopis*, č. 12861. Praha, NK ČR: 54 A 32.)
- K 1620 DANIEL KAREL Z KARLŠPERKA, *Kancionál aneb Zpěvové církve evanjelitské*, 1620. (Praha, NK ČR: 54 E 1, 54 B 52.)
- Kon 1727 ANTONÍN KONIÁŠ, *Citara Nového zákona*, Hradec Králové: Václav Jan Tybely, 1727. (*Knihopis*, č. 4288. Praha, NK ČR: 54 E 78.)
- Mill 1710 JOHANNES MILLER, *Poklad zpěvů duchovních*, Žitava: Michal Hartmann, 1710. (*Knihopis*, č. 5577. Praha, NK ČR: 54 D 143.)
- Pís 1602 TOBIÁŠ ZÁVORKA LIPENSKÝ, *Písně chval božských*, Praha: Jiří Jakubův Dačický, 1602. (*Knihopis*, č. 17175. Praha, NK ČR: 54 B 38.)
- PJA JAN AUGUSTA, *Písně bratra Jana Augusty, kteréž dělal ve vězení*, rukopis, 1562. (Wien, Österreichische Nationalbibliothek: Cod. 7457.)
- Slav 1719 JAN JOSEF BOŽAN, *Slaviček rájský*, Hradec Králové: Václav Jan Tybely, 1719. (*Knihopis*, č. 1247. Praha, NK ČR: 54 A 36.)

- ŠK *Písně chval božských. Písně duchovní evangelistské*, Šamotuly: Alexandr Plzeňský, 1561. (*Knihopis*, č. 12860. Přerov, Muzeum Komenského v Přerově: ST 21, ST 177.)
- Šte 1683 MATĚJ VÁCLAV ŠTEYER, *Kancionál český*, Praha: Jiří Černocho, 1683. (*Knihopis*, č. 15935. Praha, NK ČR: 54 C 44.)
- Šte 1687 MATĚJ VÁCLAV ŠTEYER, *Kancionál český*, Praha: Jan Karel Jeřábek, 1687 (*Knihopis*, č. 15936. Praha, Kabinet hudební historie: 2A893).

Literatura

- BAŤOVÁ, ELIŠKA, *Augustovo Registrum aneb Zpráva, co se kdy a o čem čísti má a jeho kontext: nové pohledy*, in: P. HLAVÁČEK (ed.), *O Felix Bohe-mia! Studie k dějinám české reformace*, Praha: FF UK, 2013, 195–213.
- BAŤOVÁ, ELIŠKA, *Kolínský kancionál z roku 1517 a bratrský zpěv na počátku 16. století*, Praha: KLP, 2011.
- HANZELKOVÁ, MARIE, *Kancionály jednoty habrovanských* [online], cit. [2016–08–05], dostupné z: <http://is.muni.cz/th/13963/ff.d/>.
- HOSTINSKÝ, OTAKAR, *Jan Blahoslav a Jan Josquin*, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1896.
- HŘABÁK, JOSEF, *Dějiny české literatury, díl 1: Starší česká literatura*, Praha: Československá akademie věd, 1959.
- KOUBA, JAN, *Vzájemný poměr kancionálu Šamotulského a Evančického*, in: *Miscellanea musicologica*, Praha: Ústav pro dějiny hudby na Univerzitě Karlově v Praze, 1956, 25–31.
- KOUBA JAN, *Blahoslavův rejstřík autorů českobratrských písní a jeho pozdější zpracování*, in: *Miscellanea musicologica*, Praha: Ústav pro dějiny hudby na Univerzitě Karlově v Praze, 1962, 1–175.
- KOUBA, JAN, *Nejstarší české písňové tisky do roku 1550*, in: *Miscellanea musicologica*, Praha: Univerzita Karlova, 1988, 21–92.
- KOUBA, JAN, *Od husitství do Bílé hory (1420–1620)*, in: J. ČERNÝ, J. KOUBA, V. LÉBL, J. LUDVOVÁ, Z. PILKOVÁ, J. SEHNAL, P. VÍT (eds.), *Hudba v českých dějinách: Od středověku do nové doby*, Praha: Supraphon, 1989, 115–116.
- MALURA, JAN, *Písně pobělohorských exulantů (1670–1750)*, Praha: Academia, 2010.
- MALURA, JAN; KOSEK, PAVEL (eds.), *Slaviček rájský*, Brno – Ostrava: Host – Ostravská univerzita v Ostravě, 1999.
- ŘÍČAN, RUDOLF, *Dějiny jednoty bratrské*, Praha: Kalich, 1957.

- ŠKARPOVÁ, MARIE, „Mezi Čechy, k pobožnému zpívání náchylnými“:
Šteyerův Kancionál český, kanonizace hymnografické paměti a utvá-
ření katolické identity v 17. století, Praha: FF UK, 2015.
- WÖGERBAUER, MICHAEL; PÍŠA, PETR; ŠÁMAL, PETR; JANÁČEK, PAVEL
a kol., *V obecném zájmu: Cenzura a sociální regulace literatury
v moderní české kultuře 1749–2014*, Praha: Academia, 2015.

Autoři studií

PhDr. Robert Dittmann, Ph.D. (robert.dittmann@ff.cuni.cz) pracuje v Ústavu českého jazyka a teorie komunikace Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a ve Filozofickém ústavu Akademie věd České republiky. Zabývá se historickým vývojem českého jazyka s důrazem na dějiny biblického překladu, fonologii a onomastiku. Z publikací: *Biblical Humanism in Bohemia and Moravia in the 16th Century* (s J. Justem, 2016), *Kenaanské glosy ve středověkých hebrejských rukopisech s vazbou na české země* (s kolektivem autorů, 2015), *Dynamika textu Kralické bible v české překladatelské tradici* (2012).

Doc. Jindřich Halama, Dr. (halama@etf.cuni.cz) je učitelem Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy, kde vede katedru teologické etiky. Zabývá se mimo jiné sociální etikou v reformační tradici. Na tomto poli publikoval například knihu *Sociální učení českých bratří 1464–1618* (Brno 2003), či studii „Tržní hospodářství v evangelické tradici“ (*AUC Theologica* 2016).

Mgr. Jiří Just, Th.D. (just@hiu.cas.cz) je vědeckým pracovníkem oddělení dějin raného novověku na Historickém ústavu AV ČR, v. v. i. Zabývá se dějinami české reformace v evropském kontextu, dějinami historické jednoty bratrské, její literární produkcí a knižní kulturou. Je autorem publikací *Rudolfův Majestát. Světla a stíny náboženské svobody* (Praha, 2009) a „*Hned jsem k Vám dnes naschválí poslíka svého vypravil.*“ – *Kněžská korespondence Jednoty bratrské z českých diecézí z let 1610–1618* (Dolní Břežany 2011) a spoluautorem publikací *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí* (Praha 2009) a *Biblical Humanism in Bohemia and Moravia in the 16th Century* (Turnhout 2016).

Mgr. Kateřina Kubanová (kacka.kubanova@gmail.com) působí jako doktorandka Katedry českého jazyka a literatury na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové. Zabývá se především genderovou problematikou se zaměřením na české spisovatelky přelomu 19. a 20. století, ale věnuje se také rovině jazykové, a to jak v rámci výuky, tak i při korektorské činnosti.

Mgr. Tabita Landová, Ph.D. (tabita@etf.cuni.cz) působí jako vědecká pracovnice a pedagožka na Katedře praktické teologie Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Předmětem jejího odborného zájmu je liturgika a homiletika, zvláště pak liturgická a homiletická tradice jednoty bratrské. V této oblasti publikovala knihu *Liturgie Jednoty bratrské (1457–1620)* (Červený Kostelec 2014) či nejnověji studii „Zjevná a skrytá skutečnost. Pojetí církve Kristovy u Jana Augusty“ (*Listy filologické* 2017/3–4).

Mgr. Aneta Mladějovská (aneta.mladejovska@seznam.cz) je doktorandkou na Filozofické fakultě Ostravské univerzity v Ostravě na Katedře české literatury a literární vědy. Ve své disertační práci se zabývá hymnografií jednoty bratrské a písňovou tvorbou jejího biskupa Jana Augusty. Kromě toho působí na pedagogickém poli a podílí se na vzniku učebních materiálů do předmětu český jazyk a literatura.

Seznam zkratek

AUF	Acta Unitatis Fratrum
AV ČR	Akademie věd České republiky, vědecká výzkumná instituce
BU	Biblioteka Uniwersytecka, Wrocław
ČBS	Česká biblická společnost
ETF UK	Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
FF UK	Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
HČsEFB	Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká
KEFB	Komenského evangelická fakulta bohoslovecká, Praha
KLP	KLP – Koniasch Latin Press
KNAV	Knihovna Akademie věd České republiky, v. v. i.
Knihopis	ZDENĚK TOBOLKA– FRANTIŠEK HORÁK, <i>Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století</i> , Praha 1925–1967; dostupné online: http://www.knihopis.cz
KNM	Knihovna Národního muzea, Praha
MZA	Moravský zemský archiv, Brno
MZK	Moravská zemská knihovna, Brno
NA	Národní archiv, Praha
NK ČR	Národní knihovna České republika, Praha
NLN	Nakladatelství Lidových novin
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
SNK	Slovenská národná knižnica, Martin
SPN	Státní pedagogické nakladatelství
UCA ČCE	Ústřední církevní archiv Českobratrské církve evangelické, Praha
VD16	<i>Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts</i> , Stuttgart: Hiersemann, 1983–2000; dostupné online: http://www.vd16.de
VKOL	Vědecká knihovna, Olomouc